

ԼՈՒՄՅՅ

ԴՐԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՍԻ

1896 թ.

Բ. ԴՐՔԻ

ՅԱԽԵԼՈՒԱԾ

ԼԻՆՀԱՐԴ ԵՒ ԳԵՐՏՐՈՒԴ

ՎԷՊ ՊԵՍՏԱԼՈՑՑՈՒ

THE

LIBRARY

1898

1898

1898

1898

1898

Հայ ժողովրդի մտաւոր և բարոյական զարգացման նը-
պաստող անհրաժեշտ միջոցներից մէկն է նաև ընտրական
եւ մանրդաստիական գաղափարներ պարունակող գրքերի
ընթերցանութիւնը:

Այս տեսակ գրքերից է հանճարեղ Պետաւոցցու «Լին-
հարդ եւ Գերտրուդը» աշխարհահռչակ դասական գրուածքը,
որի ձականին մեծ մանկավարժը գրողմել է՝ «մի գիրք ժո-
ղովրդի համար» — „ein Buch für das Volk“:

Այս վէպը ըստ տեսաւ 1781 թ., պատճառ եղաւ Պե-
տաւոցցու հռչակին և կարճ միջոցում թարգմանուեցաւ ու
հրատարակուեցաւ բոլոր Եւրոպական լեզուներով:

Գիւղական կեանքից վերցրած այս վէպի մէջ գլխաւոր
հերոսն է Գերտրուդը՝ բարեսիրտ և թուլաբարոյ Լինհարդ
որմնադրի կինը: Ընտանեկան դաստիարակութեան և մայրա-
կան պարտաւորութեանց իդէալը Պետաւոցցին մարմնացրել
է Գերտրուդի անձնաւորութեամբ:

Սոյն երկի մէջ Պետաւոցցին ներկայացնում է նաև մի
ամբողջ ծրագիր գիւղական ժողովրդի տնտեսական ոլոր-
ւածքում ընդհանուր փոփոխութիւնն է առա-
ջարկում նա բոլորին՝ իբրև օրինակելի և սյդպիսի դաստիա-
րակութիւն է ցանկանում իր ժողովրդի համար. նոյն իսկ
գիւղական դպրոց հիմնարկելիս Գերտրուդի խորհուրդն են
հարցնում: Գերտրուդի ընտանեկան ուստիարակութիւնն
այդ գրուածքի մէջ նկարագրուած հանգամանքների նպաս-
տաւոր կողմն է. դրա դէմ կանգնած է իր զգուշի կողմն-
րով վերին աստիճանի ապականուած գիւղական համայնքը:
Պետաւոցցին գիւղի բարեացակամ տէր և իշխան Ար-
նէրի ձեռքով ծրագիրներ է մշակում այդ ապականութեան

առաջն առնելու: Մանրամասն նկարագրում է նոյնպէս գիւղացիների յարաբերութիւնը դէպ իրենց տանոււտէրն ու կալուածատէրը: Գինեւուռն պահող և խարդախ նպատակներէ ծառայող տանոււտէրի տիպը շատ նման է մեր գիւղերի սովորական «բեօխուռա»-ների, «գօլօվինա»-ների, «սուղեա»-ների, «գզիր»-ների և «մկիտան Սաքօ»-ների պէս անձնաւորութեանց. իսկ երիտասարդ և համակրելի կալուածատիրոջ վարմունքը կարող է բարի օրինակ լինել մեր գաւառական «աղա»-ների համար:

«Լինհարդ և Գերարուդի հրատարակութիւնը, ասում է ինքը Պեստալոցցին, ընդհանուր և մեծ հետաքրքրութիւն առաջացրեց թէ իմ հայրենիքում—Ջուիցերիայում—և թէ Գերմանիայում. շուտով բոլոր թերթերն ու ժամանակագրութիւններն սկսեցին գովաբանել այդ երկը. բայց ինձ համար անսպասելին այն էր, որ Բերն բաղաժի տնտեսական ընկերութիւնն այդ գրքի լոյս տեսնելուց անմիջապէս յետոյ՝ շնորհակալութեան թուղթ գրեց ինձ և պարգևաց ընկերութեան ոսկեայ մեծ շքադրամը...» (Պեստալոցցի. «Կարապի Երգ»—Schwanengesang—էջ 275):

«Լինհարդ և Գերարուդ»-ի առաջին հրատարակութեան յառաջաբանում հեղինակն այդ գրքի նպատակը հետեւեալ կերպով է որոշում. «Ինչ որ ես պիտեղ պատմում եմ, տեսել ու լսել եմ գործնական աւօրեայ կեանքում. իմանձնական կարծիքները չեմ արտայայտում, այլ այն, ինչ որ զգում, դատում, հաւատում, խօսում ու ձեռնարկում է ժողովուրդը: Եթէ իմ դիտողութիւնները ճիշտ են, այս գիրքն ընդունելութիւն կը գտնի ժողովրդի մէջ ապրողների ու գործողների կողմից. իսկ եթէ ամբողջն իմ երեւակայութեան ծնունդ է միայն, այդ դէպքում այս գրութեան էլ կիրականօրեայ բարոյների նման՝ արդէն երկուշաբթի մոռացուած կլինի»:

Երկրորդ հրատարակութեան յառաջաբանում Պեստալոցցին ասում է. «Իմ նպատակն էր՝ նպաստել, որ ժողովրդի դաստիարակութիւնը տեղի ունենայ համեմատ նրա իսկական դրութեան և բնական հանգամանքների. այդ իմ առաջին խօսքն էր, որ ուղղեցի գիւղական լքեալ ու աղքատ ժողովրդի սրտին. այդ իմ առաջին խօսքն էր՝ ուղղուած նը-

րանց, որոնց սրտին մօտ է լքեալ ու թշուառ ժողովուրդը.
այդ իմ առաջին խօսքն էր՝ ուղղուած մայրերին...»:

«Ես տեսնում էի ժողովրդի թշուառութիւնը», ասում է Պետալոցցին մի այլ տեղ. — «Թէ ի՞նչպէս է Գերարուդն իր զաւակներին ուսուցանում», էջ. 5. — «Իմ ցանկութիւնը և նպատակն էր միայն ժողովրդի փրկութիւնը. այն ժողովրդի, որին սիրում եմ և թշուառ եմ գտնում, որովհետեւ ապրել եմ նրա հետ և կրել նրա ցաւերն ու վշտերը»:

Այս անպաճոյճ տողերը բնորոշում են Վինհարդ և Գերարուդի՝ ի ոգին:

Պետալոցցու երկար ու տագնապալի կեանքը — նա ծնունց 1746 թ. Յիւրիսում և վախճանուեցաւ 1827 թ. Բրուզում. — ի է սիրով. նա սիրում էր ժողովրդին և անդադար ձգտում էր թշուառներին օգնութեան հասնել. դէպի աղքատ ու լքեալ ժողովուրդը տածած սէրը կիրք էր դարձել Պետալոցցու սրտում:

«Պետալոցցու Վինհարդ և Գերարուդը», ասում է գերմանական անուանի Հայրենասէր և փիլիսոփայ Փիլիստին, մեծ ազդեցութիւն ունեցաւ ժամանակակիցների վրայ. այդ հրոյ կայծը բորբոքեց հազարաւոր մարդկանց սիրտը բարոյական և մարդասիրական զգացմունքներով»:

Գերմանական ժողովրդի կողմից իդէալացրած մի այլ անձնաւորութիւն՝ որդեսէր, հայրենասէր և բարոյականութեան տիպար ներկայացնող արքայազն Նոլիսաքէթ թագուհին — Königin Luise — հետևեալն է գրում. «Այժմ ես կարդում եմ Պետալոցցու Վինհարդ և Գերարուդը». ես ինձ շատ լաւ եմ զգում այդ զուգեցերական գիւղի մէջ. եթէ ազատ լինէի, իսկոյն կառք կնստէի, Պետալոցցու մօտ կերթայի և արտասուալի աչքերով նրա ձեռքը սեղմելով՝ շնորհակալութիւն կ'այտնէի. յանուն մարդկութեան շնորհալի եմ նրանից»:

Հայ մայրն'ր, կարդացէ՛ք Վինհարդ և Գերարուդը, հետևեցէ՛ք Գերարուդի օրինակին:

Գերարուդի զգացմունքներով ոգևորուեցէ՛ք և նոյնը ներշնչեցէ՛ք ձեր սիրասուն զաւակներին. սի՛րտ է պէտք հայ ժողովրդին, սի՛րտ: Մուրացածոյ և փայլող խաբուսիկ արտաքինը չէ՛ ոգևորում ժողովրդին. չոր ու ցամաք

և նոյն իսկ խելօք դատողութիւնը բաւական չէ՝ զգաց-
միւնք է հարկաւոր:

Հայ ժողովրդի փրկութեան խարիսխն ընտանիքն է.
հայ ընտանիքի խարիսխը դուք էք, հայ մայրեր, ուրախա-
ցէ՛ք և վշտացէ՛ք Գերարուդի ուրախութիւններով ու վշտե-
րով և ձեր փայփայած բնօրշտիկներին սնուցէ՛ք Գերա-
րուդի բարոյական ստիներով:

Խելքով, սրտով եւ զգացմունքով տողորուած նոր
սերունդ է հարկաւոր հայ ժողովրդին:

Հայ մայրեր, Գերարուդի սրտով ու մաքով կրթեցէք
այդ նոր հայ սերունդը:

ԼԻՆՅԱՐԴ ԵՒ ԳԵՐՏՐՈՒԴ

ՎԵՊ ՊԵՍՏԱԼՈՑՑՈՒ

(Թարգմ. քն. իս. Յարութիւնեանց)

1.

ՄԻ ՄԱՐԴ, ՈՐ ԲԱՐԵՍԻՐՏ Է, ԲԱՅՑ ԵՒ ԱՅՆՊԷՍ ԱՆԲԱՂ-
ԴԱՅՆՈՒՄ Է ԻՐ ԿՆՈՋՆ ԵՒ ՈՐԴՈՑԸ:

Բօննալ գիւղում բնակւում էր Լինճարդ անունով մի որմնագիր: Նրա կինը կոչւում էր Գերտրուդ: Լինճարդն ունէր եօթը զաւակ և լաւ աշխատանք. նրա թերութիւնն այն էր, որ պանդոկում շատ անմիտ էր վարւում և յաճախ թոյլ տալիս, որ իրեն մոլորեցնեն: Իսկ մեր գիւղում կան այնպիսի խորամանկներ, որ պատուաւոր և պարզամիտ անձանց վրայ հսկելով՝ իւրաքանչիւր յաջող դիպուածում նրանց գրպանից փող են դուրս գջլում և դրանով ապրում: Սրանք ճանաչում էին բարի Լինճարդին և խմելու միջոցին յաճախ մոլորեցնելով նրան՝ հետը թուղթ էին խաղում և յափշտակում նրա քրտնքի վատտակը: Սակայն Լինճարդն ամեն անգամ, առաւօտները, զգլում էր իր արածի վրայ և խղճահարւում՝ տեսնելով որ Գերտրուդն և իր զաւակները հացի պակասութիւն են կրւում. նա դողում, լաց էր լինում, աչքերը գետնին սևեռում և արցունքը թագցնում:

Գերտրուդը գիւղի ամենալաւ կինն էր, սակայն իր մատաղ զաւակների հետ միասին՝ իրենց խրճըթից զրկուելու և անջատուած, մերժուած, ամենածանր թշուառութեան մէջ ընկղմելու վտանգի մէջ էր, որովհետև Լինճարդը չէր կարողանում գինուց ձեռք վերցնել:

Գերտրուդը տեսնում էր մօտակայ վտանգն և սրտով զգացուած էր. թէ իրենց մարգագետնից թարմ խոտ բերելիս, թէ տախտակամածի վրայից չոր խոտ վերցնելիս, թէ կաթը մաքուր ամանների մէջ ածելիս, միշտ երկիւղ էր ագդում նրա վրայ այն միտքը, որ իրենց մարգագետինը, խոտի դեզն ու խրճըթի կէսը շուտով իրենցից կխլեն. և երբ զա-

ւակները շրջապատում էին նրան և գիրկն ընկնում, առաւել ևս տխրում էր և արտասուքներ էին գլորւում նրա այտերից:

Մինչ այժմ նա կարողանում էր իր գաղտնի լացը մանուկներից ծածկել, բայց վերջին Զատիկի չորեքշաբթի օրը, որովհետեւ իր ամուսինն երկար ժամանակ տուն չեկաւ, նրա վիշտն այնչափ սաստկացաւ, որ երեխաները նկատեցին նրա արտասուքը: Ախ, մայրիկ, աղաղակեցին նրանք միաբերան, դու լալիս ես և ընկան նրա գիրկը: Նրանց մարմնի իւրաքանչիւր շարժողութիւնն արտայայտում էր հոգս և երկիւղ: Երկնոտ լացով, խորին, տխուր զարմանքով և անմոռն աւցունքով շրջապատեցին նրանք իրենց մօրը. նոյն իսկ մօր ձեռքի ծծկերն արտայայտեց ցաւի մի այնպիսի զգացմունք, որ ցայժմ անյայտ էր նրան: Ծծկեր երեխայի հոգսի և երկիւղի առաջին արտայայտութիւնը, նրա անշարժ աչքը, որ առաջին անգամն էր այդպէս սուր կերպով և առանց ծիծաղի նայում, այնպէս վրդովեցին մօր սիրտը, որ նրա լացը դարձաւ այժմ աղաղակ. բոլոր մանուկներն ու ծծկերը լալիս էին մօր հետ միասին և հէնց այս սարսափելի լաց ու կոծի միջոցին Լինհարդը բացեց տան դուռը:

Գերտուրուքն երեսի վրայ ընկած էր իր անկողնում. նա չլսեց դրան բացուիլը և չտեսաւ ներս մտնողին: Մանուկները նոյնպէս չնկատեցին. նրանք նայում էին միայն իրենց սղբացող մօրն և կախ էին ընկել նրա ձեռքերի, պարանոցի ու զգեստների վրայից: Այսպէս գտաւ նրանց Լինհարդը: Աստուած տեսնում է թշուառների արցունքը և վերջ դնում նրանց ցաւին:

Գերտուրուքն իր արցունքի մէջ գտաւ Աստուծոյ ողորմութիւնը: Աստուծոյ գթութիւնը բերեց Լինհարդին ահանատես լինելու այս տեսարանին, որ խորը թափանցեց նրա հոգին ու ցնցեց ամբողջ մարմինը: Մահուան գոյն ստացաւ նրա դէմքը և ընկճուած հազիւ կարողացաւ ասել, Տէր իմ Աստուած, այս ի՞նչ է:—Այժմ միայն տեսաւ նրան մայրը, այժմ միայն նկատեցին նրան մանուկները և դադարեցին լալուց: Մայրիկ, հայրիկն այստեղ է, գոչեցին երեխաները միաբերան և նոյն իսկ ծծկերն այլ ևս չէր լալիս: Ինչպէս որ հանդարտւում է անտառի առուակը կամ աւերող բոցը,

այնպէս էլ կորչում է սարսափը և դառնում հանդարտ, մտածելու հոգս:

Գերտրուդը սիրում էր Լինհարդին և նրա ներկայութիւնը, նոյն իսկ ամենամեծ դժբաղդութեան մէջ, սիրովանք էր նրա համար. Լինհարդն էլ ազատուեց իր առաջին սարսափից:

Գերտրուդ, ի՞նչն է այս աղէտի առիթը, որի մէջ գըտնում եմ քեզ, ասաց նա:

Ո՛հ, սիրելիդ իմ, պատասխանեց Գերտրուդը, տխուր հոգսերը սքողում են սիրտս և երբ դու տանը չես, խորին տխրութիւնն առաւել ևս պատում է ինձ:

Գերտրուդ, պատասխանեց Լինհարդը, ես գիտեմ թէ ինչու ես լալիս...:

Գերտրուդը հեռացրեց մանուկներին. Լինհարդը ծածկեց իր դէմքը նրա գրկի մէջ և այլ ևս չէր կարողանում խօսել: Գերտրուդը նոյնպէս լռեց մի վայրկեան և ցաւակցութեամբ թեքուեցաւ իր ամուսնու վրայ, որ դեռ ևս լալիս էր նրա գրկում: Ելդ միջոցին Գերտրուդը ժողովեց իր բոլոր ուժերը և արիացաւ՝ հասկացնելու նրան, որ ապագայում այլ ևս իր զաւակներին այս դժբաղդութեան և թշուառութեան մէջ չձգէ:— Գերտրուդն երկիւղած էր և հաւատում էր Աստծուն, խօսելուց առաջ նա աղօթեց իր ամուսնու և զաւակների համար և նրա սիրտն ակներև ուրախացաւ. ապա ասաց, Լինհարդ, յոյսդ դիր Աստուծոյ ողորմութեան վրայ և քաջացի՛ր պարտքդ կատարելու:

Ո՛հ, Գերտրուդ, Գերտրուդ, ասում էր Լինհարդը և լալիս, նրա արցունքը հոսում էր գետի նման:

Ո՛վ սիրելիդ իմ, արիացի՛ր, ասում էր Գերտրուդը, հաւատա՛ երկնային Աստծուն և այդպէս ամեն ինչ կրկին լաւ կ'լինի: Շատ ցաւում եմ, որ քեզ լաց պատճառեցի. սիրով կ'ցանկայի ամեն տառապանք ծածկել քեզնից, դու գիտես, որ քեզ հետ լինելով՝ ցամաք հաց ու ջրով էլ գոհ եմ. իսկ իմ կէս գիշերուայ խաղաղ ժամերի աշխատանքը բաւական է զաւակներին և քեզ համար: Սակայն, սիրելիս, եթէ հոգսերս քեզնից ծածկէի, զաւակներին մայրը և բո՛ հաւատարիմ ամուսինը չէի լինի: Թանկագին Լինհարդ, դեռ ևս մեր զաւակների սիրտը լի է շնորհակալութեամբ և սի-

րով դէպի մեզ, սակայն եթէ մենք իսկական ծնողներ չմնանք, այն ժամանակ նրանց սէրն ու բարի սիրտը, որի վրայ եմ դրել իմ ամբողջ յոյսը, պէտք է անպատճառ անհետանան: Եւ մտածիր, սիրելիս, մտածիր թէ ի՞նչ կլինէր այն ժամանակ քո դրութիւնը, երբ քո Նիկլասը, որ հէնց այժմից սիրով ապաստութեան և սեպհական օջաղի մասին է խօսում, առանց խրճրթի մեալով՝ ծառայ դառնար: Լինճարդ, եթէ նա և մեր միւս բոլոր սիրելիները, մեր սխալմունքի պատճառով աղքատանային, իրենց սրտում շնորհակալ չլինէին մեզնից, այլ լային իրենց ծնողների վրայ, կարո՞ղ էիր ապրել, Լինճարդ, և տեսնել թէ ի՞նչպէս քո Նիկլասը, Եօնասը, Լիզելին և Աննելին—ո՛հ Աստուած, օտարների սեղանից հաց են մուրում—ես կմեռնէի, եթէ այդ տեսնէի: —Այսպէս խօսեց Գերտրուդը և արտասուքը հոսեց նրա այտերի վրայից:

Ո՛չ պակաս լալիս էր և Լինճարդը: Ի՞նչ պիտի անեմ ես, դժբա՛ղդս: Ի՞նչ կարող եմ անել: Ես առաւել թշուառ եմ, քան թէ դու կարծում ես: Ո՛հ, Գերտրուդ, Գերտրուդ: —Նա լռեց դարձեալ, կցեց ձեռքերը և լալիս էր ահաբեկ:

—Մի՛ վհատուիր, սիրելիս, խօսիր, որ խորհրդակցենք և օգնենք մեզ:

2.

ՄԻ ԿԻՆ, ՈՐ ՎՃԻՌՆԵՐ Է ԴՆՈՒՄ, ԻՐԱԳՈՐԾՈՒՄ ԵՒ ԳՏՆՈՒՄ ՀԱՅՐԱԿԱՆ ՍԻՐՏ ՈՒՆԵՑՈՂ ՄԱՐԴԻ:

Գերտրուդ, Գերտրուդ, սիրտս ցաւում է, որ թշուառութիւնս պատմեմ՝ քեզ և հոգսերդ աւելացնեմ, սակայն պէտք է անեմ այդ:

Տանուտէր Հումբլին դեռ ևս պարտ եմ երեսուն գուլդէն, իսկ նա, ինչպէս գիտես, ո՛չ թէ մարդ, այլ մի շուն է իր պարտապանների վերաբերմամբ: Ա՛խ, երանի թէ կեանքումս տեսած չլինէի նրան: Եթէ նրա պանդոկը չեմ գընում, սպառնում է ինձ օրէնքի անունով, իսկ եթէ գնում եմ, բրտընքիս վաստակն ընկնում է նրա ճանկը: Այո՛, Գերտրուդ, այդ է մեր թշուառութեան աղբիւրը:

Սիրելիս, պատասխանեց Գերտրուդը, չե՞ս կարող կալուածատէր Արնբրի մօտ գնալ: Դու գիտես, թէ ինչպէ՞ս բոլոր այրիներն և որբերը գովում են նրան. կարծեմ որ նա քեզ մի խորհուրդ կտայ և կպաշտպանէ այդ մարդու դէմ:

Գերտրուդ, պատասխանեց Աինհարդը, չե՞մ կարող, ի՞նչ պէտք է ասեմ տանուտէրի դէմ, որ հազար ու մի բաներ է խօսում, համարձակ և խորամանկ է և հարիւրաւոր ընկերներ ու միջոցներ ունի մի աղքատ մարդու պէս: Կէս անուանարկելու իշխանութեան առաջ, որ այլ ևս նրան չլսեն:

Գերտրուդ: Սիրելիս, ցայժմ ես ոչ մի իշխանաւորի հետ չեմ խօսել, բայց եթէ կարիքն և թշուառութիւնն ինձ նրա մօտ տանէին, գիտեմ, ես կարող կլինէի ճշմարտութիւնն ուղղակի մարդու երեսին ասել: Թանկագին բարեկամս մի վախենար, մտածիր իմ ու զաւակներիդ մասին և գնա՛:

Գերտրուդ, ասաց Աինհարդը, չե՞մ կարող, չե՞մ համարձակում, ես անմեղ չեմ: Տանուտէրը ստոնասրտութեամբ ամբողջ գիւղը վկայ կրերէ, որ ես մի անպիտան տխմար եմ: Գերտրուդ, ես անմեղ չեմ. ի՞նչ կարող եմ ասել: Ոչ ոք չի ասի, թէ ամեն բանում նա՛ ինձ մոլորեցրեց: Գերտրուդ, եթէ կարողանայի, եթէ համարձակուէի, ի՞նչպէս սիրով կցանկանայի: Բայց եթէ անեմ և չյաջողի, գիտե՛ս թէ ինչպէ՛ս վրէժիսդիր կլինի նա:

Գերտրուդ: Բայց եթէ լռես էլ, նա անպատճառ քեզ կկործանէ: Աինհարդ, մտածիր զաւակներիդ մասին և գնա՛: Մեր սրտի այս անհանգստութեանը պէտք է վերջ դրուի, — գնա, ապա թէ ո՛չ ես կերթամ:

Աինհարդ: Գերտրուդ, չե՞մ համարձակում, եթէ կարող ես, ա՛խ Աստուած, Գերտրուդ, եթէ կարող ես, գնա՛ շուտով Արնբրի մօտ և ասա՛ նրան ամեն բան:

Այո՛, կերթամ, ասաց նա:

Այդ գիշերն ոչ մի ժամ չքնեց Գերտրուդը. սակայն գիշերն աղօթքով անցկացնելով՝ նա առաւել զօրացաւ և համարձակութիւն ստացաւ Արնբրի, գիւղի տիրոջ մօտ գնալու:

Եւ առաւօտեան վաղ նա գրկեց վարդի նման փթթող

ծծկերին, և գնաց կալուածատիրոջ՝ գիւղից երկու ժամ հեռու գտնուող դղեակը:

Արները նստած էր դղեակի դրան առաջ, լռեցնու տակ, երբ Գերարուզը մօտեցաւ նրան: Նա տեսաւ Գերարուզին, գրկի ծծկերին և նկատեց նրա դէմքի վրայ թախծութիւն, տառապանք ու ցամաքած արտօսներ:

Ի՞նչ ես կամենում, աղջիկս, ո՞վ ես դու, ասաց նա այնպէս սիրալի կերպով, որ Գերարուզը սիրտ առաւ խօսելու:

Ես Գերարուզն եմ, ասաց նա, Բօննալի որմնագիր Լին-հարդի կինը:

Դու արիաջան կին ես, ասաց Արները, քո մանուկները զանազանում են գիւղի բոլոր մանուկներից. նրանք առաւել բարեկիրթ ու քաղաքավարի են, քան միւս բոլոր երեխաները, և երևում է, որ աւելի լաւ են կերակրւում՝ թէև լսում եմ, որ դուք շատ աղքատ էք:—Ի՞նչ ես կամենում, աղջիկս:

Տէր, իմ ամուսինը վաղուց երեսուն գուլգէն է պարտական տանուտէր Հումելին, որ մի անգուլթ մարդ է: Նա մոլորեցնում է Լինհարդին՝ սովորեցնելով թղթախաղի ու ամեն տեսակ վատնութեան. և որովհետև ամուսինս նրանից վախենում է, չի կարող նրա պանդուկը չգնալ, թէև համարեա իւրաքանչիւր օր իր վաստակն ու իր զաւակների բերանի հացն այնտեղ է թողնում: Տէր, մենք եօթը մանկահաս զաւակներ ունինք և առանց օգնութեան ու խորհրդի անկարելի է, որ մուրացկաններ չդառնանք: Ես գիտեմ, որ դուք այրիներին և որբերին կարեկցում էք, այդ պատճառով համարձակուեցայ ձեզ մօտ գալ և մեր անբաղ-դութիւնը ձեզ ասել: Ես հետո բերել եմ զաւակներիս համար խնայած բոլոր փողը ձեզ մօտ թողնելու և խնդրում եմ, որ դուք այնպիսի մի կարգադրութիւն անէք, որ տանուտէրը, մինչև իր պարտքը վճարենք, իմ ամուսնուն չըհարստահարէ և չհարւարէ:

Արները վաղուց կասկածում էր Հումելի վրայ: Նա հասկացաւ իսկոյն այս գանգատի ճշմարտութիւնը և խեղրի խելացիութիւնը: Վերցրեց իր առաջը դրած մի բաժակ թէյն և ասաց. Գերարուզ, դու անօթի ես, խմիր այս թէյն և սիրուն մանկանդ էլ տուր այս կաթից:

Գերտրուդը կարմրեց: Այս հայրական գորովն այնպէս շարժեց նրա սիրտը, որ արտասուքը չկարողացաւ պահել:

Արնները պատմել տուեց նրան տանուտէրի և նրա ընկերակիցների արարքները և շատ տարիների կարիքն ու հոգացողութիւնը և լսում էր ուշադրութեամբ: Ապա հարցրեց. Գերտրուդ, ի՞նչպէս կարողացար այդչափ կարիքի ժամանակ զաւակներինդ համար խնայած զրամը պահել:

Գերտրուդը պատասխանեց. շատ զժուար էր, տէ՛ր, սակայն ես համարում էի, թէ այդ փողն իմս չէ և իբրև թէ մի մեռնող վերջին շնչի հետ տուել էր ինձ, իր զաւակների համար պահելու: Այդպէս, համարեա՞ թէ ճիշտ այդպէս էի նկատում ես: Ամենախիստ կարիքի ժամանակ, երբ ստիպուած էի լինում այդ փողից զաւակներին համար հաց գնել, էլ հանգստութիւն չունէի, մինչև որ գիշերուայ աշխատանքիս վաստակով պակասը չլրացնէի:

Ամեն ժամանակ կարելի՞ էր լինում այդ, Գերտրուդ, հարցրեց Արնները:

Տէ՛ր, երբ մարդ մի որևէ բանի հաստատ կերպով է ձեռնարկում, այդ աւելի յաջողում է նրան, քան թէ մարդ կարծում է և ամենամեծ թշուառութեան ժամանակ, երբ մարդ կարիքի և հացի համար աղնուարար է աշխատում, Աստուած օգնում է, աւելի, քան թէ դուք ձեր փառքով կարող էք հաւատալ և ըմբռնել:

Արնները գլխաշարժուած էր այս կնոջ անմեղութեամբ և առաքինութեամբ, սակայն շարունակեց. Գերտրուդ, ո՞ւր է խնայած փողը:

Գերտրուդն Արնների սեղանի վրայ դրեց եօթը հատ մաքուր և փոքրիկ կապոցներ, որոնցից իւրաքանչիւրի վրայ դրուած էին տոմսակներ. տոմսակների վրայ գրուած էր թէ ո՞ր կապոցն ումն է պատկանում և թէ կարիքի ժամանակ Գերտրուդն իւրաքանչիւրից ո՞րքան էր վերցրել և կրկին տեղը դրել: Արններն ուշադրութեամբ կարդում էր այդ տոմսակները: Գերտրուդը տեսաւ այդ և կարմրելով ասաց. այս թղթերը պէտք է վերցրած լինէի, տէ՛ր:

Արնները ժպտաց և շարունակում էր կարդալ, սակայն Գերտրուդը կանգնած էր ամօթով. նկատելի էր նրա սրտի

յուզղումը, որովհետեւ նա համեստ ու խոնարհ էր և ամենափոքր ցուցամուտութիւնից վշտացող:

Արները տեսաւ նրա անհանգստութիւնը և զգաց այն անմեղութեան վսեմութիւնը, որ ամօթով է մնում, երբ նրա առաքինութիւնն և իմաստութիւնը նկատուի է: Նա վճռեց աւելի շնորհ անել այդ կնոջը, քան խնդրել էր և յոյս ունէր, որովհետեւ ճանաչեց նրա արժանաւորութիւնը և գիտէր, որ հազար կանանցից ոչ մէկը չի կարող նրան նմանուիլ: Արներն իր կողմից իւրաքանչիւր կապոցի վրայ աւելացրեց մի բան և ասաց, երեսներդ համար խնայած փողը յետ տա՛ր դարձեալ, Գերտրուդ, ես իմ գրպանից երեսուն գուլդէն մի կողմն եմ դնում տանուաւերի համար, մինչև որ ձեր պարտքը վճարէ՛ք: — Գնա՛ տուն այժմ, վաղն առանց այդ էլ պէտք է գիւղը գամ, այնտեղ կ'հոգամ, որ դու ապահով լինիս Հոմբրից:

Գերտրուդն ուրախութիւնից չէր կարողանում խօսել. նա հազիւ կարողացաւ կակաղելով ասել. «Աստուած վարձատրէ՛ ձեզ, տէ՛ր»։ Ապա տուն վերադարձաւ մխիթարուած սրտով՝ ծծկեր երեսան ձեռքին: Նա շտապում էր, աղօթում և շնորհակալ լինում Աստուծուց երկար ճանապարհի վրայ՝ շնորհակալութեան և յուսոյ արտօսւնները հոսում էին նրա աչքերից, մինչև որ իր խրճիթը հասաւ:

Լինհարդը տեսաւ նրա գալը և հէնց աչքերիցը նկատեց նրա սրտի սփոփանքը: Արդէն եկա՞ր, ասաց՝ դիմելով նրան, բանդ յաջո՞ղ գնաց Արների մօտ: —

Ո՞րտեղից իմացար, ասաց Գերտրուդը. — այդ նկատում եմ հէնց դէմքիդ վրայ, բարի հրե՛շտակս, դու չե՛ս կարող կեղծել:

Ժիշտ որ չեմ կարող, ասաց Գերտրուդը և եթէ կարողանայի էլ, չէի ցանկանայ այս բարի համբաւը քեզից մի վայրկեան ևս ծածկել, Լինհարդ: Ապա պատմեց նրան Արների բարութիւնը, թէ ի՞նչպէս նա իր խօսքերին հաւատ ընծայեց և օգնութիւն խոստացաւ: Յետոյ տուեց մանուկներին Արների ընծաներն և համբուրեց իւրաքանչիւրին այնպիսի ջերմ սիրով, որ վաղուց արդէն տեղի չէր ունեցել և ասաց, աղօթեցէ՛ք ամեն օր Արների երջանկութեան համար, ինչպէս որ աղօթում էք իմ և ձեր հօր երջանկու-

Թեան համար: Արները հոգում է ինչպէս ձեր, այնպէս էլ իր երկրի բոլոր մարդոց լաւութեան համար և երբ դուք քաջ, խելացի և աշխատասէր կլինէք, այն ժամանակ նա կսիրէ ձեզ այնպէս, ինչպէս որ ես և ձեր հայրը սիրում ենք ձեզ: Այդ օրից սկսած որմնագրի որդիքն առաւօտ և երեկոյ աղօթքի ժամանակ իրենց հօր և մօր անունների հետ յիշում էին նաև Արների անունը:

Գերտրուդն ու Լինհարդն որոշեցին նոր կարգադրութիւններ անել իրենց տան կարգապահութեան և զաւակների կրթութեան համար և այդ օրն երջանիկ և հանդիսաւոր օր էր նրանց համար:

Լինհարդն արիացաւ կրկին և երեկոյեան Գերտրուդը պատրաստեց նրա սիրած կերակուրը: Նրանք երկուսն էլ ուրախ էին Արների օգնութեան և իրենց երկնային Հօր բաւութեան աւթիւ:

Արներն ևս կարօտով սպասում էր առաւօտեան գալու, որպէս զի մի գործ կատարէ,— ինչպիսին նա հաշարն էր կատարում— իր գոյութեանը մի արժէք տալու համար:

3.

ԱՆՍԻՐՏ ՄԱՐԴԸ:

Այդ երեկոյ, երբ տանուտէրն Արների մօտ եկաւ, նրա հրամանները լսելու, նա ասաց, ես վաղը Բօննալ կգամ: Կամենում եմ կեկղեցու շինութիւնը կարգի դնել: Տանուտէրը պատասխանեց, տէր, Ձերդ Մեծութեան պալատական որմնագիրը ժամանակ ունի՞ այժմ: Ո՛չ, պատասխանեց Արները, բայց քո գիւղում կայ մի որմնագիր՝ Լինհարդ անունով, որին ես սիրով կշնորհեմ ամբողջ վաստակը: Ինչո՞ւ նրան երբէք մի որևէ գործի համար չես առաջարկել ինձ:

Տանուտէրը գլուխ տուեց խոնարհաբար և ասաց, ես չէի համարձակուի մի աղքատ որմնագիր առաջարկել Ձերդ Մեծութեան շինութիւնների համար:

Արներ: Արդեօք նա ազնի՞ւ մարդ է, տանուտէր, կարո՞ղ եմ նրան հաւատ ընծայել:

Տանուտէր: Այո, Ձերդ ողորմածութիւնը կարող է նը-

րան հաստ ընծայել, նա շափելը դուրս լրտեսական մարդ է:
Արմենի, Ասում են, որ նա մի առաքելի փեսա ունի:
արդեօք այդ փեսը չաղտորտ չէ՞, հարցրեց Արմենը ծանր
խորամուկ:

Ոչ, սուս ասանուկը, նա ճշմարիտ որ աշխատասեր
և խաղաղ փես է:

Լուս, սուս Արմենը, վաղը մամի թնին եկեղեցու
գաթում եղիր, այնտեղ փռնած ընկ:

Ցանկանում այս խառնվածքի մեծ վրայ ուրախացած՝
փերագործու գիւղը, որովհետեւ թրեւ իրեն մասնում էր,
ա՜հ մի նոր փռան փոխ թն համար և արգեն ծրագ-
րում էր որդեգրված լարել, որով այդ շինութեան մասնա-
նով որհաղթի աշխատած փողերը դուրս պիտի գլչեր նրա
նկի, նա չաղաղ վաղեց ասն և այնտեղից դեպ որհաղթի
փողերի իրմիթը:

Երգեն մարջ փռել էր, երբ նա ուժգնութեամբ
գուռը բաղեց:

Անհարգն ու Գերարուղը նստած էին սեղանի շուրջը,
փերագործի ձեռքովը գրում էր զեռ ևս նրանց առաջը:
Անհարգը ճանաչեց նախանձառ ասանուկների ձայնը, վախե-
ցաւ և մի անփն ձգեց փերագործը:

Թեև Գերարուղը սիրտ էր տալիս նրան, որ չփախնայ
և փաստ լինի Արմենի վրայ, բայց այնուամենայնիւ գուռը
բանալիս՝ նա մեռելի գոյն ստացաւ:

Ցանկանում թնդիս մի անշաղ չուն, խեղճ խնայու-
թեանցիւնով փերագործի հասը, բայց հաճույական փերագործանք
ասաւ և սուս մղաղաղ, այդպէս հեշտ և առանց պան-
դակի աղակ, այնպէս չէ՞ Անհարգը:

Աս այդքը խնայողներից և լոկեց, սակայն Գերա-
րուղն առաւել համարեակ էր և սուս, Ի՛նչ է հրամայում
պարն ասանուկը, դարձանայի է, որ նա այցելում է այն-
պիսի մի աղքատ ասն:

Լուսիք ծանկեց էր բարկութիւնը, մղաղ և սուս,
ճշմարիտ է, այդպիսի լուս փերագործ չէի սպասում այստեղ,
եթե ոչ յաճախ կայցեցի:

Եւր խորը գայլաջրեց Գերարուղին: Ցանկանում, պա-
ղախանեց նա՛, զու հաստում ևս մեր ընթերցին և շարակ-

նում, դու պետք է տմաշեիր՝ դառնացնել մի աղքատ մարդու սիրտն ընթերցել, որին գուցե տարին երեք անգամ հազիւ է արժանանում:

Աս չար գիտաւորութեամբ շատացի, պատասխանեց տանուտէրը ծիծաղելով, Սեկայն մի վայրկեանից յետոյ շարունակեց մի փոքր աւելի լրջօրէն. ի՞նչ ամբարտաւան ես, Գերարուդ, այդ չէ սաղում աղքատ մարդկանց: Բայց այժմ չեմ կամենում այդ բանի մասին խօսել: Աս միշտ աճումնուդ բարին եմ ցանկացել և կարողացածիս շօք ծառայել եմ նրան, կամենա՞ս օրինակներ բերեմ:

Գերարուդ, Տանուտէր, ամուսինս ամեն օր քո պանդոկում լիցնախաղի և արեցութեան է մասնւում, իսկ ես տանը զաւակներիս հետ ամեն տեսակ լիցնախաղիներէ ենթարկւում: Այս է ահա՝ քո արած ծառայութիւնը:

Հումեր, Անարդար ես վարւում ինչ հետ, Գերարուդ: Ճշմարիտ է, ամուսինդ մի փոքր ցոփ է, այդ ինքս էլ տեսել եմ նրան, սեկայն իմ պանդոկում ես պարտաւոր եմ ցանկացողին ուտելիք և խմելիք տալ. այդ անում է և իւրաքանչիւր մարդ:

Գերարուդ, Այո, բայց ամեն մարդ չէ ապանում մի անբաղդ, աղքատ մարդուն օրէնքի անունով, եթէ նա իւրաքանչիւր տարի իր պարտքը չէ կրկնապատկում:

Տանուտէրն էլ չկարողացաւ իրեն զսպել: Նա դարձաւ կատաղաբար դէպի Աինհարդը. Աինհարդ, դու իմ մասին ոչդպիսի բանե՞ր ես խոսում: — Ահանջո՞վս պէտք է լսեմ, թէ ինչպէս դուք, մուրացկաններ, ալեւորիս պատաւազուրկ և անուանազուրկ էք կամենում անել: Եթէ ես միշտ գառաւորների առաջ չեմ տեսել քո հաշիւները: Լաւ որ բոլոր առհասկանալի իմ ձեռքին են: Զինքի՞ թէ կամենում ես պարտքդ մերժել, Աինհարդ:

Խօսքը դրա մասին չէ բոլորովին, ասաց Աինհարդը, Գերարուդը ցանկանում է միայն, որ ես նորից պարտք չանեմ:

Տանուտէրը կրկին ուշքի եկաւ, մեղմացրեց իր ձայնն և ասաց. այդ վտառ բան չէ, բայց և այնպէս դու ես մարդը, նա չպէտք է վախեցնէ քեզ:

Գերարուդ, Այո, տանուտէր, ես կամենում եմ նրան քո հաշուեմասեանի սիրուն թերթիկներից ազատել:

Հումմել: Խող պարտքը վճարէ և ազատուած կլինի:
Գերարուող: Այդ կարող է անել, երբ նորից պարտք չանէ:
Հումմել: Հպարտ ես, Գերտրուդ, տեսնե՞նք: Դու
կամենում ես աւելի սիրով տանն ամուսնուդ հետ միայնակ
մնալ, բան թոյլ տալ նրան՝ մի բաժակ գինի խմել ինձ մօտ:
Գերարուող: Դու անարգ մարդ ես, տանուտէ՛ր, սա-
կայն բո խօսքերն ինձ ցաւ չեն պատճառում:

Հումմելն էլ չէր կարող այս խօսքերին երկար դիմանալ:
Նա զգաց, որ մի բան պատահած պէտք է լինի, որ այս
կնոջն այդպիսի համարձակութիւն է տուել: Այդ պատճա-
ռով չկարողացաւ իր կատաղութիւնը մեղմացնել և հրա-
ժեշտ տուեց:

Ուրիշ հրամայելու բան ունի՞ս, հարցրեց Գերտրուդը:
Ոչինչ, եթէ այդպէս է, պատասխանեց Հումմելը:

Ի՞նչպէս, կրկնեց Գերտրուդը ժպտալով և նայեց ուղ-
ղակի նրա երեսին: Այս աւելի շփոթեց տանուտէրին և
նա չգիտէր թէ ինչ ընթացք բռնէ:

Իջնելով սանդուխթի վրայից՝ նա մըրթմըրթում էր
ինքն իրեն, թէ արդեօք ինչ պէտք է պատահած լինի:

Լինհարդը բաւական չէր այս գէպից, բայց տանու-
տէրն ևս առաւել:

4.

ՆԱ ԻՐ ՆՄԱՆՆԵՐԻ ՄՕՏ Է ԵՒ ՀԷՆՑ ԱՅԴՏԵՂ ԿԱՐԵԼԻ
Է ԽԱՐԵՑԱՆԵՐԻՆ ՃԱՆԱԶԵԼ

Համարեա՛ կէս գիշեր էր, բայց հէնց որ տանուտէրը
տուն հասաւ, մարդ ուղարկեց Լինհարդի երկու հարեան-
ների մօտ, որ իսկոյն իր մօտ գան:

Նրանք արդէն անկողնի մէջ էին, բայց և այնպէս չու-
շացան գալու:

Հումմելը հարցրեց այն ամեն բանի մասին, ինչ որ արել
էին Լինհարդն ու Գերտրուդը մի բանի օրուայ ընթացքում,
բայց որովհետեւ նրանք չկարողացան իսկոյն գործը պարզել,
նա դրանց վրայ էլ կատաղեց:

Ընե՛ր, ինչ որ մարդ ցանկանում է ձեզնից, չէք կա-
րողանում երբէք գլուխ բերել: Ինչո՞ւ պէտք է ես միշտ ձեր
յիմարը լինեմ: Երբ դուք բեռներով փայտ էք գողանում,

ևս պէտք է չգիտցող ձեանամ, երբ դուք կալուածատիրոջ արօտատեղիներում արածեցնում էք և բոլոր շրջապատները վերցնում, պէտք է լուծուի Գո՛ւ Բուլլեր, քո որբերի հաշուի աւելի բան երրորդ մասը սխալ էր և — ես լուցիւ Կարծում ես թէ քո մի կտոր մզլոտ չոր խոտով բաւականացա՞յ: Դեռ չէ՛ հնացել այդ գործը: — Եւ դու Բրուել, հանդիւ գէսը պատկանում է եղբօրդ զաւակնե-րին: Ծե՛ր գող. ի՞նչ շահ ունիմ բեզնից, որ բեզ դահճի ձեռքը չեմ մատնում, որին դու իսկապէս պատկանում ես:

Այս խօսքերն երկիւղ պատճառեցին հարեաններին: Ի՞նչ կարող ենք անել, պարոն տանուտէր:

Շնե՛ր, ո՛չինչ չէք կարող անել, ո՛չինչ չգիտէք: Ես կատաղութիւնից գժուում եմ: Ես պէտք է իմանամ թէ այս շաբաթ որմնագրի կինն ի՞նչ է արել, ի՞նչ է նրա գոռողու-թեան առիթը:

Այս միջոցին Բրուելը մի բան մտաբերեց: Կա՛ց, տա-նուտէր, կարծեմ կարող եմ ծառայել բեզ, նոր միտս ե-կաւ. Գերտրուդն այսօր մինչև ճաշ տանը չէր և երեկոյեան նրա Լիզելին աղբիւրի վրայ փառաբանում էր զղեակի տի-րոջը, անպատճառ նա զղեակումն եղած կլինի: Առաջի գի-շերն ողբ էր լսում նրանց սինեակից, սակայն ոչ որ չ՛գի-տէր թէ՛ ինչ՞ու: Այսօր նրանք ամենքն առանձնապէս ուրախ են:

Ցանուտէրը համոզուեց արդէն, որ Գերտրուդը զղեա-կումն է եղել: Բարկութիւնն և անհանգստութիւնն այժմ ա-ռաւել ուժով կատաղեցնում էին նրան: Նա սարսա-փելի անէծքներ էր թափում, հայհոյում էր զղեակի խօս-քերով Արներին, որ ամեն մուրացկանի լսում է և երդ-ւում էր Լինհարդին և Գերտրուդին վռէժանդիր լինել: Բայց դուք պէտք է լուէք, հարեաններս, ես կամենում եմ այդ անպիտանների հետ քաղցրութեամբ վարուել մին-չև որ ժամանակը գայ: Աշխատեցէք իմանալ թէ ինչ են անում նրանք և համբաւ բերէք ինձ. կարեւոր եղած ժա-մանակն ես էլ ձեզ կ'օգնեմ:

Յետոյ Բուլլերին միկողմը տարաւ և ասաց. դու ոչինչ չգիտե՞ս գողացուած ծաղկամանների մասին, անցեալ օրը բեզ տեսել են բարձուած էշով սահմանն անցնելիս, ի՞նչ ունէիր հետդ:

Բուլլերը վախեցաւ, ... ես... ես... ունէի... լաւ, ասաց տանուէրը, — ինձ հաւատարիմ եղիր, ես քո կողմը կլինեմ երբ կարիքը պահանջէ:

Եւ հարեանները գնացին տուն:

Առաւօտը մօտ էր և Հումբլը շուռ ու մուռ էր գալիս իր անկողնի մէջ մի ժամ շարունակ, մտածում էր վրէժ-խնդիր լինելու մասին, քնած միջոցին կրճըտացնում էր ատաճները, զարկում էր ոտքերով, մինչև որ պայծառ օրը նրան անկողնից դուրս հանեց: Նա վճռեց մի անգամ ևս Լինհարդին տեսնել, իրեն զսպել և ասել, որ առաջարկել է Արնեբրին՝ եկեղեցւոյ շինութիւնը նրան յանձնել: Նա ժողովեց իր բոլոր ուժերը՝ շողոքորթելու համար և գնաց Լինհարդի մօտ:

Գերտրուդն և Լինհարդը վաղուց արդէն այդ գիշերուայ պէս հանգիստ քուն չէին ունեցել: Նրանք առաւօտեան աղօթեցին այդ օրուայ յաջողութեան համար և մեծ յոյս ունէին Արնեբրի օգնութեան վրայ: Այս յոյսը պատճառում էր նրանց հոգեկան հանգստութիւն և մի անսովոր ուրախալի զուարթութիւն:

Այսպէս գտաւ նրանց Հումբլը և նրա բարկութիւնն առաւել ևս վառուեց, սակայն զսպեց իրեն, քաղցրութեամբ բարի լոյս ասաց նրանց և աւելացրեց. Լինհարդ, երեկ մենք լաւ չվարուեցինք միմեանց հետ, այդպէս չպէտք է լինի: Ես լաւ բան ունիմ ասելու քեզ: Հէնց այժմ գալիս եմ մեր ողորմած Պարոնի մօտից, նա խօսեց եկեղեցու շինութիւնից և հարցրեց նոյնպէս քո մասին: Ես ասացի, որ դու կարող ես շինութիւնը գլուխ բերել և կարծում եմ, որ քեզ կ'յանձնէ: Տեսնո՞ւմ ես, այսպէս կարելի է միմեանց ծառայել, չպէտքէ շուտով բարկանալ:

Լինհարդ: Շինութիւնը պէտք է դղեակի որմնադրին տրուած լինի, չէ՞ որ դու արդէն վաղուց ասացիր այդ համայնքի մէջ:

Հումբլ: Կարծում էի, բայց այդպէս չէ. դղեակի որմնադիրը միայն նախահաշիւն է ներկայացրել, և դու գիտես, թէ ի՞նչպիսի հաշիւ կազմած կ'լինի: Եթէ այդ նախահաշուով ստանաս շինութիւնը, մեծ վաստակ կ'ունենաս:

Լին՛նրտ, տեսնո՞ւմ ես այժմ, որ քո լաւն եմ ցանկա-
նում: —

Որմնադիրը շինութեան յուսով բաղդաւոր զգաց իրեն
և սրտանց շնորհակալ եղաւ նրանից: Սակայն Գերտրուդը
տեսնում էր, թէ թագցրած բարկութիւնից ինչպէս գունատ
էր տանուտէրի դէմքը և թէ ինչպէս նրա ծիծաղի տակ
ծածկուած էր կատաղութիւն և այդ պատճառով ուրախ չէր:
Այդ ժամանակ տանուտէրը դուրս գնաց և քայլելիս ասաց.
մի ժամից յետոյ Արնները կգոյ: Լին՛հարդի Լիզան, որ
կանգնած էր իր հօր կողքին, տանուտէրին ասաց. այդ մենք
երէկուանից գիտենք:

Հումելը թէև վախեցաւ այդ խօսքից, սակայն այնպէս
ձեւացրեց, իբրև թէ չէ լսում, իսկ Գերտրուդը լաւ իմանա-
լով, որ տանուտէրը շինութիւնից վաստակելու փողի
համար է լրտեսում, շատ անհանգիստ էր:

5.

ՏԱՆՈՒՏԷՐԸ ԳՏՆՈՒՄ Է ԻՐ ՎԱՐՊԵՏԻՆ

Արններն եկաւ եկեղեցու բակը. գիւղից նոյնպէս շատ
ժողովուրդ եկաւ այնտեղ, որպէս զի տեսնէ իր բարի տիրոջը:

Անգո՞րծ էք, թէ տօն է այսօր և ամենքդ ժամանակ
ունիք այստեղ թափառելու, ասաց տանուտէրը մի քանիսին,
որոնք նրա մօտն էին կանգնած, որովհետև միշտ զգու-
շանում էր, որ իրեն տրուած հրամաններն ոչոք չիմանայ:
Սակայն Արնները նկատեց այդ և ասաց բարձրաձայն. տա-
նուտէր, ես ցանկանում եմ, որ իմ որդիքս այստեղ մնան
և լսեն, թէ ինչպէս պէտք է կարգադրեմ շինութեան գոր-
ծը, ինչո՞ւ ես դրանց արտաքսում:

Հումելը մինչև գետին խոնարհեց և կանչեց հարե-
ւաններին բարձրաձայն. կրկին յետ դարձէք, նորին ողոր-
մածութիւնը թող է տալիս:

Արններ: Տեսա՞րեկեղեցու շինութեան գնահատութիւնը:
Տանուտէր: Այո, ողորմած տէր:

Արններ: Ի՞նչ ես կարծում, կարո՞ղ է Լին՛հարդն այդ
շինութիւնն անել միւսնոյն գնով և լաւ ու զիմացիուն կերպով:

Այո, ողորմած տէր, պատասխանեց տանուտէրը բարձ-
րաձայն և աւելացրեց հազիւ լսելի կերպով. որովհետև նա

գիւղումն է բնակւում, կարծեմ որ կարող էր մի փոքր առաւել արժան յանձն առնել:

Սակայն Արները պատասխանեց բարձր ձայնով. որքան որ պալատի որմնադրին պէտք է տայի, նոյնքան էլ տալիս եմ դրան: Կանչել տուր նրան և հոգա՛, որ այն ամենն, ինչ որ պալատի որմնադրին պէտք է տրուէր, յանձնուի դրան:

Լրաբերի գալուց միայն մի քանի րոպէ առաջ Լինհարդը գնացել էր գիւղի վերին թաղը և այդ պատճառով Գերտրուդը վճռեց լրաբերի հետ անձամբ գնալ եկեղեցու բակը և Արներին իր հոգսերը յայտնել:

Սակայն երբ տանուտէրը փոխանակ Լինհարդի, Գերտրուդին տեսաւ լրաբերի հետ, մահուան գոյն ստացաւ:

Արները նկատեց այդ և հարցրեց. ինչդ է ցաւում, պարոն տանուտէր:

Ո՛չ մի տեղս, ողորմած տէր, ո՛չ մի տեղս, գիշերս լաւ չեմ քնել:

Ճիշտ է, նկատելի է այդ, ասաց Արներն և նայեց ուղղակի նրա աչքերին, յետոյ դարձաւ դէպի Գերտրուդը, բարեւեց բարեկամաբար և ասաց. Ամուսինդ այստեղ չէ՞: Սակայն այդ միւսնոյն է, միայն նրան ասա, որ ինձ մօտ գայ: Կամենում եմ նրան յանձնել այս եկեղեցու շինութիւնը:

Գերտրուդը կանգնած էր մի վայրկեան անխօս և չէր համարձակւում այդչափ բաղմութեան առաջ խօսել:

Արներ: Ի՞նչու չես խօսում, Գերտրուդ: Ես կամենում եմ շինութիւնը քո ամուսնուն յանձնել նոյն պայմաններով, ինչպէս որ պալատի որմնադիրը կշինէր: Այս պէտք է բեզ ուրախութիւն պատճառէր, Գերտրուդ:

Գերտրուդը կրկին ուշքի եկաւ և ասաց. տէ՛ր, եկեղեցին շատ մօտ է պանդոկից:—

Բոլոր ժողովուրդն սկսեց ծիծաղել և որովհետեւ շատերը կամենում էին իրենց ծիծաղը տանուտէրից ծածկել, դարձան նրանից ուղղակի դէպի Արները: Սակայն տանուտէրը, լաւ տեսնելով, որ Արներն ամեն բան նկատեց, վերկադաւ բարկացած, կանգնեց Գերտրուդի դիմաց և ասաց. Ի՞նչ ունիս իմ պանդոկի դէմ:

Սակայն Արները շուտով ընդհատեց տանուտէրին և ասաց, մի՛թէ այս խօսակցութիւնը քեզ է վերաբերում, տա՛նա՛տէր, որ ընդմիջում ես: Յետոյ դարձաւ կրկին դէպի Գերտրուդն և ասաց, ի՞նչ է սյդ, ի՞նչ կայ, որ եկեղեցին շատ մօտ է պանդոկից:

Գերտրուդն տէր, իմ ամուսնուն՝ գինի խմելու ժամանակ կարելի է դիւրութեամբ մոլորեցնել և եթէ նա ամեն օր պանդոկից այսպէս մօտ աշխատէ, ա՛խ Աստուած, Աստուած իմ, վախենում եմ, որ չի կարող այս փորձանքին գիմանալ:

Արներ: Մի՛թէ չի կարող պանդոկից հեռու մնալ, եթէ սյդ փտանդաւոր է նրա համար:

Գերտրուդ: Տէ՛ր, աշխատելու ժամանակ մարդ ծարաւում է յաճախ և երբ արեցողների խումբը նրան կգրաւէ ամեն տեսակ միջոցներով՝ թէ հաճոյականութեամբ և թէ ծաղրով, թէ գինի գնելով և թէ դրազ գալով, ա՛խ Աստուած, ի՛նչպէս կարող է գիմանալ: Իսկ եթէ կրկին մի փոքր պարտք ունենայ, դարձեալ կկապուի: Տէ՛ր, եթէ գիտենա՛յիք թէ ինչպէս մի գիշերուայ ընթացքում այսպիսի տներում կարող է աղքատ մարդն սյնպիսի թակարդի մէջ ընկնել, որի միջից ազատուելը համարեալ թէ անկարելի է:

Արներ: Ես գիտեմ սյդ, Գերտրուդ և զայրացած եմ քո երեկուայ պատմածի վրայ: Այստեղ, քո աչքի առաջ և ամբողջ ժողովրդի ներկայութեամբ ուղում եմ քեզ ցոյց տալ, թէ ես չեմ կամենում, որ աղքատ մարդիկ ճնշուին:

Արներն իսկոյն դարձաւ դէպի տանուտէրն և ասաց՝ խիստ ձայնով և թափանցող հայեացքով. տանուտէր, ճշմարիտ է, որ խեղճ մարդիկ քո տանը ճնշում, զրկում և խաբւում են:

Ուշքը կորցրած և դիակի նման գունատ տանուտէրը պատասխանեց. կեանքումս, ողորմած տէր, այսպիսի բան երբէք չէ պատահել ինձ. այն օրից, երբ ես կամ և տանուտէր եմ, ասաց նա, սրբեց ճակատի քրտինքը, հազաց և սկսեց դարձեալ—սարսափելի է—:

Արներ: Դու անհանգիստ ես, տանուտէր: Հարցը շատ պարզ է: Ծշմարիտ է, որ խեղճ մարդոց ճնշում, մոլորեցնում ես և պանդոկիդ մէջ այնպիսի որոգայթի մէջ ձգում, որ դժբաղդացնում է նրանց ընտանիքը:

Տանուտէր: 2է, իհարկէ չէ, ողորմած տէր: Այդ է մուրացկաններին ծառայելու վարձատրութիւնը: Ես պէտք է այդ մասին առաջուց մտածէի: Ամէն անգամ մարդ այսպիսի շնորհակալութիւն է ընդունում վճարելու փոխանակ:

Արններ: Վճարելու վերաբերմամբ հոգս մի՛ քաշի, հարցը նրանումն է միայն՝ արդեօք այս կինը ստճում է:

Տանուտէր, Այո՛, իհարկէ, ողորմած տէր, հազար կելպ կապացուցեմ:

Արններ: Մէկ ապացոյցը բաւական է, տանուտէր: Սակայն զգուշացիր. երէկ ասում էիր, որ Գերտրուդը քաջ, խաղաղ, աշխատասէր կին է և շաղակրատ չէ:

Ես չգիտեմ, ես..... ես..... մտաբերում եմ..... դուք ինձ..... ես նրան..... ես նրան.... այդպէս կարծեցի, ասաց շնչասպառ տանուտէրը:

Արններ: Դու այնպէս անհանգիստ ես սլոժմ, տանուտէր, որ քեզ հետ կարելի չէ խօսել. ամենից լաւն է, ես կտեղեկանամ այդ մասին ներկայ եղող հարեաններիցդ: Եւ իսկոյն դարձաւ դէպի այն երկու ծեր մարդիկը, որոնք հանգիստ, ուշադիր և ծանրաբարոյ կանգնած էին այնտեղ և ասաց նրանց. Ճշմարիտ է, սիրելիներ, որ ձեր պանդոկում մարդոց ճնշում և գայթակղեցնում են: Այդ մարդիկը նայում էին միմեանց երեսին և չէին համարձակում խօսել, սակայն Արները բաջալերեց նրանց սիրալի կերպով. մի՛ վախենաք, միայն ճշմարիտն ասացէ՛ք:

Այդ ճշմարիտ է, տէր. բայց ի՞նչպէս գանգատուենք տանուտէրի դէմ, ասաց վերջապէս ամենից ծերը, սակայն սյնպէս կամաց, որ միայն Արները կարող էր հասկանալ: Բաւական է, ծերուկ, ասաց Արները և դարձաւ կրկին դէպի տանուտէրը. իսկապէս այժմ նրա համար չեմ եկել, որ այդ գանգատը բնեմ, սակայն հաստատ իմացիր, որ աղքատ հպատակներիս կամենում եմ բոլոր ճնշումներից ազատ տեսնել և վաղուց արդէն մտածում էի, որ ոչ մի տանուտէր չպէտք է պանդոկապետ լինի: Բայց այս գործը յետաձգում եմ մինչև երկուշաբթի: Գերտրուդ, ասա՛ ամուսնուդ, որ ինձ մօտ գայ, իսկ դու հանգիստ եղիր նրա վերաբերմամբ ու մի՛ վախենայ պանդոկի վտանգներից: Դրանից յետոյ Արները պարապեց մի քանի գործերով և երբ վերջացրեց, գնաց մօտակայ անտառ և

արդէն բաւական ուշ էր, երբ տուն վերադարձաւ: Տանուտէրը նոյնպէս Արնեօրին ընկերակցելով՝ գիշերը միայն տուն դարձաւ:

Երբ Հումելը մօտեցաւ իր տանը, սենեակում լըյս չտեսաւ և ոչ մի մարդու ձայն չլսեց այնտեղից, չար բան նախազգաց, որովհետեւ սովորաբար նրա տունը միշտ լի էր և բոլոր լուսամուտները լուսաւորուած՝ սեղանների վրայ դրուած ծրագներով, իսկ կոնծողների աղաղակները թնդում էին գիշերուան խաղաղութեան մէջ, այնպէս որ փողոցի ներքին ծայրից կարելի էր լսել, թէ և փողոցն երկար էր և տանուտէրի տունը նրա վերին ծայրին էր գտնուում: Այս անսովոր խաղաղութիւնից տանուտէրը շատ վախեցաւ: Նա կատաղութեամբ բացեց դուռը և ասաց. այս օրն է նշանակում, որ այստեղ մարդ չկայ: Նրա կինը ողբում էր մի անկիւնում: Այդ մարդ, դու կրկին այստեղ ես, Աստուած իմ, ինչ դժբաղդութիւն է պատահել: Թշնամիներդ ուրախանում են գիւղում և ոչ ոք չէ համարձակում գոնէ մի բաժակ գինի խմել մեղ մօտ: Ամենքն ասում են, որ քեզ անտառից տարել են Արնեօրդ:

Ինչպէս բռնուած վարազը կապած ժամանակ մըրթմըրթում է, ժանիքները բացանում, ոլորում աչերն ու կատաղութիւն արտայայտում, այնպէս էլ այժմ Հումելը կատաղեց, սկսեց ոտքով տրոփել, աղաղակել և մտածում էր Արնեօրին վրէժխնդիր լինել: Յետոյ սկսեց ինքն իրեն խօսել. — այսպէս ուրեմն երկիրը զրկւում է իր իրաւունքներից: Նա կամենում է պանդոկապետ լինելու իրաւունքն ինձնից յափըշտակել և իրեն սեպհականել: Անյիշատակ ժամանակներից տանուտէրները միշտ պանդոկապետ են եղել, ամեն գործ մեր ձեռքովն էր անցնում: Իսկ սա այժմ ինքն է ամեն տեղ վազում, հարցնում ամեն մի շնչին բանի մասին, այդ պատճառով էլ այժմ տեղից վերկացողը դիմադրում է դատաւորին և ասում, որ ինքն էլ կարող է Արնեօրի հետ խօսել: Այսպիսով դատարանը զրկւում է իր նշանակութիւնից և մենք լուծւում ենք, ինչպէս միւս անպիտանները, մինչդեռ նա մեղնով անպատոււմ և ոչնչացնում է երկրի հին իրաւունքները:—

Այսպէս յեղաշրջում էր ծեր խաբեբան ազնիւ տիրոջ

բարի և իմաստուն գործերը, մըրթմըրթում և վրէժխնդրութեան մասին էր մտածում, մինչև որ քնեց:

6.

ԲՈՒՆ ՌԱՄԿԱԿԱՆ ԽՕՍԸԿՑՈՒԹԻՒՆ

Հումերն առաւօտը վաղ վերկացաւ և սկսեց պատուհանի տակ երգել և սուլել, որպէս ղի տեսնողները կարծեն, թէ երէկուայ դէպքի մասին չէ հոգում: Բայց նրա հարեւան Ֆրիցը կանչեց փողոցի միւս կողմից. — այսպէս կանուխ արդէն հիւրեր ունի, որ այդպէս ուրախ ես և ծիծաղեց ինքն երեն:

Նրանք կգան շուտով, Ֆրից, ասաց տանուտէրը, օղիի բաժակը պատուհանից դուրս մեկնեց և գոչեց. Ֆրից, ուզո՞ւմ ես մի մի կոնծենք: Գեռ ևս շատ կանուխ է, պատասխանեց Ֆրիցը, ուզում եմ սպասել մինչև աւելի շատ մարդիկ գան — Գուրջտ նոյն խորամանկն ես, ասաց տանուտէրը, բայց հաւատա՛, որ երէկուայ կատակն այնքան էլ վատ հետեանք չի ունենայ: Ա՛յ մի թռչնակ թռած բարձրութեան վրայ չէ մնում, այլ կրկին ցած է իջնում:

Զգիտեմ, պատասխանեց Ֆրիցը, իմ ասած թռչունը դեռ ես չի իջել: Սակայն գուցէ մենք խօսում ենք տարբեր թռչունների մասին: Նախաձաշի են կանչում, տանուտէր, ուզո՞ւմ ես ինձ հետ նախաձաշել, ասաց Ֆրիցը և փակեց պատուհանը:

— Վարձ կտրեց, փրնթփրնթաց տանուտէրն ինքն իրեն, և այնպէս շարժեց գլուխը, որ մաղերն ու այտերը դողացին: Վարժեմ որ սատանայի աշխատանք պիտի ունենամ, մինչև որ երէկուայ եղելութիւնը մոռացութեան տրուի, ասում էր նա ինքն իրեն, բաժակը լցնում, խմում և նորից խօսում. արիացիր, երբ գայ ժամանակը, կգայ և խորհուրդը: Այսօր շաբաթ է, մեր յիմարները մաղերը խուզել են տալիս. կերթամ սափրիչի մօտ և այնտեղ մի բաժակ գինով ամենքը՝ մէկը միւսի ետեւից կհնազանդուին ինձ: Գիւղացիք ինձ քահանայից տասն անգամ՝ աւելի են հաւատում. տանուտէրը խօսեց ինքն իրեն ու դարձաւ կնոջը. խողի փուչիկը լցրով ծխախոտով, սակայն ո՛չ իմ գործածածից, այլ այն հոտածից, դա լաւ է անպիտանների համար: Իսկ երբ սափրիչի աշա-

կերտը գինի տանելու գայ, տուր նրան երեք անգամ ծծմբախառն գինուց և իւրաքանչիւր չափի մէջ լցրու մի բաժակ ղի: Յետոյ Հումեյլը դուրս գնաց, բայց փողոցի վրայ, իրենց տան մօտ, նորից մտածեց, յետ դարձաւ և ասաց կնոջը. կարող է պատահել, որ անպիտաններն ինձ էլ խմեցնեն, պէտք է զգուշանամ, ուղարկիր դեղին ներկած ջրից, երբ ես «La Cote» պահանջեմ և ինքդ անձամբ բեր: Յետոյ դարձեալ դուրս գնաց, բայց սափրիչին հասնելուց առաջ, ուսումնարանի մօտի լոռենու տակ, պատահեց Նիքէլ Շալիցին և Յօզի Բուրէլին:

Ո՞ւր ես գնում շաբաթ օրուայ հագուստով, պարոն տանուտէր, հարցրեց Նիքէլ Շալիցը:

— Պէտք է երեսս սափրել տամ:

Նիքէլ: Ջարմանալի բան է, որ արդէն շաբաթ առաւօտը ժամանակ ունիս դրա համար:

Տանուտէր: Ծշմարիտ է, տարուայ ընթացքում միշտ այդպէս չէ լինում:

Նիքէլ: Ոչ, երկար ժամանակ է, որ դու միշտ կիւրակի առաւօտ, քարոզի ժամանակն էիր գալիս վարսավիրայի մօտ:

Տանուտէր: Այո՛, մի երկու անգամ:

Նիքէլ: Այո՛, մի երկու և վերջին անգամ, որովհետեւ այն օրից, երբ տէրտէրը քո շունն եկեղեցուց դուրս հանել տուեց, այլ ևս եկեղեցի չես գնում:

Տանուտէր: Խելար ես, Նիքէլ, որ այդպիսի բաներ ես խօսում: Շան հալածեւն ես վաղուց մոռացել եմ:

Նիքէլ: Ես եթէ տէրտէրլինէի, դրանով չէի բաւականանալ:

Տանուտէր: Խել՞ք կաց, Նիքէլ և հետո արի, գուցէ սափրիչի մօտ մէկը գինի բերել տայ:

Նիքէլ: Շատ շնորհակալ կլինես ա՛յ սափրիչից, եթէ նա իր տանը գինի խմեցնել տայ ուրիշներին *):

Տանուտէր: Ասածիդ կէսի չափ անգամ ագահ չեմ. այժմ էլ կամենում եմ իմ պանդոկապետութեան իրաւունքը բոլորովին խլել: Սակայն Նիքէլ, դեռ այդ օրին չենք հասել: Նա, որի մասին ես ակնարկում եմ, դեռ ամենաքիչը վեց շաբաթ

*) Տանուտէրն իբրեւ պանդոկապետ իրաւունք չէր տալիս, որ մի այլ տան մէջ, բացի իր պանդոկից, մի որեւէ դէպքի առիթով գինի տրուի ուրիշներին:

և երեք օր պէտք է աշխատէ, մինչև որ այդ իրաւունքը ստանայ:
 Նիքէլ: Հաւատում եմ. բայց և այնպէս բեզ համար
 լաւ չէ, որ երիտասարդ պարոնն իր պապի հաւատը խախ-
 տեց բո վերաբերութեամբ:

Տանուտէր: Այո, նա իր պապի հաւատը չունի բողոքովին:

Նիքէլ: Ես վստահ եմ մինչև անգամ, որ նա նոյն իսկ
 տասերկու պատուիրաններից ոչ մէկի վերաբերութեամբ իր
 պապի հաւատակիցը չէ:

Տանուտէր: Կարող է պատահել, սակայն հանգուցեալն
 ինձ համար մի այլ մարդ էր:

Նիքէլ: Հարկաւ: Նրա դաւանութեան առաջին պա-
 տուիրանն էր. հաւատում եմ բեզ, իմ տանուտէրին:

Տանուտէր: Զուարճալի է. երկրորդ պատուիրանն ինչ էր:

Նիքէլ: Զգիտեմ ճիշտը, կարծեմ այսպէս էր. բացի բեզա-
 նից, իմ տանուտէրից, ես ոչ ոքի խօսքը չեմ հաւատում:

Տանուտէր: Դու պէտք է տէրտէր դառնայիր, Նիքէլ,
 դու ոչ միայն կբացատրէիր քրիստոնէական վարդապետութիւ-
 նը, այլ մի ուրիշն էլ կյօրինէիր:

Նիքէլ: Այդ ինձ թոյլ չէին տալ, սակայն եթէ անէի,
 այնպէս պարզ կգրէի, որ մանուկներն առանց տէրտէրի հաս-
 կանային, այն ժամանակ վերջինս էլ բանի պէտք չէր լինի:

Տանուտէր: Շարունակենք մեր խօսքը, Նիքէլ, քրիստո-
 նէական վարդապետութիւնն էլ նոյն է ինձ համար, ինչ որ մի
 այլ բան — ապագայից երբեք աւելի շատ չի կարելի սպասել:

Նիքէլ: Այդ մի առած է, որ երբեմն ճշմարիտ է, եր-
 բեմն ոչ. բեզ համար, ինչպէս երևում է, ուղիղ է նոր կա-
 լուածատիրոջ վերաբերմամբ:

Տանուտէր: Դեռ ուրիշներին էլ կյարմարուի, եթէ համ-
 բերութիւն ունենաք. ես այնչափ էլ երկիւղ չեմ կրում այսնոր
 պարոնից:

Նիքէլ: Ճշմարիտ է, սակայն և այնպէս բո ժամանակն ան-
 ցել է:

Տանուտէր: Նիքէլ, ես հօ մի անցեալ ունեցել եմ,
 թող այժմ ուրիշներն որոնեն:

Նիքէլ: Ճշմարիտ է, մի ժամանակ դեր էիր խաղում,
 բայց այդպէս կլինէր իհարկէ, բանի որ գրագիրը և
 փոխանորդը բո պարտապաններն էին:

Տանուտէր: Այդպէս էին ասում, բայց ճշմարիտ չէր: Նիքէլ: Ինչպէս թէ ճշմարիտ չէր, չէ՞ որ մի երկուսի հետ վեճ ունեցար, երբ նրանք փողդ չէին կամենում վերադարձնել:

Տանուտէր: Խելա՛ր, կարծես թէ ամեն բան գիտես:

Նիքէլ: Աւելի շատ բան գիտեմ: Ես այն էլ գիտեմ, թէ դու Ռուդիի հօր հետ Ինչպէս անխիղճ դատ վարեցիր, ես տեսայ բեղ շան որջի մօտ, դարմանի մէջ, Ռուդիի պատուհանի առաջ փորիդ վրայ ընկած, երբ նրա փաստաբանը մօտն էր: Մինչև առաւօտեան ժամի երկուսը փորիդ վրայ ընկած՝ լսում էիր՝ ինչ որ սննեակում խօսում էին: Այն օրը ես էի գիշերապահ և ամբողջ շաբաթը բեզնից ձրի գինի էի ստանում, որ լոնեմ:

Տանուտէր: Դու հերետիկոս ես, ասածիդ ոչ մի խօսքը ճշմարիտ չէ, բանդ բուրդ կլինէր, եթէ ապացուցանելու ստիպուած լինէիր:

Նիքէլ: Ապացուցանելու մասին չէ այժմ խօսքը, բայց որ այդ ճշմարիտ է, ինքդ էլ լաւ գիտես:

Տանուտէր: Լաւ է, որ յետ ես առնում խօսքդ:

Նիքէլ: Սատանա՛ն փչեց գլխիդ՝ մութ գիշերուայ մէջ դարմանի տակից ականջ դնելու միտքը: Դու լսեցիր բոլոր խօսքերը և դրանով կարողացար գրագրի մօտ բո իսկական ցուցմունքները յեղաշրջել:

Տանուտէր: Ինչե՛ր ես խօսում:

Նիքէլ: Ինչե՛ր եմ խօսո՞ւմ, եթէ գրագիրը քո իսկական ցուցմունքները չփոփոխէր դատաւորին ներկայացնելուց առաջ, Ռուդին այժմ էլ կունենար իր մարգագետինը և Վիւստն ու Վայբախները ստիպուած չէին լինի երկուելու:

Տանուտէր: Այո՛, դու ճիշտ այնպէս ես հասկանում գործը, ինչպէս անուս վարժապետն երբայեցերէն:

Նիքէլ: Եթէ ես այդ չհասկանայի էլ, բեզնից կսովորէի: Ինքդ բանի՛, բանի անգամ իմ ներկայութեամբ ծիծաղել ես բո հնազանդ ծառայ գրագրի վրայ:

Տանուտէր: Այո՛, ճիշտ է. սակայն բո ասածները չէր անում նա: Ճշմարիտ է, նա շատ խորամանկ սատանայ էր, Աստուած ողորմի հոգուն, սուրբ Միքայէ-

Լին 10 տարի կլինի, ինչ որ նա գետնի տակն է:

Նիքէլ: Ինչոր դժոխքն է իջել, ուզում ես ասել:
Տանուտէր: Այդ լաւ չէ. մեռածների մասին չար
չպէտք է խօսել:

Նիքէլ: Եթէ այդ չասէիր, ես կպատմէի թէ ի՞նչպէս
վարուեց նա Նիսպպի որդոց հետ:

Տանուտէր: Ինչպէս երևում է, մահուան անկող-
նում նա քնդ է խոստովանել, որ ամեն բան լաւ գիտես:

Նիքէլ: Այո, գիտեմ:

Տանուտէր: Ամենից լաւն այն էր, որ ես գործը տա-
րայ: Եթէ դու գիտենայիր, որ այդ գործը տանուլ եմ
տուել, այն ժամանակ միայն կցաւէի:

Նիքէլ: Ո՛չ, ես լաւ գիտեմ, որ գործը տարար.
բայց այն էլ գիտեմ, թէ ի՞նչպէս:

Տանուտէր: Գուցէ, գուցէ և ոչ:

Նիքէլ: Աստուած փրկէ գրչից բոլոր աղքատ մարդկանց:

Տանուտէր: Իրաւունք ունիս, միայն պատուաւոր և հա-
րըստութիւն ունեցող մարդիկ պէտք է իրաւունք ունենային
դատարանի առաջ գրելու: Այդ շատ լաւ կլինէր, Նիքէլ, սա-
կայն ի՞նչ արած, պէտք է եղածով բաւականանալ:

Նիքէլ: Տանուտէր, բո իմաստուն խօսքը յիշեցնում
է ինձ մի առակ, որ մէկ անգամ լսել եմ մի էլզասցի ուխ-
տաւորից: Սա պատմեց սեղանի շուրջը ժողովուած բոլոր
մարդկանց առաջ, որ մի միայնակեաց ամբողջ աշխարհը նը-
կարագրել է մի առակագրքի մէջ և ինքը համարեա՛
այդ ամբողջ գիրքը բերան գիտէ: Մենք խնդրեցինք, որ այդ ա-
ռակներից մէկը պատմէ, և նա պատմեց ուղիղ այն առակը,
որ այժմ ինձ յիշեցրիր:

Տանուտէր: Եւ ո՞րն է այդ, շատախօս:

Նիքէլ: Հետեւեալն է. — բարեբաղդաբար դեռ գի-
տեմ — «Աշխարհը գանգատուում և լալիս էր, որ դայլը, ա-
ղուէսը, շունն և սպանդարարը նրան սաստիկ չարչարում
են: Մի աղուէս, որ հէնց փարախի առաջն էր կանգնած,
լսեց այդ գանգատը և ասաց ոշխարին. միշտ պէտք է գոհ լի-
նել այն իմաստուն կարգերից, որ աշխարհումս գոյութիւն
ունին, եթէ այլ կերպ լինէր, աւելի վատ կլինէր»:

«Գրա հետ համաձայն եմ, պատասխանեց ոշխարը, երբ

փարախի դուռը փակ է, իսկ եթէ բաց լինէր, ասածդ ճշմարտութիւն չէր լինի ինձ համար»:

Դրանից նա հանեց հետեւեալ բարոյականը. «հարկաւ լաւ է, որ գայլերը, աղուէսներն և գիշատիչ կենդանիները գոյութիւն ունին. սակայն նոյնպէս լաւ է, որ փարախներն օրինաւոր փակուին, և բարի ու թոյլ կենդանիներն գիշատիչների դէմ լաւ հովիւներ և պահապան շներ ունենան»:

«Աստուած պահպանէ իմ խրճիթը, աւելացրեց ուխտաւորը, ամեն տեղ գիշատիչ կենդանիները շատ են, իսկ բարի հովիւները սակաւ: Սո՛ւրբ Աստուած, դո՛ւ գիտես, թէ ինչու է այսպէս, մենք պէտք է լռենք»: Նրա ընկերները կրկնեցին. «Այո՛, պէտք է լռենք...» և ապա աղօթեցին. «Տո՛ւ սուրբ Աստուածածին, աղաչիր մեզ համար այժմ և մեր մեռնելու ժամանակ. ամէն»:

Կենք բոլորս զգացուեցանք, երբ ուխտաւորներն այսպէս աղօթում էին. թէև այլ դէպքում յայտնի է, որ «սուրբ Աստուածածին, աղաչիր մեզ համար» խօսքերը բողոքականներիս վրայ շատ էլ չէ ազդում, սակայն այդ րոպէին մենք ներբուստ յուզուած էինք:

Տանուտէր: Հաւատում եմ:

Նիքէլ: Զարմանում եմ, որ հաւատում ես:

Տանուտէր: Ինչո՞ւ չէ. ոչխարային գթասրտութիւնը պէտք է հարկաւ նոյնպէս ոչխարի գլուխ և ոչխարի սիրտ ունեցողներին խիստ յուզէր. սակայն այդ սրտագին ոչխարային կարծիքով գայլերը, աղուէսներն և բոլոր այդպիսի կենդանիները բաղցից կսատակէին:

Նիքէլ: Եւ այդ փնաս էլ չէր լինի:

Տանուտէր: Ճիշտ գիտես այդ:

Նիքէլ: Ոչ — յիմար բան ասացի — նրանք չպէտք է սովից սատակեն. հոտած դիակներ և վայրենի կենդանիներ կգտնեն և այդ է նրանց բաժինը և ոչ թէ ընտանի կենդանին, որ մարդկանց հոգացողութեամբ և ծախսերով է խնամուում ու պահպանուում:

Տանուտէր: Աւրեմն դու է՛լ չես թողնում նրանց բուրդովին սովից սատակելու: Այդ արդէն չա՛տ է ընտանի կենդանիների բարեկամի համար. սակայն ես մրսում եմ, ե՛կ սենեակ:

Նիքէլ: Չեմ կարող, ես պէտք է գնամ:

Տանուտէր: Է՛, Տէր ընդ ձեզ, դրացինե՛ր, ցտեսութիւն: Նա ներս մտաւ: Ռուբէլն ու Նիքէլը մնացին մի վայր-կեան կանգնած, յետոյ Ռուբէլն ասաց Նիքէլին. դու նրան թթու բաներ ուտացրիր:

Նիքէլ: Կցանկանայի պղպղած էլ լինէր, որ մինչև առաւօտ նրա լեզուն այրէր:

Ռուբէլ: Ութ օր առաջ այդպէս չէիր խօսի նրա հետ:

Նիքէլ: Ութ օր առաջ նա էլ այդպէս չէր պատասխանի:

Ռուբէլ: Այդ էլ ճշմարիտ է: Իմ շունն էլ, երբ առաջին անգամ դնչկալ կրեց, այդպէս խաղաղ էր:

Նիքէլ: Երբ ամանը լիքն է լինում, թափւում է փերից. այդ միշտ և ամենքի համար ճշմարիտ է եղել և տանուտերի համար էլ ճշմարիտ կլինի:

Ռուբէլ: Աստուած ազատէ պաշտօններից: Ես չէի կամենալ տանուտէր լինել, նոյն իսկ եթէ նրա երկու ագարակներն էլ ինձ տային:

Նիքէլ: Իսկ եթէ միայն կէսն առաջարկէին և տանուտերի պաշտօնն էլ հետը միասին, ի՞նչ կանէիր:

Ռուբէլ: Խեղա՛ր:

Նիքէլ: Խեղացի, ասա՛, ի՞նչ կանէիր. տեսնում ես, դու իսկոյն կհամաձայնէիր, երկգոյն վերարկուի մէջ կփաթաթուէիր և տանուտէր կլինէիր:

Ռուբէլ: Այդպէ՞ս ես կարծում:

Նիքէլ: Այո՛, այդպէս եմ կարծում:

Ռուբէլ: Մենք ժամանակ ենք կորցնում վայրահաչութեամբ, մնաս բարև, Նիքէլ:

Նիքէլ: Մնաս բարև, Ռուբէլ:

7.

ՆԱ ՏԵՆՈՒՏԷՐԻՆ ՅԱՏՈՒՄ ՄԻ ԳՈՐԾ Է ՍԿՍՈՒՄ

Երբ տանուտէրը սափրիչի սենեակը մտաւ, նստելուց առաջ բարևեց սափրիչին, նրա կնոջն և գիւղացիներին՝ առանց հազալու: Ուրիշ ժամանակ նա միշտ առաջ հաղում էր և նստելուց ու թքելուց յետոյ էր բարև ձեզ ասում:

Գիւղացիները պատասխանեցին ծիծաղելով և գլխարկներն առաւել արագ ծածկեցին բան այլ անգամ, երբ տա-

նուտերը նրանց բարեւում էր: Նա սկսեց շուտով իր խօսակցութիւնը — միշտ լաւ եկամուտ ունիս, վարպետ սափրիչ և այնչափ գործ ունիս, որ զարմանում եմ թէ ինչպէս ես այս բոլորը մե. նակ երկու ձեռքով անում: Սափրիչն ընդհանրապէս խաղաղ մարդ էր և այսպիսի խօսքերին չէր ախորժում պատասխանել. սակայն տանուտէրը մի քանի ամիս շարունակ ամեն կիրակի առաւօտ, քարոզի միջոցին, այսպիսի խայթող խօսքերով բարկացրել էր նրան և ինչ էլ լինէր, այս անգամ ցանկանում էր պատասխանել ու ասաց. պարոն տանուտէր, դուք չպէտք է զարմանաք, որ մարդ կարող է երկու ձեռքով շատ աշխատել, բայց քիչ վատակել, ձեզ աւելի այն պէտք է զարմացնէ, որ մարդ կարող է երկու ձեռքով ոչինչ չլինել, սակայն շատ փող վատակել:

Տանուտէր: Ճշմարիտ է, սափրիչ. այդ էլ պէտք է փորձէիր, շնորհքն էլ այդ է. պէտք է ձեռքերը մի որոշ դիրքով և եղանակով միմեանց վրայ դնել, ինչպէս հարկն է և այդպիսով կտուրից ոսկի կանձրւէ:

Սափրիչն առաւել համարձակութիւն ստացաւ և ասաց, ո՛չ, այդպէս չէ, տանուտէր, այլ պէտք է փաթաթուել երկգոյն վերարկուի մէջ և ասել հետեւեալ երեք խօսքերը. Այլ Այլուպէս է, երդում եմ. Այս Այսպէս է և յաջող դէպքում պէտք է բարձրացնել 3 մատը դէպի վեր և երկուսը դէպի ցած և բռնկները կլցուին փողով:

Տանուտէրը կատաղեց և պատասխանեց. դու կարող էիր կախարդել, սափրիչ: Սակայն ուրիշ տեսակ չի կարելի, քո գործի տէր մարդիկ անհրաժեշտ է, որ կախարդանք և սատանայական արուեստ հասկանան:

Այս արդէն բաւական էր բարի սափրիչին. նա շատ զղջաց, որ տանուտէրի հետ բանակուի սկսեց և լռեց՝ թոյլ տալով ուրիշներին խօսելու ու խիստ հանգարտ կերպով սապնեց իր առաջ նստած մարդու երեսը:

Բայց տանուտէրը շարունակելով ասաց, սափրիչը կատարեալ պարոն է, նա կարող է մեղպէսներին չպատասխանել: 2^ե որ նեղ վարտիկ ու քաղաքացու կոշիկներ ունի և կիրակի օրերը ձեռնոց է հագնում. նա բնորոշ ձեռքեր և քաղաքացի գրագրի սրունգներ ունի:

Գիւղացիները սիրում էին սափրիչին, այդ էլ լսել էին

արդէն և չծածաղեցին տանուտէրի կատակի վրայ: Միսյն երիտասարդ Գալլին, որ սափրուում էր, չկարողացաւ քաղաքային գրագրի սրունգների վրայ իր ծիծաղը բըռնել, — որովհետեւ հէնց նոր էր եկել դիւանատնից, ուր նոյնպէս հասել էր սրունգների կատակը — սակայն սափրիչը կրտեց նրա վերին շրթունքը: Այս դէպքը տհաճութիւն պատճառեց գիւղացիներին, այնպէս որ բոլորն էլ գլուխները շարժեցին և պառաւ Ուլին բերանից հանեց ծխամորժն ու ասաց. տանուտէ՛ր, լաւ է՛, որ սափրիչին այդպիսի անհանգստութիւն ես պատճառում: Միւսները տեսնելով, որ ծեր Ուլին չքաշուեց և բարձր ձայնով ասաց այդ, իրենք էլ մոմռացին բարձրաձայն և ասացին. Գալլի շրթունքից արին է հոսում, մենք չենք կարող այս գրութեամբ սափրել տալ մեզ:

Ցաւումեմ, ասաց տանուտէրը. թող տուժեմ ուրեմն. ա՛յ տղա՛, գնա՛ երեք շիշ գինի բեր. գինին վէրքերը բժշկելու յատկութիւն ունի:

Հէնց որ տանուտէրն սկսեց գինուց խօսել, գիւղացոց մոմռալն անյայտացաւ: Միքանիսը թէև չէին հաւատում, որ Հումբըն առանց կատակի է ասում այդ, բայց անկիւնում նստած Լէնքը բացատրեց հանելուկը և ասաց. տանուտէրի գինին երէկ գերեզմանատանն իր արժէքը կորցրեց:

Տանուտէրը վերցրեց իր ծխախոտով լի քսակը և դրեց սեղանի վրայ. առաջին անգամ մի ծխամորժի ծխախոտ պահանջեց Քրիստէն, փողոցային երգիչը. Հումբընը տուեց. շուտով եկան միւսներն էլ և սենեակը լցուեց այդ հոտած ծխախոտի ծխով: Բայց տանուտէրը ծխում էր լաւ տեսակից: Այդ միջոցին սափրիչն ու դրացիները դեռ լուռ էին և աղմուկ չէին հանում: Վարպետ Ուրիասին այդ լաւ չթուաց. նա բարձր ու ցածր էր անում սենեակում և ցուցամատը քթի վրայ պտտեցնում, ինչպէս անում էր միշտ, երբ մի բան նրա սրտովը չէր լինում. «չատ ցուրտ է այստեղ, այսպէս ես ոչինչ չեմ կարող անել», ասաց նա ինքն իրեն, յետոյ դուրս գնաց, աղանձին մի քանի կոպէկ տուեց, որ աւելի լաւ տաքացնէ և շուտով սենեակը տաքացաւ:

8.

ՄԻՆՉԵՒ ԸՆԻՒԻԸ ԶԻՒՂԵՆ՝ ՍԱՅԼԸ ԶԻ ՀԱՐԺՈՒԻ

Այդ միջոցին բերին ծծմբախառը գինին. — բաժակներ բեր, վարպետ սափրիչ, ասաց տանուտէրը. սափրիչի կինն ու մանուկները շուտով բերին բաւականաչափ բաժակներ: Գիւղացիներն ամենքն էլ մօտեցան գինու գաւերին և տանուտէրը լցրեց բաժակները: Թէ ծեր Ուլին և թէ միւս բոլոր գիւղացիները գոհ էին և երիտասարդ Գալլի վերբի մասին չէին էլ խօսում: Եթէ յիմարը հանգիստ նըստէր, ասում էին նրանք, սափրիչը չէր կտրի նրա շրթունքը: Հետզհետէ բոլորի ունեւները բացուեցին և շուտով բարձրացաւ արբեցողների աղաղակը: Ամենքը դարձեալ գովում էին տանուտէրին և որմնադիր Վինհարդը մէկ սեղանի վրայ կոչւում էր անպիտան, իսկ միւսի վրայ՝ մուրացկան: Մէկը պատմում էր թէ ինչպէս նա ամեն օր լաւ կոնծում էր, իսկ այժմ սուրբ է ձևանում. միւսը պատմում էր, որ ինքը հասկանում է թէ ինչո՞ւ գեղեցիկ Գերարուդն է գնացել ամրոց՝ երիտասարդ պարոնի մօտ, և ոչ ինքը, որմնադիրը. մի երրորդը՝ թէ ինչպէս ինքը գիշերն երազում տեսաւ, որ տանուտէրը շուտով պիտի տրորէ որմնադրի քիթը: Ինչպէս որ մի քանի զգուշի թռչուններ կտուցը խրում են հոտած ջրի մէջ և փթող աղբից կերակրւում, այնպէս էլ Հումբլն ամօքում էր իր չար սիրտը գիւղացիների խօսակցութիւններով: Բայց ինքը շատ լուրջ և մտածելով էր մասնակցում այդ արբեցողների և դատարկախօսների աղմուկին: Գրացի Ուիլիստէր, ասաց նա և առաջարկեց նրան մի բաժակ, գուք և մի ուրիշ երգուեալ ներկայ էիք վերջին հաշուին: Դուք գիտէք, որ այն ժամանակ որմնադիրն 30 գուլդէն պարտ մնաց ինձ. ահա կէս տարի է և նա դեռ մի գրոշ անգամ չէ վճարել: Ես այդ փողը նրանից չեմ էլ պահանջել և ոչ մի վատ խօսք ասել նրան, բայց կարող է պատահել, որ ես կօրցնեմ իմ փողի մինչև իսկ վերջին կոպէկը:

Այդ հասկանալի է, կրկնեցին գիւղացիները, դու այլ ևս ոչ մի գրոշ չես տեսնի քո փողից և բաժակները լցրին: Սակայն տանուտէրը հանեց գրպանի օրացոյցի միջից որմ-

նազրի ձեռագիրը, դրեց սեղանի վրայ և ասաց. ահա՛, կարող էք տեսնել՝ թէ արդեօք ասածս ճշմարիտ է:

Գիւղացիները տնտղեցին ձեռագիրը, կարծես թէ կարդալ իմանային և ասացին. որմնագիրը խաբեբայ է: Եւ փողոցային երգիչ Քրիստէն, որ լաւ կոնծում էր, թեքերով սրբեց իր ուխտը, կանգնեց, բարձրացրեց բաժակը և գոռաց. կէցցէ՛ տանուտէրը, թող սատկեն բոլոր շողոքորթները. յետոյ բաժակը դատարկեց, նորից տուեց լցնողին, նորից դատարկեց և երգեց.

Ուրիշներին փոս փորողը,
Այլոց որոգայթ լարողը,
Թէ և լինի չար սատանայ,
Եւ բարձր դիրքի արժանանայ,¹
Դարձեալ կընկնի, ինչպէս կասեն,
Վերջի վերջոյ աղբի միջին:

9.

ԵՐԿՐԻ ԻՐԱՒՈՒՆՔՆԵՐԸ

Այդպէս մի աղաղակի, Քրիստէն, ասաց տանուտէրը, անօգուտ է: Շատ կցաւէի, եթէ որմնագրին մի դժբաղդութիւն պատահէր: Ես սիրով ներում եմ նրան, որովհետեւ աղքատութիւնից ստիպուած ստեց. բայց վատն այն է, որ օրէնքներն այլ ևս ապահով չեն մեր երկրում:

Գիւղացիներն անշարժ լսում էին, երբ նա երկրի օրէնքների մասին էր խօսում. մի բանիսը մինչև անգամ բաժակները մի կողմը դրին:

Ես տարիքով մարդ եմ, դրացիներ և ինձ համար այդ մեծ նշանակութիւն չունի. որդի չունեմ և իմ բանս էլ վերջացած է, բայց դուք զաւակներ ունեք, ձեզ համար ձեր իրաւունքները մեծ նշանակութիւն պէտք է ունենան:

— Այո՛, մեր իրաւունքները, գոչեցին գիւղացիները: Դուք մեր տանուտէրն էք, մի մազի չափ մի՛ զիջանէք մեր իրաւունքներից:

Տանուտէր: Այո՛, դրացիներ, պանդոկապետի իրաւունքները համայնքին են պատկանում և այդ թանկագին իրաւունքը պէտք է պաշտպանենք մենք:

Գիւղացիներից միբանիսը շարժեցին գլուխները և միմեանց

ականջում փսփսացին. նա երբեք համայնքին ոչինչ չէ հարցրել իսկ այժմ ցանկանում է համայնքն էլ այն աղբի մէջ թաղել, որով ինքը շաղակուած է: Բայց մեծամասնութիւնն ևս առաւել աղաղակում էր, երգւում, անիծում և պահանջում, որ երկու օրից յետոյ համայնքի ժողով լինի: Հասկացողները լռում էին և կամաց իրենց մէջ ասում. այդ այն ժամանակ կտեսնենք, երբ գինին ձեր գլխներից կգուրս գայ:

Տանուտէրը զգուշութեամբ միշտ իր եռացրած ջրից էր խմում և շարունակում էր տաքացած գիւղացիներին իրենց երկրի իրաւունքների մասին հոգսեր պատճառել:

Դուք բոլորդ գիտէք, ասաց նա, թէ մեր նախահայր Ռիւպլին 200 տարի առաջ ինչպիսի կոիւններ ունէր այժմեան կալուածատիրոջ նախահօր հետ: Ծեր Ռիւպլիի *) — պապս շատ անգամ պատմել է ինձ այդ — ամենասիրելի առածն էր. ձերք աղաները գիւղի մուրացկաններին լաւ խօսքեր ասին, այն ժամանակ վայն եկել է գիւղացիներին: Նրանք այդ անում են, որ գիւղացիների մէջ երկպառակութիւն ձգեն և իրենք միայն իշխեն: Դրացիներ, մենք պէտք է միշտ խաղի մէջ յիմարի դերը կատարենք:

Գիւղացիներ: Դրանից ճիշտ բան չկայ, մենք պէտք է միշտ յիմարը լինինք խաղի մէջ:

Տանուտէր: Այո, երբ ձեր դատաւորներն այլ ևս նշանակութիւն չունին, դուք օգնութիւնից զուրկ զինուորների վիճակումն էք: Նոր կալուածատէրը խորամանկ է սատանայի պէս: Այդ ոչ որ չէ տեսնում և հարկաւ առանց պատճառի նա ոչ որին մի բարի խօսք չէ ասում: Եթէ դուք միայն իմ գիտեցածի կէսն իմանայիք, այն ժամանակ ես կարիք չէի ունենալ խօսելու, բայց դուք էլ յիմարներ չէք, մի բան կնկատէք և կզգուշանաք:

Էլըին, Որի հետ տանուտէրն առաջուց պայմանաւորուել էր և այժմ նշանացի արել, պատասխանեց, կարծում ես,

*) Ռիւպլին Բոննայի պատուարժան նախահայրերից մէկն էր և Արնհայմի ծեր ժառանգի դէմ հաւատարմութեամբ պաշտպանել էր իր համայնքը և իր ունեցած չունեցածը կորցրել, որ գիւղն աղային չծառայէ: Սակայն այս առածը, որ Հռովմէլը նրա բերանն է դնում, ոչ որ չգիտէ ճշտութեամբ, որ նա իր ամբողջ կեանքում մի անգամ ասած լինէր:

տանուտէր, մենք չե՞նք նկատում որ Արները կամե-
նում է պանդոկապետի իրաւունքը գրաւել:

Տանուտէր: Նկատում էք:

Գիւղացիներ: Այո, Աստուած վկայ, բայց չենք կա-
րող թոյլ տալ: Մեր զաւակները պէտք է այժմեանի պէս ա-
ղատ պանդոկ ունենան:

Էրի: Ամրոցում Արները կարող է մի չափ գինին մի
դուկատով ծախել մեզ վրայ և մենք խաբեբաներ կլինէինք
մեր զաւակների առաջ:

Տանուտէր: Այդ էլ չափազանցութիւն է, Էրի, մի չափ
գինին չի կարող մի դուկատի հասցնել:

Էրի: Այո, այո, դարբինն և կառք շինողն այնպէս են
թանկացնում, որ սարսափելի է. նոյն իսկ փայտը տասն
անգամ աւելի թանկ է քան յիսուն տարի առաջ: Ի՞նչ կա-
րող ես ասել, տանուտէր, քանի որ ամեն բանի վրայ հարկ
պէտք է լինի, հարկաւ պէտք է թանկանայ. ի՞նչ ես կար-
ծում՝ ո՞րչափ կարժենայ մի չափ գինին, եթէ միայն ամրո-
ցում կարելի լինէր գնել. այժմ էլ հօ թանկ է:

Տանուտէր: Այդպէս է, այժմ ամեն բանում առաւել
ստիպմունք և արգելք կայ, ուստի և ամեն բան թանկանում է:

Այո, այո, և մենք այս ամենը պէտք է տանե՛նք...
ասում էին գիւղացիները, աղաղակում, խմում և սպառնում:
Խօսակցութիւնը վերջապէս դարձաւ մի այնպիսի կատաղի, վայ-
րենի աղաղակ, որ այլ ևս նկարագրել չեմ կարող:

10.

ՍԱՓՐԻՉԻ ՇՈՒՆՆ ԱՆԺԱՄԱՆԱԿ ԽՄՈՒՄ Է ԶՈՒՐԸ ԵՒ ՓԶԱՑ-
ՆՈՒՄ ՊԱՐՈՆ ՏԱՆՈՒՏԷՐԻ ՅԱԶՈՂ ԽԱՂԸ

Մեծամասնութիւնն արդէն հարբած էր և փողոցային
երգիչ Քրիստէն, որ տանուտէրի մօտ էր նստած, ամենից թունդ
էր հարբած: Ու աղաղակեց. ճանապարհ տուէք ինձ: Տանուտէ-
րը և գիւղացիները վերկացան և նրան տեղ տուին, բայց
նա օրօրուեց սեղանի վրայ և դիպչելով տանուտէրի ջրի ա-
մանին՝ թափեց: Վախեցած տանուտէրը շտապով մաքրեց սե-
ղանի վրայ թափած ջուրը, որ ոչ ոք չնկատէ թա-
փուածի ինչ լինելը և իր խաբեբայութիւնը տեսնէ. սակայն
սափրիչի սեղանի տակը թագկացած շունը ծարաւ լինելով՝

Թափուած ջուրը լակեց գետնից. այդ բանը տարաբաղդաբար տեսաւ այն գիւղացին, որ աչքը ձգել էր սեղանի տակ Թափուած ընտիր գինու վրայ. նա ձայն տուեց. ա՛յ բեզ հրաշք և երևոյթ, տանուտէր, ժամանակիս շները գինի են խմում:

Յիմար, վաղուց է խմում են, պատասխանեց տանուտէրը, ձեռքով ու գլխով նշան արաւ և ոտքով խփեց սեղանի տակից, որ լուէ: Շանը նոյնպէս մի հարուած տուեց, որ մի այլ տեղ որոնէ իր համար, բայց նա այդ հրամանը չհասկացաւ, որովհետեւ Սափրիչին էր պատկանում: Շունը կլանչեց և սկսեց նորից լակել գետնին Թափուած ջուրը: Ցանուտէրը սփռածնեց, որովհետեւ գիւղացիներից շատերն սկսեցին սեղանի տակը նայել: Շուտով ամեն կողմից սկսեցին քչիչալ և շան վրայ մատնացոյց անել: Սափրիչի կինը մինչև անգամ գետնից վերցրեց կոտորուած ամանի կտորները, մօտեցրեց բլին և երբ տեսաւ որ ջրի հոտ է փչում, ուժգին շարժեց գլուխը և բարձր ձայնով ասաց. լաւ բան չէ:

Հետզհետէ գիւղացիներն սկսեցին քչիչալ ամեն կողմից. այդտեղ մի բան կայ և սափրիչը բլին տակը փնթփնթաց. տանուտէր, բո լաւ գինին եռացրած ջուր է եղել: Ճշմարիտ է, գոչեցին գիւղացիները: Ըստ ի՞նչ սատանայութիւն է, տանուտէր, ինչո՞ւ ես ջուր խմում:

Շփոթուած տանուտէրը պատասխանեց. առողջ չեմ, պէտք է ղգուշանամ. բայց գիւղացիները հաւատ չէին ընծայում այդ պատասխանին և հետզհետէ աջ ու ձախ սկսեցին ամենքը դժգոհութիւն յայտնել. բացի դրանից միքանիսն սկսեցին գանգատուել, որ խմած գինին նրանց գլուխը պտտեցնում է և ալդպէս չպէտքէ լինէր այդչափ քիչ գինուց: Ներկայ եղող գիւղացիներից երկուսը վերկացան, վճարեցին սափրիչին, միաս բարեւ ասացին ու գնացին:

Միանգամից, պարոններ, ինչո՞ւ այդպէս յանկարծ հեռանում էք ընկերութիւնից, գոչեց տանուտէրը:

Ուրիշ գործ ունենք, պատասխանեցին այդ մարդիկն ու դուրս գնացին: Սափրիչն էլ դուրս գնաց նրանց ետևից և ասաց. ես աւելի սերով կցանկանայի, որ տանուտէրը դուրս եկած լինէր. ո՛չ մի բանում անկեղծ չէ նա, նոյնպէս և գինու ու ջրի վերաբերութեամբ:

Մենք էլ չենք հաւատում, եթէ ոչ այնտեղ նստած կը մնայինք, պատասխանեցին այդ մարդիկը:

Սափրիչ: Այս հարեցողների աղմուկն էլ տանել չեմ կարող:

Այդ մնողիկը: Թէեւ առիթ չես տուել, սակայն կարող ես փորձանքի մէջ ընկնել: Եթէ ես քո տեղը լինէի, աւելացրեց այդ երկուսից աւագը, ինքս կվերջացնէի բանը: Ես չեմ համարձակուում, պատասխանեց Սափրիչը:

—Այլ ևս հին ժամանակը չէ և դու տակաւին տանդ մէջ տէր ես, ասացին այդ մարդիկը:

—Ես կամենում եմ հետևել ձեռնածին, ասաց Սափրիչը և կրկին դարձաւ իր սենեակը:

—Այդ մարդոց ի՞նչն էր ցաւում, որ այդպէս յանկարծակի վերկացան և գնացին, հարցրեց տանուտէրը:

Սափրիչ: Ես էլ նրանց պէս եմ. այսպիսի մի աղմուկ անպատշաճ բան է և իմ տունը բոլորովին դրա տեղը չէ:

Տանուտէր: Այդ էլ նոր կարծիք է:

Սափրիչ: Այո՛, պարոն տանուտէր, ճշմարիտ, ես խաղաղ տեղ եմ սիրում:

Այս բանակոխը հաճոյ չթուեցաւ միւս պատուելի հիւրերին: Մենք հանգիստ կմնա՞նք, ասաց մէկը. մենք արդար կվարուենք, ասաց մի ուրիշը. միշտ լաւ բարեկամ լինելը լաւ է, ասաց երրորդը. տանուտէր, դարձեալ մի աման գինի զերեւ տուր, ասաց Գրիստէն:

Այո՛, դրացիներ, ես էլ սենեակ ունիմ, մենք կարող ենք պարոն սափրիչին հանգիստ թողնել, ասաց տանուտէրը:

—Այդ ինձ համար էլ լաւ կլինի, պատասխանեց սափրիչը:

Սակայն ինչպէս համայնքի, նոյնպէս և պանդոկապետի իրաւունքը մոռացուեց, ասաց ծարաւ աւագ Էրին:

Թող ինձ հետևէ, ով անկեղծ է, դռնեց սպառնալով տանուտէրը, հայհոյեց, նայեց վայրենի կերպով իր շուրջը, ոչ ոքի մնաս բարև չասաց և դուռն այնպէս շուրկացրեց, որ սենեակը դողդողաց:

Ի՛նչ անամօթութիւն, ասացին գիւղացիներից շատերը: Դատապարտելի վարմունք է, ասաց երիտասարդ Մայէրը. ես այլ ևս չեմ գնայ տանուտէրի տուն: Ես էլ չէ՛, պատասխանեց Լեյպին: Ո՛չ էլ ես. յիշում եմ երեկուայ

առաւօտը, ասաց Ռէնուդը, ես ամենից մօտիկ էի կանգնած Արներին և լաւ տեսայ, թէ ինչ էր նշանակում այդ։
Գիւղացիները միմեանց էին նայում և չգիտէին թէ ինչ անեն. սակայն մեծամասնութիւնը կրկին նստեց ու մնաց։ Միայն էրին, Քրիստէն և մի քանի այլ մօլորացիներ սեղանի վրայից առան տանուտէրի դատարկ շշերը և թւերի տակ բռնելով՝ հետևեցին նրան։

Տանուտէրն իր պատուհաններից նայելով դէպի սափրիչի տունը տանող փողոցը և տեսնելով որ ոչ ոք չէ գալիս այնտեղից, ինքն իր վրայ բարկացաւ և ասաց. ինչ յիմարն եմ, շուտով ծաշ կլինի և դեռ ոչինչ չեմ շինել. անպիտանները կոնծեցին ու այժմ էլ վրաս ծիծաղում են. ես իրանց հետ ծծկեր մանկան պէս թոթովեցի և ինձ ստորացրի։ Այո, եթէ ես այդ շների բարին կամենայի, եթէ այն ինչ որ օգտակար է համայնքի համար, ինձ համար էլ սիրելի ու լաւ լինէր. կամ եթէ արտաբուստ աւելի լաւ կարողանայի այնպէս ցոյց տալ, որ իբրև թէ նրանց բարին եմ ցանկանում, այն ժամանակ բանս կյաջողուէր։ Գիւղական համայնքն իսկոյն սկսում է պարել մի խելօքի ծափով, եթէ հաւատում է նրա բարեմտութեանը։ Սակայն անցած-գնացածը չի կարելի յետ բերել։ Ծեր կալուածատիրոջ ժամանակ համայնքն ինձ համար մի այծի նշանակութիւն էլ չունէր։ Տանուտէր լինելու օրից իմ զուարճութիւնն ու ուրախութիւնն է եղել միշտ յիմարացնել նրանց, հայհոյել և ձեռքիս մէջ ամփոփել. այժմ էլ մտադիր եմ նոյնը շարունակելու, բայց դրա համար պէտք է, որ ինձնից մի փոքր հեռու պահեմ նրանց։ Ամեն մարդու ձեռք սեղմելը, զիջողութիւնը, խորհուրդ տալը, ամենքին «աներորդի» կոչելն էլ չեն օգնում, երբ արդէն ճանաչում են քեզ։ Ես պէտք է ոչ ոք հետև չլուռ և առանձին գործեմ, միայն այն մարդոց քանի դնեմ, որոնց ծանաչում եմ և համայնքը թողնեմ հանգիստ։ Հովիւը չէ խորհրդակցում ոչ խարների հետ, իսկ ես ոչ ոք այնչափ յիմարացայ, որ կամենում էի այդպէս անել։

Այդ միջոցին եկան դատարկ շշեր բերողները։

Մենակ էք, հարցրեց տանուտէրը, այն շները չկամեցան գալ։

Ո՛չ, ո՛չ մէկը, պատասխանեց էրին։

Տանուտէր: (ծաղրելով) շատ մեծ նշանակութիւն ունի այդ:

Զրիստէն: (նոյնպէս ծաղրելով) Այո, շատ մեծ, ես էլ այդպէս եմ կարծում:

Տանուտէր: Այնուամենայնիւ ես կցանկանայի իմանալ, թէ նրանք ինչ են խօսում ու խորհրդակցում այժմ միմեանց հետ: Քրիստէն, գնա՛ւ և այլ շէնք որոնիր այնտեղ:

Զրիստէն: Բոլորը բերի:

Տանուտէր: Յիմար, այդ միւսնոյն է, գնա՛ւ և որոնիր: Իսկ եթէ ոչինչ չգտար, մազերդ խուզել տուր կամ երակիցդ արիւն թողնել տուր, սպասիր ու լսիր այն ամենը, ինչ որ կխօսեն նրանք: Եթէ շատ տեղեկութիւններ կրերես՝ մինչև առաւօտ քեզ հետ կկոնծեմ: Իսկ դու, Լեօլի, պէտք է գնաս որմնադրի աւագ աշակերտ Յովսէփի մօտ, բայց տես, որ ոչ ոք չնկատէ քեզ: Ասա՛ նրան, որ ճաշի ժամանակ ինձ մօտ գայ:

Մի բաժակ գինի տուր, ծարաւ եմ, ասաց Լեօլին, յետոյ որսի շան պէս կվազեմ ու մի ակնթարթում կրկին այստեղ կլինեմ:

Լաւ, ասաց տանուտէրը և մի մի բաժակ գինի տուեց նրանց: Երբ նրանք գնացին, տանուտէրի ամուսինը միւս երկուսի առաջն էլ գինի դրեց:

11.

ԼԷԻ ՄՏԸԾՈՒԸԾ ԽԸԲԵԲԸՅԸԿԸՆ ՆԱԽԸԳԾԵՐ

Տանուտէրը մտաւ իր սենեակը և ինքն իրեն խորհրդակցում էր, թէ ինչպէս պէտք է բանը սարքէ, երբ Յովսէփը գայ:

Նա կեղծաւոր է և սատանայի պէս խորամանկ, նրա վրայ կարող եմ յուսալ. նրա կոնծած գինու շատ թալէրները գրուած են իր վարպետի հաշուի մէջ: Նա կվախենայ և ինձ չի հաւատայ — արդէն ճաշի զանգերը խփում են — ես նրան կառաջարկեմ մինչև տասը թալէր. եթէ նա ցանկացածիս պէս անէ, այն ժամանակ երեք շաբաթուայ ընթացքում ամբողջ նոր աւելացրած շինութիւնը կկործանուի: Տասը թալէր տալով չեմ զղջայ, ասաց տանուտէրը: Երբ նա այս-

պէս ինքն իրեն խօսում էր, Լեօնն ու Յովսէփն եկան, բայց առանձին-առանձին, որ կասկածի չենթարկուեն:

— Բարեւ, Յովսէփ, վարպետդ չգիտէ՞ արդեօք, որ այստեղ ես:

Յովսէփի նա դեռ զղեակումն է, սակայն ճաշին կը գայ: Եթէ ես ժամի մէկին կրկին գործի վրայ լինիմ, իմ բացակայութիւնը չի նկատուի:

Տանուտէր: Լաւ, ես քեզ հետ խօսելիք ունիմ, միայն պէտք է մենակ լինենք, ասաց տանուտէրը և առաջնորդեց նրան ետևի սենեակը, ծածկեց դուռը և փականքը գոցեց: Սեղանի վրայ դրուած էին երշիկներ, խոզի միս, գինի և հաց: Տանուտէրն երկու աթոռ դրեց սեղանի մօտ և ասաց Յովսէփին. այսօր ճաշից զրկւում ես այնտեղ, նստի և կեր ինձ հետ միասին:

Այդ կարելի է, պատասխանեց Յովսէփը, նստեց և շարունակեց. պարոն տանուտէր այժմ կարող էք ասել՝ թէ ինչ էք կամենում, ես պատրաստ եմ ծառայելու ձեզ:

Տանուտէր: Աննացդ, Յովսէփ, խմիր և յետոյ այս երշիկների համը տես. դրանք լաւը պէտք է լինին: Ինչո՞ւ չես ձեռք մեկնում, վարպետիդ մօտ աղատ ժամանակ հօ շա՛տ ունիս:

Յովսէփ: Այդ ճիշտ է, բայց այսուհետեւ աւելի լաւ կլինի, երբ նա զղեակից գործ կստանայ:

Տանուտէր: Յիմար ես, Յովսէփ, այդ դեռ շա՛տ երկար կտևէ. թէև ես սիրով կցանկանայի, բայց նա յարմար չէ մի այդպիսի գործի համար: Նա դեռ ո՛չ մի նշանաւոր շինութիւն չէ արել, բայց այս անգամ քեզ վրայ է յոյս դրել:

Յովսէփ: Վարող է լինել. այդպիսի մի բան կայ, կարծես:

Տանուտէր: Այդ շատ լա՛ւ գիտեմ ես և այդ պատճառով էլ կամենում եմ խօսել հետդ: Դու կարող ես ինձ մեծ ծառայութիւն անել:

Յովսէփ: Ծառայ եմ, պարոն տանուտէր: Չեմ թանկագին կենացը:

Դործը քեզ է վերաբերում, որմնադիր, ասաց տանուտէրը, երշիկներ դրեց նրա առաջը և շարունակեց. ես ցանկանում եմ, որ եկեղեցու շրջապատի հիմքը Շվինդիբրուխի հանքի բարերով դրուի:

Յովսէփ: Թո՛ւ, սատանան տանի, պարոն տանուտէր,

այդ անկարելի է, երևի չէք հասկանում, այդ բարը հիմքի համար բոլորովին անպէտք է:

Տանուտէր: Զէ, քարն այնքան էլ անպիտան չէ, բանի շէնքերի վրայ են բանեցրել դրանից. Աստուած վկայ, լաւն է, իսկ ինձ համար մեծ բաւականութիւն կլինի, եթէ այդ բարահանքը նորից բացուի:

Յովսէփ: Անկարելի է:

Տանուտէր: Այդ ծառայութեան համար կվարձատրուես:

Յովսէփ: Պատն եթէ այդ քարից շինուի, վեց տարուայ ընթացքում կխախտուի:

Տանուտէր: Է՛հ, ոչինչ չեմ ուզում լսել այդ մասին, դատարկ բաներ են:

Յովսէփ: Վկայ է Աստուած, որ ասածս ճշմարիտ է: Պատի հիմքի մօտ աղբանոցներ կան. իսկ այդ քարն եղևնու փայտի պէս կփթի:

Տանուտէր: Վերջապէս ի՛նչ քո գործն է թէ պատը տաս տարուց յետոյ կկործանուի, թէ աւելի ուշ. վախնում ես թէ դղեակի տէրը չկարողանայ կրկին նորը շինել տա՛լ: Եթէ ասածս կատարես մեծ վարձատրութիւն կստանաս:

Յովսէփ: Շատ լաւ, բայց եթէ կալուածատէրն ինքը նկատէ, որ այդ քարը բանի պէտք չէ՞:

Տանուտէր: Նա չի կարող հասկանալ. դրա մասին խօսք չի կարող լինել:

Յովսէփ: Մի բանի բաներում նա աւելի շատ գիտէ, քան թէ կարելի էր կարծել: Սակայն դու ինձնից աւելի լաւ ես ճանաչում նրան:

Տանուտէր: Այո՛, այդ նրա խելքի բանը չէ:

Յովսէփ: Եթէ այդպէս է, համաձայն եմ. քարն արտաբուստ գեղեցիկ է և ուրիշ գործի համար շատ լաւը:

Տանուտէր: Զեռքդ խփիր, եթէ Լինհարդն այդ հանքի քարից գործածէ, հինգ թաւեր վարձատրութիւն կստանաս:

Յովսէփ: Շա՛տ է, միայն թէ ձեռքիս լինէր:

Տանուտէր: Աստուած է վկայ, կատակ չեմ անում. եթէ Լինհարդն այդ քարից շինէ պատը, հինգ թաւեր կը ստանաս ինձնից:

Յովսէփ: Եթէ այդպէս է, խօսք ես տալիս, պարոն

տանուտէր: Ի՞նչ իմ գործն է՝ պաշտպանել դղեակի տիրոջ շահերը:

Տանուտէր: Մի խօսք էլ ունիմ ասելու, Յովսէփ. դեղատանը ծառայող մի պարոն ինձ մի քսակ փոշի է տուել, որ իբրև թէ պատի սրուածքն երկաթի պէս ամուր կպահի: Եթէ կրի հետ խառնուի. բայց ես այնքան էլ չեմ հաւատում այդ նեղ-վարտիկ պարոններին, այդ պատճառով էլ կուզենայի առաջ ուրիշի շէնքի վրայ փորձել դրա զօրութիւնը:

Յովսէփ: Այդ կարող եմ անել. մի գիւղացու շէնքի անկիւնի վրայ կփորձեմ:

Տանուտէր: Այդպիսի փորրիկ փորձն օգուտ չունի. թէ յաջող և թէ անյաջող դէպքում մարդ կսխալուի և այդպիսով չի կարելի բոլորովին ապահով լինել՝ թէ մեծ շինութեան վրայ ինչպիսի ազդեցութիւն կունենայ. մի՞թէ չի կարելի այդ փորձն էլ եկեղեցու աշտարակի շինութեան վրայ անել:

Յովսէփ: Արդեօք կրի մէջ շատ պետք է խառնել այդ նիւթից:

Տանուտէր: Կարծեմ ամեն մի տակառի մէջ կարելի է մի երկու ֆունտ խառնել:

Յովսէփ: Եթէ այդպէս է, շատ հեշտ է:

Տանուտէր: Ուրեմն կանե՞ս:

Յովսէփ: Այո՛, ի հարկէ:

Տանուտէր: Իսկ եթէ չյաջողուի, կլռե՞ս:

Յովսէփ: Չեմ կարծում, որ չյաջողուի. բայց հակառակ դէպքում հարկաւ պէտք է լռել:

Տանուտէր: Այդ նիւթն ամեն անգամ այստեղից կը տանես և մի բաժակ գինի էլ կկոնծես:

Յովսէփ: Շատ լաւ, կգամ. բայց այժմ պէտք է գնամ, ժամի մէկը խից: (Վերցնում է գինով լի բաժակը) Շնորհակալութիւն, պարոն տանուտէր:

Տանուտէր: Շնորհակալութեան ոչինչ չկայ. եթէ խօսքդ կատարես, հինգ թալէրը կստանաս:

— Անպատճառ, պարոն տանուտէր, ասաց Յովսէփը, տեղից վեր կացաւ, տակի աթոռը մի անկիւն դրեց, վեր-

ջին բաժանին էլ դատարկեց ու շարունակեց, ապա հով եղիր, խօսքս կկատարեմ, շնորհակալութիւն:

Տանուտէր: Յտեսութիւն, Յովսէփ, պայմանը չմոռանաս:

Յովսէփը դուրս եկաւ և գնալիս ինքն իրեն ասում էր. ի՞նչ տարօրինակ բաներ ասաց տանուտէրը. մի՞թէ կարելի է սյդպիսի մի փորձ անել ամբողջ աշտարակի վրայ. ինչ և իցէ, ես ստանալիքս կառնեմ նրանից, իսկ յետոյ թէ արդեօք կկատարեմ նրա ասածը թէ ոչ — այդ ուրիշ խնդիր է:

Բանս լաւ գնաց, շա՛տ լաւ, ասում էր տանուտէրն ինքն իրեն, աւելի լաւ, քան թէ կարծում էի և այն էլ կէս գնով: Եթէ նա բանի էութիւնը հասկանար, հնգի փոխանակ տասը թաւէր կխոստանայի նրան: Շա՛տ ուրախ եմ, որ գործս կարգի ընկաւ: Ա՛յ, ոչ, մարդ իր արիութիւնն երբեք չպէտք է կորցնէ: Երանի՛ թէ պատի հիմքն արդէն դրուած լինէր, համբերութիւն, երկուշաբթի արդէն կսկսեն հիմքի համար քար կտրել: Խեղճ, բարի որմնադիր, կինդ վա՛տ բան արաւ քեզ համար, իսկ դու կարծում ես թէ արդէն գահի վրայ ես նստած:

12.

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՈՒՐԱԽՈՒԹԻՒՆ

Որմնադիր Լինհարդը, որ առաւօտեան վաղ գնացել էր գլխակ, կրկին վերադարձաւ իր կնոջ մօտ:

Իսկ Գերտրուդը մինչև ամուսնու գալը շտապել էր վերջացնել շաբաթ օրուայ գործը. սանրել էր մանուկների մազերը և հիւսել, զգեստները զննել, փոքրիկ սենեակը մաքրել ու աշխատելու ժամանակ իր սիրելիներին մի երգ սովորեցրել:

Երբ հայրիկը տուն գալ՝ այդ երգը պէտք է երգէր նրա ներկայութեամբ, ասաց նա մանուկներին. և երեսաները սիրով սովորում էին՝ գիտնալով, որ դրանով պէտք է ուրախութիւն պատճառեն իրենց հօրը: Աշխատելու ժամանակ նրանք առանց դժուարութեան, առանց բանից ընկնելու և առանց գրքի այնչափ երգեցին իրենց մօր հետ, մինչև որ կարողացան սովորել:

Երբ հայրը տուն եկաւ, մայրը բարեկեց նրան և եր-

գեց բոլոր մանուկների հետ միասին: Լինհարդի աչքերն արտասուքով լցուեց, երբ մայրն ու երեխաները բոլորն էլ այդպէս երգելով՝ զուարթ ու հանգիստ դիմաւորեցին իրեն: Աստուած օրհնէ ձեզ, սիրելիներս, Աստուած օրհնէ քեզ, սիրելիս, ասաց նա յուզուած սրտով:

Սիրելիս, պատասխանեց Գերտրուդը, երկիրն երկինք է դառնում, երբ մարդ խաղաղութիւն է որոնում, իր պարտքը կատարում և սակաւ ցանկանում:

Լինհարդ: Եթէ կարող լինեմ գոնէ մի ժամ վայելել կեանքի այդ երկինքն ու սրտի խաղաղութիւնը, պատճառը դ՛ու պէտք է լինես: Մինչև մահ շնորհակալ կլինեմ քեզնից, որ ինձ ազատեցիր. իսկ այս մանուկները մահիցդ յետոյ էլ շնորհակալ կլինին քեզնից: Մանուկներս, միշտ ձեր պարտքը կատարեցէք, հետևեցէք ձեր մօր՝ օրինակին և այդպէսով միայն լաւ վիճակ կունենաք:

Գերտրուդ: Այսօր դ՛ու էլ շատ ուրախ ես երևում:

Լինհարդ: Արների մօտ էի և բանս լաւ գնաց:

Գերտրուդ: Փա՛ռք Աստուծոյ, սիրելիս:

Լինհարդ: Արների նման լաւ մարդ չկայ. կին, ո՛րչափ երեխայ էի, որ չէի համարձակում նրա մօտ գնալ:

Գերտրուդ: Միշտ այդպէս յետոյ ենք խելօքանում, սիրելիս: Սակայն պատմիր՝ ի՞նչ շինեցիր Արների մօտ:

13.

ԱՊՐԱՅՈՅՑ, ՈՐ ԼԻՆՀԱՐԴԸ ՍԻՐՈՒՄ ԷՐ ԳԵՐՏՐՈՒԴԻՆ

Գերտրուդը ձեռքն առաւ կիսագործ գուլպան և նստեց Լինհարդի մօտ՝ իր աշխատանքը շարունակելու: Լինհարդն ասաց. հարկաւ պէտք է պատմեմ, քանի որ այնպէս ես նրաստում, կարծես կիրակի երեկոյեան Աստուածաշնչի ընթերցումն պիտի լսես:

Գերտրուդ: Բոլորը, բոլորը պէտք է պատմես, սիրելիս:

Լինհարդ: Հէնց այդ է, կարծես թէ այժմ բոլորը միտս է, բայց չէ՞ որ այսօր շաբաթ է և շատ ժամանակ չես ունենայ: Գերտրուդը ծիծաղեց. աչքերդ բաց արա: Լինհարդը նայեց շուրջը և ասաց. արդէն վերջացրե՞մ ես:

Լիզան: (Միջամտելով) այսօր մայրիկը շատ շտապեց, հայրիկ: Ես ու Էննէն էլ օգնեցինք նրան սենեակը կարգի

բերելիս. լաւ չենք արե՞լ: Ի հարկէ լաւ էք արել, պատաս-
խանեց հայրը: Սակայն սկսիր պատմել, ասաց Գերտրուդը:
Լինհարդ: Արնեը հարցրեց մինչև անգամ հօրս
անունը, մեր բնակած փողոցի անունն ու տան համարը:

Գերտրուդ: Ճիշտ չես պատմում, Լինհարդ, ես գի-
տեմ, նա այդպէս չսկսեց:

Լինհարդ: Ինչո՞ւ չէ, ապա ի՞նչպէս:

Գերտրուդ: Դու առաջ ողջունեցիր նրան ու նա շնոր-
հակալ եղաւ: Ի՞նչպէս արեցիր այդ:

Լինհարդ: Իրաւունք ունիս. ես սկզբից չսկսեցի:

Գերտրուդ: Տեսնո՞ւմ ես, Լինհարդ:

Լինհարդ: Նա հէնց որ տեսաւ ինձ, իսկոյն հարցրեց
թէ արդեօք էլ չե՞մ վախենում իրենից: Ես խոնարհ գլուխ
տուի, որչափ կարող էի ու ասացի. ներեցէք ինձ, ողորմած
Տէր: Նա ծիծաղեց և իսկոյն մի աման գինի դնել տուեց
առաջս:

Գերտրուդ: Ճշմարիտ որ այդ բոլորովին ուրիշ տեսակ
սկսուեց. շուտով դատարկեցիր գինու ամանը:

Լինհարդ: Ո՛չ, սիրելիս, ես նորահասի նման ամաչ-
կոտ էի, և չէի կամենում ձեռք դիպցնել բաժակին, բայց
չթողեց: Ես լաւ գիտեմ, որ ճանաչում ես գինու համը,
ածա՛ ու խմիր, ասաց նա: Այդպէս էլ արի և զգուշու-
թեամբ խմեցի նրա կննացը: Բայց նա այնպիսի խիստ հայեացք
ձգեց վրաս, որ բաժակը դողում էր բերանիս:

Գերտրուդ: Երևի խիղճդ զարթեց, Լինհարդ, խի՛ղճդ:
Արդեօք երկիւղդ շուտով անցաւ:

Լինհարդ: Այո՛, շատ շուտով, որովհետև Արնեը շատ
սիրալի կերպով ասաց. բնական է, որ շատ աշխատող մար-
դը հաճութեամբ մի բաժակ գինի խմէ. ոչ որ չի կարող
դրա դէմ բան ասել. սակայն դժբաղդութիւնն այն է, որ
ոմանք փոխանակ մի բաժակ գինով զովանալու՝ հարբելով
յիմարանում են և կին ու զաւակ մոռանում:

Այդ դժբաղդութիւն է, Լինհարդ: Այդ խօսքերը
լսելիս կարծես սրտիս մէջ մի բան ցցեցին, բայց և այնպէս
ինքս ինձ ժողովեցի և պատասխանեցի. ես այնպիսի դժբաղդ-
հանգամանքների մէջ էի խճճուած, որ ինձ այլ ևս օգնել
չէի կարողանում և—վկայ է Աստուած—այդ միջոցին ու-

րախ սրտով մի բաժակ գինի անգամ չէի կարողանում խմել:
Գերտրուդ: Կարողացա՞ր այդչափն արտասանել:

Լինհարդ: Եթէ Արներն այնպէս սիրալի չլինէր դէպի
ինձ, հարկաւ չէի կարող արտասանել:

Գերտրուդ: Էլ ի՞նչ ասաց յետոյ:

Լինհարդ: Նա ասաց, որ դժբաղդարար չքաւորները
մեծ մասամբ կարիքի ժամանակ այնպիսի մարդոց հետ են
կապուում, որոնցից պէտք է փախչելին, ինչպէս ժանտախտից: —
Այդ միջոցին ես ակամայ հառաչեցի. կարծեմ նա նկատեց
այդ, որովհետեւ ցաւակցարար շարունակեց. եթէ կարելի
լինէր այդպիսիներին բան հասկացնել... Զբաւորը կիսով
չափ աղատուած կլինի, եթէ գոնէ տղուկի ձեռքը չընկնի: —
Մի փոքր լռելուց յետոյ շուտով կրկին սկսեց և ասաց.
«սիրտս ցաւում է, երբ մտածում եմ, թէ ռիչափ չքաւոր-
ներ զաղրալի թշուառութեան մէջ են ընկնում և հասկա-
ցողութիւն ու սիրտ չունին իրենց հանգամանքները մի այն-
պիսի տեղ յայտնելու, որտեղ նրանց սիրով կօգնէին, եթէ
գիտենային բանի էութիւնը: Աստուծոյ առաջ չես կարող
արդարանալ, որ տարիներով մոլորուել ևս տանուտէրի շնոր-
հիւ և կնոջդ ու որդոցդ թողել անհանդստութեան ու վտան-
գի մէջ, առանց գոնէ մի անգամ ինձնից խորհուրդ և օգնու-
թիւն խնդրելու: Որմնադիր, մտածիր, եթէ կինդ բեզնից աւե-
լի հասկացողութիւն և սիրտ չունենար, ի՞նչ կլինէր քո վերջը:
Գերտրուդ: Նա այդ բոլորն ասաց տան համարը հարց-
նելուց առաջ:

Լինհարդ: Այո՛, ինչպէս որ ասացի:

Գերտրուդ: Դու աշխատում էիր այդ չասել ինձ:

Լինհարդ: Կարծեմ որ այդ աւելի խելացի կլինէր,
եթէ ոչ շատ կհպարտանաս, որ այդպէս սրտո՞տ ես եղել:

Գերտրուդ: Կարծում ես, որմնադիր: Այո՛, ճիշտ է,
ես միշտ կհպարտանամ արածիս վրայ, քանի որ կենդանի եմ
ու բանի որ այդ մեղ համար լաւ հետեւանքներ կունենայ:
Սակայն էլ ի՞նչ ասաց Արները:

Լինհարդ: Նա հարցաքննեց ինձ շինութեան վերաբե-
րութեամբ: Լաւ էր, որ դեռ բոլորը չէի մոռացել: Ամեն բան
սաժէնով հաշուեցի և կրի ու աւազի սայլերի թիւը ման-
րամասնորէն յայտնեցի:

Գերտրուդ: Հաշուի մէջ չսխալուեցա՞ր:

Լիննարդ: Ո՛չ, այս անգամ ո՛չ, սիրելիս:

Գերտրուդ: Փա՛ռք Աստուծոյ:

Լիննարդ: Այո՛, փա՛ռք Աստուծոյ:

Գերտրուդ: Այժմ ամեն բան կարգի՞ն է:

Լիննարդ: Այո՛, շատ լաւ է: Կարող ես գուշակել, թէ յո՛րէսփ փող տուեց առաջուց:—Լիննարդը շխշկացրեց իր քսակի միջի թալէրները և շարունակեց—Երկար ժամանակ է, որ այսպէս չեմ շխշկացրել գրպանիս թալէրները, այնպէս չէ՞: Գերտրուդը հառաչեց:

Լիննարդ: Ել մի հառաչի, սիրելիս, ապրենք, խնայենք և առաջուայ կարիքն էլ չենք զգայ:

Գերտրուդ: Այո՛, Աստուած օգնեց մեզ:

Լիննարդ: Եւ մեզ հետ՝ գիւղի շատ մարդկանց: Երեւակայիր, Արնբրն աշտարակի շինութեան համար մշակներ վարձեց տասը չքաւոր և կարիք ունեցող ընտանիքի հայրեր և իւրաքանչիւրին պէտք է տայ օրական 25 կրոյցէր: Սիրելիս, դու պէտք է տեսնէի՛ր՝ թէ նա ի՞նչպիսի հոգացողութեամբ ընտրեց այդ մարդկանցը:

Գերտրուդ: Ասա՛, ի՞նչպէս:

Լիննարդ: Կասէի, եթէ միտս լինէր:

Գերտրուդ: Մտածի՛ր մի փոքր:

Լիննարդ: Լաւ: Նա հարցրեց ինձ գիւղի բոլոր չքաւոր ընտանիքների մասին. թէ քանի՞ երեխայ ունեն, ի՞նչ հասակի են, ի՞նչ աշխատանք ու օժանդակութիւն են ստանում. յետոյ ընտրեց այնպիսիներին, որոնք ամենաին աշխատանք չունէին կամ թէ ամենից շատ անշափահաս զաւակների տէր էին ու երկու անգամ ասաց. եթէ ճանաչում ես մէկին, որ քեզ պէս ճշշուած դրութեան մէջ է, ասա՛ ինձ: Ես էլ Հիւրէլ Բուդիի անունը տուի և նա անկասկած մի ամբողջ տարուայ աշխատանք կ'ունենայ:

Գերտրուդ: Շատ լաւ ես արել, որ մեր գետնախնձորը գողանալու համար Բուդիին վրէժխնդիր չես եղել:

Լիննարդ: Չքաւորին չեմ կարող վրէժխնդիր լինել, սիրելիս, այդ ընտանիքը սարսափելի թշուառութեան մէջ է: Բուդիին մի երկու օր առաջ կրկին տեսայ գետնախնձոր հանելիս, սակայն չտեսնելու դրի: Սի՛րտս ցաւեց, նրա ար-

տաքին տեսքը թանկութեան և սովի է նմանուով իսկ մենք, փառք Աստուծոյ, միշտ գոնէ ուտելու բան ունեցել ենք:

Գերտրուդէ: Այդ լաւ է, սիրելիս, բայց թշուառութեան միջոցին գողութիւնը չէ օգնում և գող չքաւորը կրկնակի կարիքի մէջ է ընկնում:

Լինհարդէ: Ի հարկէ, բայց երբ մարդ քաղցած է և միւսնոյն ժամանակ տեսնում է, որ ուտելիքը գետնի մէջ փրթում է ու անասուններն են վայելում, ո՛րչափ կամքի ոյժ է հարկաւոր, որ նա գաղտնագողի ձեռք չմեկնի զէպի այդ անհրաժեշտ պիտոյքը:

Գերտրուդէ: Դժուար է, բայց չքաւորը պէտք է ունենայ այդ կամքի ոյժը, եթէ ոչ անխուսափելի է նրա դժբաղդութիւնը:

Լինհարդէ: Սիրելիս, ո՞վ կարող է անել այդ և ո՞վ կարող է պահանջել այդ նրանից.

Գերտրուդէ: Աստուած այդ ոյժը պահանջելով չքաւորից, կարողութիւն է տալիս նրան և օգնում՝ յաղթելու կարիքի ստիպմունքին և հանգամանքների անյաջողութեանը: Հաւատա՛ ինձ, Լինհարդ, Աստուած օգնում է չքաւորին և ոյժ ու հասկացողութիւն է տալիս նրան՝ դիմանալու այն բանին, ինչ որ համարեա՛ թէ անհաւատալի է թւում: Իսկ երբ անցնում է այդ վայրկեանը և մարդ հանգիստ խղճով է մնում, այն ժամանակ նրա ուրախութիւնն երկնային է. նա իրեն առաւել լաւ է զգում, քան նրանք, որոնք առիթ չունեն այդչափ չարչարուելու:

Լինհարդէ: Գիտեմ, Գերտրուդ, գիտեմ, որ դու էլ այդպէս ես, կոյր չեմ: Յաճախ տեսնում էի, թէ ի՛նչպէս ամենամեծ կարիքիդ ժամանակ Աստուծուն էիր ապաւինում և գոհ էիր: Բայց շատ քիչ մարդիկ կան, որ կարիքի ու թշուառութեան մէջ քե՛զ պէս լինեն. մեծամասնութիւնն ինձ պէս թոյլ է: Այդ պատճառով միշտ մտածում եմ, որ պէտք է աւելի աշխատել բոլոր չքաւորների համար հաց ու գործ գտնելու: Ես կարծում եմ, որ նրանք այն ժամանակ աւելի լաւ կլինեն, քան այժմեան չքաւորութեան ու վշտերի մէջ:

Գերտրուդէ: Այդպէս չէ, սիրելիս: Եթէ միայն գործն ու աշխատանքը բաղդաւորեցնէին չքաւորներին, այդ դէպ-

քում կարելի կլինէր շուտ օգնել նրանց, սակայն այդպէս
չէ: Երջանիկ լինելու համար թէ հարստի և թէ չբաւորի
խիղճը պէտք է հանգիստ լինի. իսկ այդ նպատակին մարդ
հասնում է աւելի շուտ կարիքի ու հոգսերի մէջ, քան թէ
հանգստութեան և ուրախութեան միջոցին: Աստուած սի-
րով աւելի շատ ուրախութիւններ կպատճառէր մեզ, բայց
որովհետեւ մարդիկ բաղդաւորութիւնը, հանգստութիւնն
ու ուրախութիւնը միայն այն ժամանակ կարող են վայե-
լել, երբ նրանց սիրտը զօրեղ, համբերող և ընդունակ է
շատ բաներին դիմանալու, այդ պատճառով էլ կարեւոր է,
որ շատ թշուառութիւն և կարիք լինի աշխարհում: Առանց
կարիքի շատ քիչ մարդոց սրտերն են կարգի բնկնում և
ներքին հանգստութիւն գտնում, իսկ ում խիղճը հանգիստ
չէ, գործ ունենալն ու չունենալը, հարուստ կամ աղքատ
լինելը նշանակութիւն չունի: Հարուստ, ծեր Մայէրն ամեն
բան ունի իր սրտի ուզածին շփ, սակայն ամեն օր գինե-
տանն է ընկած և աղքատ Աեխտէրից աւելի բաղդաւոր
չէ. թէ և Աեխտէրն էլ ամեն օր ծարաւում է, բայց միայն
երբեմն երբեմն է մի թափակ գինի գտնում իր տանը:

Լինհարդը հառաչեց. գերտրուդը լռեց մի վայրկեան
և ապա ասաց. արդեօք աշակերտներիդ նայեցիր. աշխատո՞ւմ
են: Յովսէփն այսօր էլ գինետուն մտաւ ծածկաբար:

Լինհարդ: Այդ անհաճոյ բան է: Հարկաւ տանուտե-
րը կանչած կլինի նրան. նա մի տարօրինակ բան ասաց: Տուն
գալուց առաջ ես նրա մօտ էի և եթէ ճիշտ է, որ նա նոր
էր գինետնից եկել, այն ժամանակ նրա ասածն ինձ անհան-
գըստացնում է. երևի իր խելքի փչածը չէր ասում:

Գերտրուդ: Ի՞նչ ասաց:

Լինհարդ: Նա ասում էր՝ թէ Շվինդիբրուտի բարը
շատ լաւ է եկեղեցու պատի համար: Իսկ երբ ես պա-
տասխանեցի, թէ այն մեծ դաշտաբարերը, որ ահագին բա-
նակութեամբ ածած են այս ու այնտեղ՝ աւելի լաւ են, նա
ասաց որ իբրեւ թէ ես կամենում եմ միշտ յիմար մնալ և իմ
օգուտը չեմ հասկանում և թէ եկեղեցու պատն աւելի գե-
ղեցիկ ու տեսքով կլինի, եթէ Շվինդիբրուտի բարով շինուի:
Ես կարծեցի թէ նա իմ բարին կամենալով է այդպէս ասում,
բայց որովհետեւ յանկարծ սկսեց բարի մասին խօսել, մի

փոքր տարօրինակ թուաց ինձ: Եթէ նա տանուտէրի մօտ է եղել, այն ժամանակ անկասկած այդտեղ մի գաղտնիք կայ: Եւ ինդիբրուսի քարը փերուն ու աւաղոտ է և այդ շէնքի համար բոլորովին անպէտք: Զինի՛ թէ տանուտէրը մտածում է թակարդի մէջ ձգել ինձ:

Գերտորուդ: Յովսէփն էլ բարի պտուղ չէ, զգուշացի՛ր նրանից:

Լինհարդ: Այդտեղ ես թակարդի մէջ չեմ՝ ընկնի: Արներն եկեղեցու պատի համար աւաղաքար չէ կամենում:

Գերտորուդ: Ինչո՞ւ:

Լինհարդ: Նա ասաց, թէ որովհետեւ պատի տակը աղբանոցներ և գոմերի կոյուղիներ կան, աւաղաքարը կփթի ու կմաշուի բորակից:

Գերտորուդ: Ժիշտ է նրա ասածը:

Լինհարդ: Այո, մի անգամ, երբ դեռ օտար երկրում էի աշխատում՝ մի շէնքի հիմքն աւաղաքարից շինեցինք, բայց շուտով ստիպուած եղանք ամբողջ հիմքը նորից քանդելու:

Գերտորուդ: Զարմանալի է, Արները ո՞րտեղից գիտե այդ բաները:

Լինհարդ: Ես էլ զարմանում եմ, բայց շատ լաւ է հասկանում: Նա հարցրեց նոյնպէս, թէ ամենալաւ աւաղն ո՞րտեղ կարելի է գտնել. ստորին ջրաղացի մօտ, պատասխանեցի ես: Այդ շատ հեռու է և ճանապարհն էլ զառիվեր, ասաց նա, թէ սալապանները և թէ անասուններն շատ կչարչարուեն. աւելի մօտիկ տեղ չգիտե՞ս: Ես ասացի՝ թէ նոյն իսկ եկեղեցու մօտ շատ մաքուր աւաղ կայ, բայց գետինն ուրիշի սեպհականութիւն է: պէտք է փողով գնել և որովհետեւ ճանապարհն էլ մարգագետնի միջովն է անցնում, դրա համար էլ պէտք է վճարել:—Անասունների, աւելի լաւ է փող վճարել, քան թէ այնքան հեռուից բերել, ասաց Արները:—Դեռ մի բան էլ ունիմ պատմելու: Երբ Արներն աւաղի մասին էր խօսում, ծառան յայտնեց Օբերհօֆէնի կալուածատիրոջ գալուստը: Ես կարծեցի թէ պէտք է արդէն հրաժեշտ տամ և ասացի, չեմ ուզում խանգարել ձեզ, ուրիշ անգամ կգամ. սակայն Արները ծիծաղեց և ասաց, ո՛չ, որմնադիր, ես սիրում եմ՝ սկսած գործս վերջացնել և յետոյ միայն տեսնել թէ էլ ո՞վ խօսելու բան ունի ինձ հետ: Դու քո «մնաս բա-

րևով» լաւ ձեռքս ընկար. ինչպէս տեսնում եմ, քո հին սովորութիւնն է ամեն մի դատարկ բանի համար գործ ու աշխատանք դէն ձգելն ու տեղից վերկենալը: Առջ քանիս պէտք է վերջ դնես:—Ահանջիս ետեւ քերեցի և ինքս ինձ մտածեցի. աւելի լաւ կլինէր, որ լռէի և «մնաս բարեւ» համար այս յանդիմանութիւնն էլ չստանայի:—Մասամբ էլ արժանի էիր դրան, ասաց Գերտրուդը և հէնց այդ միջոցին մի մարդ աղաղակեց նրանց տան առաջը. տանը մարդ չկալ:

14.

ՍՏՈՐ ՀԱՀԱՆՆԻՐՈՒԹԻՒՆ

Որմնադիրը բացեց դուռը և ներս մտաւ Շնարէլգրիտէն, ժամկոչի հարսը, տանուտէրի հանգուցեալ եղբոր աղջիկը: Նա բերանը մի փոքր բանալով՝ բարեւց որմնադրին ու իր կնոջը և ասաց. երևի այժմ էլ չես ցանկանայ մեր փչացած վառարանը նորոգել, Լինհարդ:

Լինհարդ: Ինչո՞ւ չէ, ինչն է փչացել:

Գրիտէ: Գեռ չի փչացել, կամենում էի միայն հարցնել, որ կարեւոր եղած ժամանակը գիտենամ:

Լինհարդ: Հա՛տ հոգացող ես երևում, Գրիտէ, բայց կարող ես սխալուել:

Գրիտէ: Այո՛, ժամանակները փոխւում են և դրանց հետ նաև մարդիկը:

Լինհարդ: Այդ ճշմարիտ է, բայց վառարան նորոգող մարդիկ միշտ կգտնուին:

Գրիտէ: Հա՛տ լաւ է, որ այդպէս է,

Գերտրուդը, որ ցայժմ լռութիւն էր պահպանել, վերցնում է հաց կտրելու դանակը և մի չորացած սև հաց կտրում՝ ընթրիքի արգանակի համար: Սև հաց ես կտրտում, ասաց Գրիտէն, բայց շուտով աւելի լաւը կունենաք, որովհետև ամուսինդ պալատական որմնադիր է դարձել: Ի՛նչ յիմար ես, Գրիտէ: Ես չնորհակալ կլինեմ Աստծուց, եթէ մինչև մահս միշտ այսպիսի հաց ունենամ, ասաց Գերտրուդը:

Գրիտէ: Չէ՞ որ սպիտակ հացն աւելի լաւ է. և ինչո՞ւ չպէտք է սպիտակ ունենաք. երևի շուտով տանուտէրի կին կդառնաս, իսկ ամուսինդ էլ գուցէ տանուտէր, բայց այդ ժամանակ վայն եկել է ու մեզ տարել:

Լինհարդ: Այդ կծու խօսքերով ի՞նչ ես կամենում ասել: այդպիսի բան չեմ սիրում, եթէ ասելու բան ունիս, ուղղակի ասա:

Գրիտէ: Վասե՛մ, որմնագիր, եթէ այդպէս է. իմ մարդը լուսարարի աղջկայ ամուսինն է և մեր եկեղեցու գոյութեան օրից սկսած, երբէ՛ք լսուած չէ, որ վերանորոգութեան ժամանակ լուսարարի ընտանիքի անդամներն առաջին տեղը չբռնեն բանուորների մէջ:

Լինհարդ: Յետոյ ի՞նչ:

Գրիտէ: Յետոյ այն, որ այժմ տանուտէրի ձեռքն եղած տոմսակում նշանակուած են աւելի բան 12 գձուձների աւուներ, եկեղեցու շինութեան վրայ բանելու համար, իսկ լուսարարի ընտանիքից մէկն էլ չէ յիշուած այդտեղ:

Լինհարդ: Բայց ի՞նչ իմ բանն է այդ. մի՞թէ ես եմ գրել այդ անունները:

Գրիտէ: Ո՛չ, դու չես գրել, բայց այդ անունները դո՛ւ ես ասել Արներին:

Լինհարդ: Այդ արդէն չափից դուրս կլինէր, եթէ ես թելադրէի Արների գրած տոմսակները:

Գրիտէ: Արդէն յայտնի է, որ դու ամեն օր գղեակում ես ու հէնց այսօր էլ այնտեղ ես եղել: Եթէ դու էլ այնպէս յայտարարէիր, ինչպէս եղել է ցայժմ, այն ժամանակ այդպիսի փոփոխութիւն չէր լինի:

Լինհարդ: Սխալում ես, Գրիտէ, եթէ հաւատում ես այդ բաներին: Արներն այն մարդը չէ, որ պահպանէ հինը, եթէ համոզուած լինի, որ նորով աւելի լաւ բան կարող է անել:

Գրիտէ: Երևում է:

Լինհարդ: Բացի դրանից, նա կամենում էր այդ աշխատանքով չքաւորներին ու կարօտեալներին օգնել:

Գրիտէ: Այո՛, հէնց միայն գձուձներին և մուրացկաններին է կամենում օգնել:

Լինհարդ: Բոլոր չքաւորներն անպիտան մարդիկ չեն, Գրիտէ, երբէք այդպէս չպէտք է խօսես. մեզնից ոչ ոք չգիտէ՝ թէ ինչ կլինի իր վերջը:

Գրիտէ: Հէնց այդ է բանը. ամեն մարդ պէտք է իր

հացի կտորի համար հոգայ և այդ պատճառով էլ ցաւում ենք, որ մոռացուել ենք:

Լինհարդ: Ա՛խ, Գրիտէ, այդ ուրիշ բան է: Գու գեղեցիկ կալուածներ ունես և կերակրում ես հօրդ տանը, իսկ հայրդ ամենից լաւ աշխատանքն ունի գիւղում: Գու մեր չքաւորների նման ամենօրեայ հացի կարիք չունես:

Գրիտէ: Ասա՛, ինչ որ կամենաս: Երբ մենք կարծում ենք թէ մի բան մեզ է պատկանում, անշուշտ կցաւենք՝ եթէ այդ բանն ուրիշ շան բերանն ընկնի:

Լինհարդ: Շներին մի կողմը թող, Գրիտէ, երբ մարդկանց մասին ես խօսում, եթէ ոչ մի անգամ էլ այնպիսի մի շանը կպատահես, որ կկծէ բեղ: Իսկ եթէ կարծում ես, թէ այդ աշխատանքը բոնն է, կարող ես գործդ տեղ հասցնել և յայտնել այնտեղ, ուր կօգնեն բեղ՝ իրաւունքդ պաշտպանելու. դեռ երիտասարդ, ուժեղ ես և առողջ ոտքեր ու խօսելու կարողութիւն ունես:

Գրիտէ: Շատ շնորհակալ եմ, պարոն որմնագիր, սիրուն խորհրդիդ համար:

Լինհարդ: Դրանից լաւ խորհուրդ չեմ կարող տալ:

Գրիտէ: Գուցէ դէպք լինի փոխադարձ ծառայութեան: Մնաս բարև:

Լինհարդ: Մնաս բարև, Գրիտէ, դրանից աւելի չեմ կարող օգնել:

Գրիտէն գնաց տուն, իսկ Լինհարդն իր բանուորների մօտ:

15.

ՄԻ ՅԻՄԱՐՈՒԹԻՒՆ, ՈՐ ՄԻ ԲԱԺԱԿ ԳԻՆՆԻ ԱՐԺԷ

Առաւօտը Լինհարդը դեռ նոր էր հեռացել դղեակից, երբ Արնբըրը գզեր Փլինքի ձեռքով տանուտէրին ուղարկեց այն տոմսակը, որի մէջ գրուած էին նոր նշանակուած մշակների անունները: Տանուտէրը պէտք է իմաց տար նրանց: Գզերն այդ հրամանը տանուտէրին հասցրեց ճաշից առաջ: Ցայժմ դղեակից տանուտէրի հասցէով ստացուած նամակների վրայ գրուած էր լինում. «Իմ սիրելի և հաւատարիմ տանուտէր Հումբլին, Բօննալում», այժմ գրուած էր միայն՝ «տանուտէր Հումբլին, Բօննալում»:

Ի՞նչ է մտածում դղեակի այդ անիծուած գրագիրը, որ ինձ յատուկ տխրոսը չէ գրում հասցէի վրայ, ասաց տանուտէրը գղժին, հէնց որ նամակը ձեռքն առաւ:

Գղերը պատասխանեց. մտածիր թէ ի՞նչ ես ասում, տանուտէր. Արներն ինքը գրեց նամակի հասցէն:

Տանուտէր: Ճշմարիտ չէ. ես ճանաչում եմ պուդր քսած աղքատ գրագրի ձեռքը:

Ֆլինքը շարժեց գլուխն ու ասաց. աչքովս տեսայ, որ Արներն ինքը գրեց. գրելիս հէնց նրա կողքին էի կանգնած սենեակում:

Տանուտէր: Այդ դէպքում ես սխալուեցի, Ֆլինք, խօսքը բերնիցս դուրս թռաւ, մոռացիր այդ և արի մի բաժակ գինի խմիր:

— Միւս անգամ զգոյշ եղիր, տանուտէր, այդպիսի բաներից կարող են անհամուժիւններ ծագել. ասաց Ֆլինքը, հերս մտաւ սենեակը, կարճ հրացանը մի անկիւն դրեց, մի բաժակ խմեց և ապա կրկին դուրս գնաց:

Տանուտէրը նամակը բաց արաւ, կարգաց և ասաց. սրանք սկզբից մինչև վերջը բոլորն էլ սրիկաներ ու մուրացկաններ են. իմ մարդկանցից ոչ ոք չկայ՝ բացի Շուաբէնմիխելից. Տէ՛ր Աստուած, այս ի՞նչ է նշանակում, մինչև անգամ մի մշակ չեմ կարող առաջարկել նրան և հէնց այսօր էլ պէտք է իմաց տամ նրանց: Այս շատ ծանր աշխատանք կլինի ինձ համար, բայց պէտք է անեմ: Նոյն իսկ այժմ կ'այտնեմ նրանց և խորհուրդ կտամ, որ երկուշաբթի դղեակ գնան ու շնորհակալութիւն յայտնեն Արներին: Գրանցից ոչ մէկին չէ ճանաչում նա և պարզ երևում է, որ որմնադիրն է առաջարկել դրանցը: Երբ դրանք երկուշաբթի դղեակ գնան և ամենքն էլ սյդպէս փախստականների նման ներկայանան Արներին՝ մէկն առանց գլխարկի, միւսն առանց կօշիկի, զարմանք կլինի, եթէ որ հետևանքն ինձ համար նպաստաւոր չլինի:

Այսպէս մտածեց տանուտէրն ինքն իրեն, հագնուեց ու կրկին տոմսակը ձեռքն առաւ տեսնելու՝ թէ արդեօք ո՞վքեր են միմեանց մօտիկ ապրում, որ նոյն ճանապարհն երկու անգամ չգնայ: Հիւբէլրուդին թէև ամենից մօտիկը չէր, բայց տանուտէրն առաջ նրա մօտ գնաց, որովհետև

Բրուսէն կոչուած մարգագետինը նրա հօր ձեռքից կորզելուց յետոյ, նա սիրով չէր մտնում այդ տունը և տեսնելով նրանց աղքատ վիճակը, յիշում էր իր վատ արարքը: Շուտ գնամ այդ անպիտանի մօտ, ասաց և իսկոյն նրանց պատուհանի առաջն էր:

16.

ԳԼԽԱՐԿՆԵՐԴ ՎԵՐՑՐԷ՝Ք, ՄԱՆՈՒԿՆԵՐ, ՄԱՀՈՒԱՆ ԱՆ-
ԿՈՂԻՆ Է

Հիւրէրուդին հէնց այդ միջոցին նստած էր իր չորս զաւակների մօտ: Երեք ամիս առաջ վախճանուել էր խեղճի կինն, իսկ այժմ յարդով լցրած քսակի վրայ ընկած էր նրա մեռնող մայրը և ասում Բուդին, ճաշից յետոյ չոր տերև աւելացրու վերմակիս մէջ, մրսում եմ:

Մայր, հէնց որ վառարանի կրակը մարի, կերթամ, ասաց Բուդին:

Մայր: Երգեօք փայտ ունի՞ս, Բուդի, կարծեմ—ո՛չ, դու չես կարող ինձ և մանուկներին մենակ թողնել ու անտառը գնալ: Ա՛խ, Բուդի, ծանր բեռն եմ քեզ համար:

Բուդի: Մայր, այդպէս մի՛ ասի, ծանր բեռը չես ինձ համար, Աստուած իմ, գոնէ կարողանայի տալ քեզ այն, ինչ որ անհրաժեշտ է. դու ծարաւ ու քաղցած ես և չես գանգատուում. սիրտս կտրտուում է, մայր:

Մայր: Մի՛ տանջուիր, Բուդի, ցաւերս, փա՛ռք Աստուծոյ, այնչափ էլ մեծ չեն, Աստուած կօգնէ շուտով և իմ օրհնութիւնը վարձատրութիւն կլինի արածիդ փոխարէն:

Բուդի: Ո՛հ, մայր, երբէք իմ չքաւորութիւնն այնչափ ցաւ չէ պատճառել ինձ, որչափ այժմ, երբ ոչինչ չեմ կարող տալ քեզ և ոչինչ անել: Ա՛խ, Աստուած, այդպէս հիւանդ ու թշուառ դրութեան մէջ նեղութիւն ես կրում նա և իմ չքաւորութեան պատճառով:

Մայր: Երբ մարդ մօտենում է իր վախճանին՝ քիչ պահանջ ունի երկրիս վրայ. իսկ ինչ որ կարւոր է, տալիս է երկնաւոր Հայրը: Շնորհակալ եմ նրանից, Բուդի, նա ոյժ է տալիս ինձ վերջին ժամին:

Բուդի: (արտասուելով) Մայր, կարծում ես թէ էլ չե՞ս լաւանայ:

Մայր: Ո՛հ, Բուդի, հարկաւ ո՛չ:

Բուդի: Աստուած իմ:

Մայր: Սփոփուիր, Բուդի, միւս կեանքում աւելի երջանիկ կլինեմ:

Բուդի: (հեկեկալով) Ո՛հ, Աստուած իմ:

Մայր: Սփոփուիր, Բուդի, դու իմ երիտասարդութեան ուրախութիւնն էիր, իսկ այժմ ծերութեանս սփոփանքն ես, շնորհակալ եմ Աստուծոյ:

Հոռտով քո ձեռքերը կփակեն աչքերս, ես կերթամ Աստծոյ մօտ, կաղօթեմ քեզ համար և դու լաւ կլինես յաւիտեան: Մտածիր երբեմն իմ մասին, Բուդի, այս կեանքի բոլոր չարչարանքն ու ցաւը լաւ է մարդու համար, եթէ նա դիմանում է այդ ամենին: Ինձ սփոփում և ինձ համար սուրբ է այն ամենը, ինչ որ անցել է գլխովս: Հնորհակալ եմ Աստծոց իմ մանկութեան օրերի համար. սակայն երբ աշնանը կեանքի պտուղը հասունանում է և ցաւը ձմեռուան քնի համար տերևներից մերկանում, այն ժամանակ կեանքի չարչարանքը սուրբ է, ուրախութիւնները միայն երա՛զ. յիշիր ինձ, Բուդի և լաւ կլինես թշուառութեանդ ժամանակ:

Բուդի: Մայր, սիրելի մայր:

Մայր: Մի բան էլ ունեմ ասելու, Բուդի:

Բուդի: Ի՞նչ է, մայր:

Մայր: Երեկուանից այդ բանը քարի նման ճնշում է սիրտս, պէ՛տք է ասեմ քեզ:

Բուդի: Ի՞նչ է այդ, սիրելի մայր:

Մայր: Ես տեսայ երէկ, որ Բուդէլին անկողնիս ետեւը թաքեցած՝ գրպանից խորոված գետնախնձոր էր հանում և ուտում: Նա իր քոյր ու եղբայրներին էլ տուեց ու նրանք էլ ծածուկ կերան: Բուդի, ինչպէս երևում է, այդ գետնախնձորը մերը չէ. եթէ ոչ երեխան սեղանի վրայ կածէր և բարձրաձայն մօտ կկանչէր իր քոյր ու եղբայրներին: Ա՛խ, և մի հատ էլ ինձ կտար, ինչպէս որ արել է հազար անգամ. Ամեն անգամ սիրտս կտրտւում էր, երբ նա մի բան ձեռքին դէպի ինձ էր թռչում և սրտանց ասում. դու էլ կեր, մե՛ծ մայր: — Ո՛հ, Բուդի, մի՞թէ այս սիրելի երեխան գո՛ղ պէտք է դառնայ. Բուդի, այս միտքն երեկուա-

նից տանջում է ինձ. ո՞ւր է նա, բերնրան այստեղ, ուզում եմ հետը խօսել:

Բուդլի: Ո՛հ, թշուառս. (նա վազում, որոնում է մանկան և բերում մեծ մօր անկողնի մօտ):

Մայրն ուժով նստում է անկողնում, վերջին անգամ դեմքը դարձնում դեպի մանուկը, բռնում նրա ձեռքերը և իր թոյլ մեռնող գլուխը խոնարհում մանկան վրայ: Մանուկը լալիս է բարձրաձայն եւ ասում, մեծ մայր, ի՞նչ ես ուզում՝ դեռ հօ չես մեռնում, ա՛խ, մի՛ մեռնի, մեծ մայր: Նա պատասխանում է կոտորեաժ ձայնով. այո՛, Բուդելի, ես շուտով կմեռնեմ:

Ա՛խ, Աստուած իմ, մի՛ մեռնի, մեծ մայր, ասում է փոքրիկը: Հիւանդի շունչը կտրւում է և ստիպուած է լինում պառկել: Մանուկն ու իր հայրն արտասւում են:

Սակայն մայրը նորից ուշքի է գալիս և ասում. այժմ այսպէս պառկած լաւ եմ:

Բուդելի: Էլ չե՛ս մեռնում, այնպէս չե՞, մեծ մայր:

Մայր: Այդպէս մի՛ անի, սիրելիս, ես գոհ սրտով եմ մեռնում և պէտք է գնամ երկնաւոր Հօր մօտ. եթէ դու գիտենա՛ս, Բուդելի, թէ ի՞նչպէս ուրախ եմ, որ շուտով նրա մօտ պէտք է գնամ, այդպէս չես տխրի:

Բուդելի: Ե՛ս էլ ուզում եմ քեզ հետ մեռնել, մեծ մայր:

Մայր: Ո՛հ, Բուդելի, դու ինձ հետ չպէտք է մեռնես, այլ եթէ Աստուած կամենայ, երկար պէտք է ապրես ու քաջ լինես, իսկ երբ մի անգամ հայրդ կձերանայ ու թոյլ կլինի, դու պէտք է նրա օգնականը և սփոփանքը լինես: Այնպէս չե՞, Բուդելի, դու կլսես նրան, քաջ կլինես ու պարտքդ կկատարես. խոստացիր ինձ այդ, սիրելիս:

Բուդելի: Այո՛, մեծ մայր, պարտքս կկատարեմ ու կլսեմ նրան:

Մայր: Բուդելի, երկնաւոր Հայրը, որի մօտ ես կերթամ շուտով, տեսնում ու լսում է այն ամենը, ինչ որ անում ենք ու խոստանում: Գու՛ գիտես այդ ու հաւատում ես, այնպէս չե՞:

Բուդելի: Այո՛, մեծ մայր, ես գիտեմ ու հաւատում եմ:

Մայր: Ապա ինչո՞ւ երէկ իմ անկողնի ետեւը ծածկա-
բար գետնախնձոր կերար:

Բուդելի: Ների՛ր ինձ, մեծ մայր, էլ չեմ անի: Ների՛ր
ինձ, երբէք էլ չեմ անի, մեծ մայր:

Մայր: Գողացած գետնախնձոր էր:

Բուդելի: (Հեկեկալով) Ա.....ա.....այո՛, մեծ մայր:

Մայր: Ո՞ւմից գողացար:

Բուդելի: Որմ..... որմ..... Որմնադրից:

Մայր: Դու պէտք է գնաս նրա մօտ, Բուդելի ու
խնդրես, որ ներէ բեզ:

Բուդելի: Մեծ մայր, ի սէ՛ր Աստծոյ, այդ չեմ կա-
րող անել:

Մայր: Պէ՛տք է անես, Բուդելի, որ միւս անգամ էլ
չգողանաս: Առանց ընդիմախօսելու պէտք է գնաս, — և ի
սէ՛ր Աստծոյ, սիրելիս, էլ ոչինչ չգողանաս. Աստուած ոչ
ոքի չէ թողնում անօգնական: Բուդելի, երբ քաղցած լինես,
ոչինչ չունենաս և ոչինչ չգիտենաս, յոյսդ դիր Աստծոյ
վրայ ու ոչինչ մի գողանայ:

Բուդելի: Մե՛ծ մայր, մե՛ծ մայր, էլ ոչինչ չեմ գողա-
նայ. եթէ քաղցած էլ լինեմ, դարձեալ չեմ գողանայ:

Մայր: Աստուած օրհնէ բեզ և պաշտպանէ, սիրելիս:
— Նա սեղմում է փոքրին իր սրտին, լաց է լինում ու շա-
րունակում. — այժմ պէտք է որմնադրի մօտ գնաս ու ներու-
ղութիւն խնդրես նրանից: Բուդի, դու էլ նրա հետ գնա՛ և
ասա՛ որմնադրի ընտանիքին, որ ես էլ եմ ներողութիւն
խնդրում նրանցից և շատ ցաւում եմ, որ չեմ կարող վե-
րադարձնել նրանց գետնախնձորը. ասա՛, թէ ես Աստծուց
կխնդրեմ, որ օրհնէ նրանց: Ես շատ եմ ցաւում, որովհետեւ
նրանք իրենց համար էլ հաղիւ ուտելու բան ունեն և եթէ
Գերարուդն այնպէս գիշեր ցերեկ չաշխատէր, չէին կարող
իրենց մեծ ընտանիքն էլ կառավարել: Բուդի, դու սիրով մի
երկու օր կաշխատես նրա համար, որ յետ ստանայ իր
կորուստը, այնպէս չէ՛:

Բուդի: Ա՛խ, Աստուած իմ, ամենայն սիրով կանեմ
այդ, սիրելի մայր:

Հէնց որ նա այդ խօսքերն արտասանեց, տանուէրը
դուռը թխկացրեց:

ՀԻՒԱՆԴ ԿԻՆԸ ՇԱՏ ԼԱՒ Է ՎԱՐԻՈՒՄ

Հիւանդը նրա հազից ճանաչեց տանուտէրին ու ասաց, Բուդի, տանուտէրն է: Երևի այն հացի ու իւղի գինը, որից ինձ համար արգանակ էիր պատրաստում, դեռ չես վճարել:

Բուդի: Ի սէ՛ր Աստծոյ, այդ մասին մի մտածի, մայր, այդ ոչինչ:

Ես կաշխատեմ նրա համար, հունձ կանեմ կամ ինչ որ կամենայ:

— Ա՛խ, նա չի սպասի քեզ, ասաց մայրը: Բուդին սենեակից դուրս գնալով մօտեցաւ տանուտէրին, իսկ հիւանդը հառաչեց ու ինքն իրեն ասաց. մեր դատից յետոյ—Աստուած թող ներէ այդ կուրացած խեղճին—երբ տեսնում եմ դրան, կարծես սրտիս մէջ մի բան են ցցում: Վերջին ժամիս էլ հէնց նա՛ պէտք է գար պատուհանիս առաջ և հազար: Երևի Աստծոյ կամքն է, որ նրան այժմ ներեմ և նրա հոգու համար աղօթեմ: Այդպէս էլ կանեմ: Աստուած, դո՛ւ ես կառավարում մեր բոլոր գործերը, ների՛ր նրան: Յետոյ նա լսեց տանուտէրի բարձր խօսակցութիւնը, վախեցաւ ու ասաց, ա՛խ Աստուած, նա բարկացած է:

Խեղճ Բուդի, իմ պատճառով դո՛ւ ես նրա ճանկն ընկնում: Եւ հիւանդը կրկին լսելով նրա բարձրաձայն խօսակցութիւնը, ուշաթափուեց:

Բուդելին սենեակից դուրս է թռչում և կանչում հօրը. հայր, ե՛կ, ե՛կ, մեծ մայրը կարծեմ մեռաւ:

Բուդին բացականչում է. Տէ՛ր Աստուած, տանուտէր, պէտք է ներս գնամ:

Տանուտէր: Այո՛, այդ շատ կարեւոր է, շա՛տ մեծ դժբաղդութիւն կլինի, եթէ այդ կախարդը մեռնի:

Բուդին չլսեց նրա խօսքերն ու արագ մտաւ սենեակը: Հիւանդը շուտով ուշքի եկաւ ու երբ աչքերը բացեց, իսկոյն ասաց, նա բարկացած էր, Բուդի, երևի չի ուղում սպասել:

Բուդի: Ո՛չ, մայր, այս անգամ նա լա՛ւ բան ասաց, սակայն լա՛ւ ես զգում քեզ:

Այո՛, ասաց մայրը լըջօրէն և ցաւակցաբար նայելով

նրա դեմքին. ինչ բարի լուր կարող է բերել այդ մարդը, ինչ ես ասում, երևի կամենում ես ինձ սփոփել և ինքդ միայն տանջուել. նա սպառնում էր քեզ:

Բուդի: Ո՛չ, վկայ է Աստուած, մայր, նա յայտնեց ինձ, որ ես բանուոր եմ նշանակուած եկեղեցու վերանորոգութեան համար և օրական 25 կրոյցէր պէտք է ստանամ:

Մայր: Տէ՛ր Աստուած, ճիշտ է արդեօք:

Բուդի: Այո՛, մայր, և վերանորոգութիւնը մէկ տարուց աւելի կտևի:

Մայր: Այժմ թեթևացած սրտով կմեռնեմ, Բուդի: Ո՛րքան բարի ես, բարձրեալդ Աստուած. Բուդի, հաւատացած եղիւր միշտ, որ որչափ մեծ է կարիքը, այնչափ մօտիկ է Աստուած: Հիւանդը լոեց մի վայրկեան ու ապա ասաց կրկին. կարծեմ բանս վերջացաւ. շունչս հետզհետէ կտրուում է: Մենք պէտք է բաժանուենք իրարից. ուղում եմ վերջին հրաժեշտս տալ ձեզ:

Բուդին դողում է, հանում գլխարկը, ընկնում ծնկների վրայ մօր անկողնի առաջ, կցում է ձեռքերը և աչքերը դէպ երկինք բարձրացնում. արտասուքն և հեկեկանքը չեն թողնում նրան խօսելու:

Մայրն ասում է. ուրախացիր, Բուդի, յոյս ունեմ որ յաւիտենական կեանքում մենք կրկին կտեսնուենք:

Մահը մի անցողական վայրկեան է. ես չեմ վախենում նրանից: Ես գիտեմ, որ իմ Փրկիչն ապրում է իմ փոշու վրայ. և երբ իմ մօրթը կրկին ոսկորներիս վրայ կանցնի, այն ժամանակ ես իմ մարմնաւոր աչքով կտեսնեմ Աստծուն:

Բուդին մի փոքր հանգստացաւ և ասաց. ուրեմն օրհնիր ինձ, մայր, եթէ Աստուած կամենայ, ես էլ շուտ կգամ սյն երջանիկ աշխարհը:

Մայր: Լսիր, երկնաւոր Հայր և տուր քո օրհնութիւնը միակ որդուս, որ շնորհել ես ինձ և որին ես սրտանց սիրում եմ: Բուդի, իմ Աստուածը և իմ Փրկիչը լինի քեզ հետ և ինչպէս որ Իսահակին և Յակոբին իրենց հօր Աբրահամի պատճառով բարութիւն արաւ, ա՛խ, այնպէս էլ թող իմ օրհնութեան շնորհիւ բարութիւն անէ քեզ, որ քիրտդ նորից ուրախանայ և նրա անունը փառաբանես:

Լսիր այժմ Բուդի և կատարիր ինչ որ ասեմ, երե-

խաներիդ սովորացրու կարգ ու աշխատանքի, որ նրանք չքաւորութեան մէջ անկարգ ու անպիտան չլինեն. սովորացրու նրանց՝ յոյս դնել Աստծոյ վրայ՝ թէ ուրախութեան և թէ ցաւի ժամանակ միշտ սիրով միան միմեանց հետ: Այդպիսով նրանք չքաւորութեան մէջ ևս երջանիկ կ'լինեն: Ներքի նոյնպէս տանուտէրին ու երբ ես մեռած ու թաղուած կ'լինեմ, գնա՛ նրա մօտ ու ասա՛, որ ես նրա հետ հաշտ սրտով մեռայ: Եւ եթէ Աստուած իմ խնդիրը լսէ, նա բաղդաւոր կ'լինի և իր մահից առաջ կ'ճանաչէ ինքն իրեն:

Մի վստիկանից յետոյ մայրը կրկին շարունակեց. ԲՈՒՂԻ, տուր ինձ իմ երկու Աստուածաշունչ գրքերը, իմ աղօթագիրքը և փոքրիկ արկղի մէջ գտնուող գիրքը:

Բուգին վերկենալով չորած տեղից, բերեց այդ ամենը մօր մօտ:

Այժմ առաջ բեր բոլոր երեխաներին, ասաց մայրը: Երեխաները սեղանի մօտ նստած լաց էին լինում. Բուգին բերեց նրանց հիւանդի անկողնի մօտ և բոլորն էլ ընկան ծնկների վրայ:

Մայր: Այդպէս մի՛ լաց լինէք, սիրելիք, երկնաւոր Հայրը կ'պահպանէ ձեզ և կ'օրհնէ. դուք սիրելի էիք ինձ, թանկագիններս և ինձ ցաւ է պատճառում, որ ձեզ այսպէս աղքատ ու առանց մօր եմ թողնում: Բայց յոյսներդ Աստրծոյ վրայ դրէք և հաւատացէք նրան՝ ինչ էլ որ պատահելու լինի ձեզ. այդ աւելի կ'օգնէ ձեզ, քան ձեր ծնողների հաւատարմութիւնը:

Յիշեցէք ինձ, սիրելիներս, թէ և ձեզ համար ոչինչ չեմ թողնում, սակայն սիրելի էիք ինձ և գիտեմ, որ ես էլ սիրելի էի ձեզ:

Իմ բոլոր կարողութիւնն այս Աստուած շունչները և աղօթագիրքն է, բայց քիչ բան չկարծէք այդ, զաւակներս. իմ թշուառ կեանքի ընթացքում դրանց ընթերցմունքը հազար անգամ սփոփանք և նոր ոյժ են տուել ինձ: Թող Աստծոյ խօսքը լինի նոյնպէս ձեր սփոփանքը և ձեր ուրախութիւնը. սիրեցէք և օգնեցէք միմեանց ձեր խորհուրդներով, քանի որ կենդանի էք և անխաղախ, հաւատարիմ ու սիրով ե-

ղէք բոլոր սարդկանց հետ. այդպիսով բաղլաւոր կլինէք կեանքի մէջ:

ԲՈՒՂԻ, մեծ սուրբ գիրքը պահիր սիրելի Բեթելիի, իսկ փոքրը Բուդելիի համար. իմ երկու աղօթագիրքը փոքրիկին լինի:

—Ա՛խ, քեզ համար ոչինչ չունեմ, Բուդի, բայց կարիք էլ չունես, դու չես մոռանայ ինձ: Յետոյ դիմում է դարձեալ Բուդելիին. տո՛ւր ինձ ձեռքդ, սիրելիս, դու էլ ուրիշից բան չես վերցնի, այնպէս չէ:

—Ո՛չ, մեծ մայր, հաւատա՛ ինձ, ես էլ ոչ ոքից բան չեմ վերցնի, ասաց Բուդելին արտասուելի աչքերով:

—Լճ՛ւ, այժմ հաւատում եմ ու կաղօթեմ քեզ համար, ասաց մայրը: Տես, սիրելիս, քո հօրը տալիս եմ մի թուղթ, որ ստացել եմ այն քահանայից, որի մօտ ծառայում էի: Երբ մեծանաս, կարդա՛, յիշիր ինձ ու համեստ և հաւատարիմ եղիր:

Այդ թուղթը Այեշտետէնի հանգուցեալ քահանայի տուած վկայականն էր, որի մէջ ասուած էր, թէ հիւանդ Կատարինէն տասը տարի շարունակ ծառայել է նրա մօտ և իր կնոջ մահից յետոյ օգնել է նրան իր զաւակները դաստիարակելու և թէ Կատարինէին է ամեն բան յանձնուած եղել և նա ամեն բան կառավարել է մեծ հոգացողութեամբ: Քահանան շնորհակալութեամբ վկայում է, որ Կատարինէն մօր պէս է վարուել իր որդոց հետ և այդ պատճառով մինչև իր կեանքի վերջը չի կարող մոռանալ նրա բարութիւնը:

Քահանայի մօտ ծառայելու միջոցին Կատարինէն բաւականին դրամ էր վաստակել և իր ամուսնուն տուել՝ այն մարգագետինը գնելու, որ յետոյ տանուտէրը կրկին կորզեց նրա ձեռքից: Այս թուղթը Բուդիին յանձնելուց յետոյ, հիւանդը շարունակեց. երկու նոր շապիկ էլ ունեմ, դրանցից ո՛չ մէկն ինձ հետ գերեզման չդնես. հագինս էլ լաւ է. մահիցս յետոյ հագուստս կտրտել տուր երեխաների համար. հո՛գ տար Բեթելիի վրայ, նա կրկին մրսել է. միշտ մաքուր պահի, բոլորին լուա՛, սանդրիւր: Եթէ կարողանաս ամառը մի այծ պահիր դրանց համար, Բեթելին կարող է պահել նրան:

Ցաւում եմ, որ մենակ ես մնում, սակայն արիացիր և

արա՛ ինչ որ կարող ես: Եկեղեցու շինութեան վրայ բանելու համար ստացածդ վարձատրութիւնը մի փոքր կ'ընթացնէ գործդ: այդ բանի համար էլ շնորհակալ եմ Աստուծոյ:

Մայրը լսեց. հայրն ու զաւակները մի վայրկեան մնացին ծնկների վրայ և ասում էին իրենց գիտցած բոլոր աղօթքները:

Յետոյ ութի կանգնեցին և Բուդին ասաց. մայր, հիմա գնամ չոր տերև բերեմ վերմակիդ համար. հիւանդը պատասխանեց. էլ շտապելու բան չէ այդ, Բուդի, այժմ, փա՛ռք Աստուծոյ, սենեակում աւելի տաք է, իսկ դու փոքրիկի հետ պէտք է գնաս որմնադրի մօտ:

Բուդին նշանով դուրս կանչեց Բեթելին սենեակից և ասաց. մեծ մօր մօտ նստիր և եթէ նրան մի բան պատահի, Անելին ուղարկիր ետեւիցս, որմնադրի մօտ կլինեմ:

18.

ԽԵՂՃ ՄԸՆՈՒԿԸ ԳՈՂԱՅԸՎ ԳԵՏՆԱԽՆՁՈՐԻ ՀԱՄԱՐ ՆԵՐՈՂՈՒԹԻՒՆ Է ԽՆԳՐՈՒՄ. ՀԻՒԱՆԳԸ ՄԵՌՆՈՒՄ Է

Բուդին փոքրիկի ձեռքից բռնելով՝ գնաց Լինհարդի տուն: Գերտրուդը մենակ էր տանը, երբ սրանք եկան և իսկոյն նկատեց, որ հօր ու որդու աչքերը արտասուքով լի էին: Ինչ ես ուզում, դրացի Բուդի, ինչո՞ւ է լաց լինում փոքրիկը, հարցրեց նա սիրալի կերպով ու ձեռքը մեկնեց դէպի երեխան:

— Ա՛խ, Գերտրուդ, դժբաղդ եմ, պատասխանեց Բուդին, Բուդելին մի բանի անգամ ձեր գետնախնձորից ծածուկ վերցրել է. մայրս երէկ նկատել էր այդ և սա էլ խոստովանեց իր յանցանքը. ների՛ր մեզ, Գերտրուդ, մայրս մահուան անկողնի մէջ է. ա՛խ, Աստուած, իսկոյն չեմ կարող վերադարձնել ձեր գետնախնձորը, բայց սիրով կաշխատեմ ձեզ մօտ դրա փոխարէն: Ների՛ր մեզ. երեխան այդ արել է սաստիկ քաղցից ստիպուած:

Գերտրուդը, Լոիր այդ մասին, Բուդի, իսկ դո՛ւ, փոքրիկ, ե՛կ խոստացիր ինձ, որ էլ ուրիշից բան չես վերցնի ծածուկ: Գերտրուդը համբուրում է երեխային և ասում. դու ազնիւ մեծ մայր ունես, նրա պէս համեստ ու պարկեշտ եղի՛ր:

Րուդելի: Ներիր ինձ, տիկին, վկայ է Աստուած, որ ես էլ չեմ գողանայ:

Գերտրուդ: Ո՛չ, սիրելիս, էլ այդպիսի բան չանես, դու չգիտես թէ ի՞նչ թշուառ և դժբաղդ դուռնեան մէջ են ընկնում գողերը. էլ մի գողանայ և երբ քաղցած լինես, աւելի է, արի մօտս և ասա ինձ. եթէ կարողանամ միշտ մի բան կտամ քեզ:

Րուդի: Ընորհակալ եմ Աստծուց. այսուհետեւ կբանեմ եկեղեցու շինութեան վրայ և երեսաներս էլ քաղցից ստիպուած գողութիւն չեն անի:

Գերտրուդ: Ես ու իմ ամուսինը նոյնպէս շատ ուրախացանք, որ Արները քեզ չէ մոռացել և բանուոր է նշանակել:

Րուդի: Ա՛խ, ո՛րքան ուրախ եմ, որ մայրս այդ սիրտփանքը լսեց: Ասա՛ ամուսնուդ, որ ես նրա մօտ հաւատարմութեամբ ու պատուով կաշխատեմ առաւօտից — երեկոյ և սիրով իմ վարձից կտամ ձեր գետնախնձորի գինը:

Գերտրուդ: Այդ մասին թող խօսք չլինի, Բուգի, Լինհարդը հարկաւ քեզնից ոչինչ չի վերցնի. մենք էլ, փառք Աստծոյ, այդ շինութեան գործի միջոցով մի փոքր թեթեւացանք: Բուգի, ես կգամ քեզ հետ մօրդ մօտ:

Գերտրուդը լցրեց Բուգելիի գրպանը չոր պտուղներով և մի անգամ էլ ասաց. սիրելիս, այլ ևս ոչ ոքից բան մի վերցնի ծածուկ. յետոյ Բուգիի հետ միասին գնաց նրա մօր մօտ: Երբ Բուգին ընկուղենու տակ սկսեց տեքլեններ ժողովել իր մօր վերմակի համար, Գերտրուդն էլ օգնեց նրան և ապա միասին շտապեցին Վատարինէի մօտ:

Գերտրուդը բարեկեց հիւանդին, բռնեց նրա ձեռքն ու արտասուեց:

Դ՞ո՞ւ ես լալիս, Գերտրուդ, ասաց մեծ մայրը, մենք պէտք է լանք. ներիր մեզ:

Գերտրուդ: Ա՛խ, ի՞նչ ներելու բան կայ, Վատարինէ, ձեր կարիքը սիրտս կտրտում է, իսկ դու ո՛րչափ բարի ու հոգացող ես:

Աստուած քո բարութեան ու հոգացողութեան փոխարէն ընտանիքդ կօրհնէ:

Վատարինէ: Ներեցի՞ր մեզ, Գերտրուդ:

Գերտրուդ: Այդ մասին մի՛ խօսիր, Կատարինէ, ես սիրով կցանկանայի հիւանդութեանդ ժամանակ մի բանով օգնել բեզ:

Կատարինէ: Շատ բարի ես, Գերտրուդ, շնորհակալ եմ քեզնից, սակայն Աստուած շուտով ինքը կօգնէ: Բուդելի, ներողութիւն խնդրեցի՞ր Գերտրուդից, ներե՞ց արդեօք քեզ:

Բուդելի: Այո՛, մեծ մայր, տե՛ս, ո՛րքան բարի է նա. (ցոյց է տալիս մրգով լի գրպանը):

Ի՛նչպէս բունս տանում է, ասաց մեծ մայրը, օրինաւոր կերպով ներողութիւն խնդրեցի՞ր նրանից, Բուդելի:

Բուդելի: Այո՛, մեծ մայր.

Կատարինէ: Աչքերս մթնում են. պէտք է շտապեմ, Գերտրուդ, ասաց նա ցածր ու կոտրուած ձայնով:

Մի բան էլ պէտք է խնդրեմ քեզնից. կարո՞ղ եմ... այս դժբաղդ մանուկը քեզնից գողացել է... կարո՞ղ եմ խնդրել, Գերտրուդ,.... երբ ես մեռնեմ... այս խեղճ, անտէր մանուկներս, .. դրանք անտէր են... (նա մեկնում է ձեռքը. աչքերն արդէն փակ են) – կարո՞ղ եմ յուսալ.... լսիր և հետևիր նրան, Բուդելի... Հիւանդը հոգին աւանդեց՝ չկարողանալով խօսքը վերջացնել:

Բուդին կարծելով թէ հիւանդը քնեց, ասաց մանուկներին. ոչ որ ձայն չհանի, նա քնած է: Երանի նորից ուշքի գա՛ր, սակայն Գերտրուդը զգաց, որ Կատարինէն մեռաւ և յայտնեց Բուդիին:

Ես չեմ կարող նկարագրել՝ թէ ի՛նչպէս Բուդին ու փոքրիկները ձեռքերը միմեանց խփեցին և ողբում էին անմխիթար: Ընթերցո՞ղ, թո՞ղ ինձ, որ լռեմ ու լաց լինեմ, որովհետեւ սիրտս կտրտւում է, երբ մտածում եմ թէ մարդկութիւնն ի՛նչպէս երկրի փոշու մէջ հասունանում է անմահութեան համար. իսկ փարթամութեան և ունայնութեան մէջ դեռ չհասունացած՝ թառամում է:

Փարզկութիւն, կեանքի արժէքը մարդուս մահուան անկողնի վրայ կշռիր: Եւ դո՛ւ, որ արհամարհում ես չքաւորներին, ցաւակցում՝ բայց չես ճանաչում, ասա՛ ինձ, արդեօք կարո՞ղ է մեռնել նա, ով դժբաղդ կեանք է ունեցել: Սակայն, ես յու՛ում եմ, ես չեմ ցանկանում ձեզ ուսուցանել, մարդիկ: Միայն սիրով կցանկանայի, որ դուք ձեր աչքերը

բանայիք և շուրջներդ նայելով՝ տեսնէիք թէ ո՞ր տեղ է աշխարհիս բաղդաւորութիւնն ու դժբաղդութիւնը, օրհնութիւնն ու անէծքը:

Գերարուողը սփոփեց խեղճ Բուդիին և յայտնեց նրա ազնիւ մօր վերջին ցանկութիւնը, որ նա կսկծից չէր լսել: Բուդին անկեղծ սրտով սեղմեց Գերարուդի ձեռքը և ասաց. ափսո՛ս իմ խեղճ մայր, ո՞րչափ բարի էր նա: Գերարուդի, դու էլ չես մոռանայ նրա խնդիրը, այնպէս չէ՛:

Գերարուդի: Պէտք է բարասի՛րտ լինէի, որ նրա ասածները մոռանայի. կարողացածիս չափ կօգնեմ զաւակներիդ:

Րուդի: Ա՛խ, արած բարութեանդ փոխարէն Աստուած կվարձատրէ քեզ: Գերարուդի զէմքը դարձրեց դէպի պատուհանը, արտասուքը սրբեց, աչքերը՝ դէպ երկինք բարձրացրեց, հառաչեց և յետոյ արտասուալի աչքերով գրկեց երեխաներին, ննջեցեալին պատրաստեց՝ թաղելու համար ու ամեն բան հոգալուց յետոյ գնաց իր խրճիթը:

19.

ՀՈԳՈՒ ԼԱՒ ՏՐԱԾԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ՍՓՈՓՈՒԹ, ԶՈՒԱՐԹԱՑՆՈՒԹ ԵՒ ՕԳՆՈՒԹ Է ՄԱՐԴՈՒՆ. ԻՍԿ ՏՈՐՈՒԹԻՒՆԸ ՉԱՐՉԱՐՈՒԹ

Տանուտէր Հուսէլը Բուդիի մօտից գնաց միւս բանուորների մօտ և առաջ տեսաւ Եօգլի Բէրին: Սա երգելով ու սուլելով փայտ էր կոտրտում, բայց երբ տանուտէրին տեսաւ, աչքերը չոքեց ու ասաց. եթէ փողի համար ես գալիս, տանուտէր, ոչինչ չունեմ:

Տանուտէր: Արտի մէջ եղած թռչնակի պէս ես երգում ու սուլում, մի՞թէ կարելի է, որ փող չունենաս:

Բէր: Եթէ ողբալով հաց ստանայի, այն ժամանակ չէի սուլի, բայց ճիշտն ասա, ի՞նչ ես ուզում:

Տանուտէր: Ոչինչ, պէտք է յայտնեմ միայն, որ դու եկեղեցու շինութեան վրայ բանուոր ես նշանակուած և օրական 25 կրոյցեր վարձատրութիւն կստանաս:

Բէր: Ճշմարիտ:

Տանուտէր: Լուրջ բան եմ ասում, երկուշաբթի օրը պէտք է դղեակ գնաս:

Բէր: Եթէ ճշմարիտ ես խօսում, շատ շնորհակալ եմ,

պարոն տանուտէր, տեսնում ես, որ պսօր կարող եմ երգել ու սուշել:

Տանուտէրը ծիծաղելով հեռացաւ նրանից և գնալիս ինքն իրեն ասաց. կեանքիս մէջ մի ժամ անգամ այս մուրացկանի պէս ուրախ չեմ եղել:

Բէրը ներս մտաւ, իր կնոջ մօտ և ասաց. միշտ պէտք է արիասիրտ լինել. Աստուած մեր բարին է ցանկանում. կին, ինձ էլ բանուոր են նշանակել եկեղեցու վերաշինութեան համար:

Կիկնը: Այո՛, դեռ շատ երկար ժամանակ կանցնի, մինչև հերթը բեզ գայ, դու միշտ պարկով լի սփոփանք ունես, իսկ հաց՝ երբէք:

Բէր: Այսուհետև հացն էլ անպակաս կլինի, եթէ օրակոն վարձ ստանամ:

Կիկնը: Բայց արդեօք օրական վարձն էլ անպակաս կլինի:

Բէր: Այո՛, սուրբ խորհուրդը վկայ, Արնբըր լաւ է վարձատրում իր բանուորներին և այդ էլ անպակաս կլինի:

Կիկնը: Վատակ ես անում, թէ ճիշտ է շինութեան մասին ասածդ:

Բէր: Հէնց այժմ յայտնեց տանուտէրը, որ երկուշաբթի օրը միւս բանուորների հետ դղեակ գնամ:

Կիկնը: Այդ շատ լաւ կլինէր. երանի՛ թէ գոնէ մի ժամ հանգիստ լինելու յոյս ունենայի:

Բէր: Այդպիսի ժամեր շատ կունենաս այսուհետև. երեխայի պէս ուրախ եմ, որ դու էլ չես բարկանայ, երբ ես ուրախ ու զուարթ տուն կգամ: Ստացած վարձատրութեանս վերջին կոպէկն էլ տուն կբերեմ: Վեհանքն ինձ երբէք ուրախութիւն չէր պատճառի, եթէ յոյս չունենայի, որ կգոյ ժամանակ, երբ դու ուրախութեամբ կմտածես, թէ մի բաջ ամուսին ունես, թէև ունեցած կարողութիւնդ շատ պակասել է իմ շնորհիւ: Ների՛ր ինձ, եթէ Աստուած կամենայ, այն էլ կրկին ձեռք կբերեմ:

Կիկնը: Քո արիասրտութիւնն ուրախացնում է ինձ, բայց անհոգութիւնն էլ լաւ բան չէ:

Բէր: Մեծ պարաքս չեմ կատարում:

Կիկնը: Այդ չեմ ասում, բայց երբ տանը հաց չի լինում՝ երբէք չես տրամում:

Բէլը: Սակայն եթէ տխրեմ՝ հաց կստանանք:

Կիկնը: Ուրիշ կերպ չեմ կարող. ես միշտ տխուր եմ լինում:

Բէլը: Արեացի՛ր ու զուարթացիր, կին և կրկին ուրախ կլինես:

Կիկնը: Այո՛, երկուշարթի օրը դղեակ գնալու համար կարգին հագուստ չունես:

Բէլը: Է՛հ, ինչ անեմ. դու էլ միշտ հոգսեր պիտի ունենաս:

Հուլիսը գնաց Լոյպի մօտ, բայց նա տանը չլինելով՝ տանուտէրը պատուիրեց նրա դրացի Հիւզլին, որ յայտնէ նրան ու ինքը գնաց Հանս Լէէմանի մօտ:

20.

ՋՈՒՐ ԵՒ ԱՒԵԼՈՐԴ ՀԵՏԱՔԻՔՐՈՒԹԻՒՆԸ ՇՐՋՄՈՒԿ Է ԴԱՐՉՆՈՒՄ ՄԱՐԴՈՒՆ

Լէէմանն իր տան առաջը կանգնած՝ յորանջելով այս ու այն կողմն էր նայում, երբ հեռուից տեսաւ տանուտէրին ու ինքն իրեն ասաց. երևի մի նոր բան կա՛յ և աշաղակեց. ո՛ւր ես գնում, տանուտէ՛ր:

Տանուտէր: Քեզ մօտ եմ գալիս, Լէէման:

Լէէման: Մեծ պատիւ է ինձ համար, տանուտէ՛ր, բայց ասա՛ խնդրեմ՝ ի՞նչ է անում որմնագրի կինը. նա էլի մեծ բերա՞ն է բաց անում, ինչպէս որ արեց անցեալ օրն եկեղեցու բակում: Վատարեա՛լ կախարդ էր:

Տանուտէր: Վարճող ես պղպէս խօսել, դու նրա մարդու մշակն ես այժմ:

Լէէման: Ուրիշ ոչինչ նորութիւն չգիտե՞ս:

Տանուտէր: Ո՛չ, ես ճիշտ եմ ասում, դղեակից եկած հրամանի համաձայն՝ եկել եմ քեզ յայտնելու այդ:

Լէէման: Ի՛նչպէս արժանացայ այդ պատուին, պարո՛ն տանուտէր:

Տանուտէր: Ես ի՞նչ գիտեմ:

Լէէման: Ե՛րբ պէտք է գործի գնամ:

Տանուտէր: Վարժեմ առաւօտեան:

Լէէման: Քանի՞ բանուոր ենք ընդամենը, պարո՛ն տանուտէր:

Տանուտէր: Տասր:

Լէէման: Ասա՛ խնդրեմ, ո՞րոնք են:

Տանուտէրը դրանց անունները տուեց, իսկ Լէէմանը քսանից աւելի անուններ ասաց ու հարցրեց. նա չէ՞, նա նո՞յնպէս չէ. ուշանում եմ, ասաց վերջապէս տանուտէրը և շարունակեց իր ճանապարհը:

21.

ԱՊԵՐԱԽՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՆԱԽԱՆՉ

Լէէմանի մօտից տանուտէրն ուղղակի գնաց Եօգլի Լէն-կի մօտ: Սա նստած էր վառարանի բարի վրայ և ծխում էր. կինը թել էր մանում, իսկ հինգ կիսամերկ մանուկներն ածած էին յատակի վրայ: Տանուտէրը համառօտ յայտնեց նրան իր գալու պատճառը: Լէնկը բերնից հանեց ծխամորժը և պատասխանեց. շա՛տ զարմանալի է, որ մի անգամ ինձ էլ մի լաւ բան է ընկնում. կեանքումս միշտ զրկուած եմ եղել ամեն բարի բանից:

Տանուտէր: Լէնկ, կարծեմ մենակ դու չես այդպէս:

Լէնկ: Իմ եղբայրն էլ վարձուածների թւո՞ւմն է:

Տանուտէր: Ո՛չ:

Լէնկ: Ո՞վքեր են միւսները:

Տանուտէրը տալիս է նրանց անունները:

Լէնկ: Իմ եղբայրը հօ աւելի լա՛ւ բանուոր է, քան Բուդին, Բէրն ու Մարքսը. իսկ Կրիսէրի մասին չեմ էլ ուզում խօսել: Աստուած վկայ, այդ տասը մարդկանց մէջ մէկն էլ չկայ, բացի ինձնից, որ իմ եղբօր կիսի չափ էլ կարողանար աշխատել: Տանուտէր, չե՞ս կարող այնպէս անել, որ նա էլ գայ բանելու:

2գիտեմ, ասաց տանուտէրը, ընդհատեց խօսակցու-թիւնն և գնաց:

Լէնկի կինը լուռ էր, քանի որ տանուտէրն այդտեղ էր, բայց այդ խօսակցութիւնը նրա սրտին դիպաւ և հէնց որ տանուտէրը գնաց, նա իր մարդուն ասաց, դու ապե-րախտ ես Աստծոյ ու մարդկանց առաջ: Երբ ամենամեծ կա-րիքիդ ժամանակ Աստուած քեզ օգնութիւն է ուղարկում, դու զրպարտում ես դրացիներիդ, որոնց Աստուած նոյն բարութիւնն է արել:

Լէնկ: Իմ ստացած կոպէկների փոխարէն պէտք է աշխատեմ, զուր հօ չեմ ստանալու:

Կինը: Բայց չէ՞ որ մինչև այժմ ոչինչ վաստակ չունէիր:

Լէնկ: Այո՛, սակայն աշխատանք էլ չունէի:

Կինը: Եւ մանուկներդ հաց չունէին:

Լէնկ: Բայց ես էլ ձեզ նման ոչինչ չունէի:

Կինը լռում է և լաց լինում դառն արտասուքով:

22.

ՍՐՏՄՏՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՃԱՌԱԾ ԼՈՒԿԱԿԱՆ ԱՆՀԱՆԳՍՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԶԻ ԿԱՐԵԼԻ ԱՐՀԵՍՏԱԿԱՆ ԿԵՐՊՈՎ ՀԱՆ.

ԴԱՐՏԱՅՆԵԼ

Տանուտէրը Լէնկի մօտից գնաց Կրիխերի մօտ ու ծանապարհին զիպուածով պատահեց Հանս Վիւստին: Եթէ հեռուից տեսնէր նրան, ծանապարհից կշեղուէր, որովհետեւ Բուդիի գործից յետոյ այդ երկուսը միմեանց պատահելիս, կարծես ամաչում էին իրարից: Բայց այժմ անսպասելի կերպով պատահեցան միմեանց, ներքին աղբիւրի մօտ, փողոցի անկիւնում:

— Դու՞ ես, Վիւստ, հերցրեց տանուտէրը. — այո՛, ես եմ, պատասխանեց Վիւստը:

Տանուտէր: Ինչո՞ւ էլ ինձ մօտ չես գալի. երևի բոլորովին մոռացել ես, որ ինձ փող ես պարտեցան:

Վիւստ: Ես այժմ փող չունեմ. իսկ երբ մտաբերում եմ անցեալը՝ վախենում եմ. քո փողը շատ թանկ նստեց ինձ:

Տանուտէր: Երբ փողը տուի, այդպէս չէիր խօսում. տես, ո՞րքան վատ բան է եղել մէկին օգնելը:

Վիւստ: Օգնելը վատ բան չէ՛, բայց երբ այնպէս են օգնում, որ օգնութիւն ստացողը յետոյ մի ժամ անգամ հանգստութիւն չէ ունենում, այդ ուրիշ բան է:

Տանուտէր: Այդպէս մի խօսի Վիւստ, այն ժամանակ միայն ճշմարիտն ասացիր:

Վիւստ: Ի հարկէ դու միշտ այդպէս ես ասում, բայց իմ խիղճն անդադար ասում է, որ ես սուտ երդուեցի:

Տանուտէր: Այդ ճշմարիտ չէ, Վիւստ, հոգիս վկայ, ճշմարիտ չէ: Դու երդուեցիր միայն այն, ինչ որ առաջդ

կարդացին, իսկ գրածը ճիշտ էր. հարիւր անգամից աւելի կարդացի ես այն գրուածքը քեզ մօտ և դու միշտ ասում էիր. այո՛, ճիշտ է, կարող եմ երգուել:

Միթէ՞ ճշմարիտ չէր: Այդպէս ես խօսում, որ պարտքդ չպահանջեմ և էլի երկար սպասեմ:

Վիլսոն: Ո՛չ, տանուտէր, սխալում ես: Եթէ փող ունենայի, հէնց այս րոպէիս կտայի, որ էլ աչքիս չերևայիր. քեզ տեսնելիս սիրտս սկսում է բաբախել:

Ի՛նչ յիմար ես, ասաց տանուտէրը, բայց նրա սիրտն էլ էր բաբախում:

Վիլսոն: Ես արդէն վաղուց նկատել էի թէ դու ի՛նչպէս էիր կարգում, բայց հէնց սկզբից կալուածատիրոջ խօսքերից հասկացայ, որ նա կարծես թէ ուրիշ տեսակ էր ըմբռնել:

Տանուտէր: Կալուածատիրոջ բերանացի խօսածը քեզ չէ վերաբերում բոլորովին, դու երգուեցիր միայն առաջդ կարդացած տոմսակի վրայ:

Վիլսոն: Այո՛, բայց նա այնպէս վճռեց, ինչպէս որ հասկացել էր բերանացի խօսակցութիւնից:

Տանուտէր: Եթէ կալուածատէրը յիմարի մէկն էր, այդ իր գործն է, քե՛ղ ինչ. հօ տոմսակն առաջն ունէր, եթէ պարզ չէր գրած՝ կարող էր ուրիշ տեսակ գրել տալ:

Վիլսոն: Ես շատ լաւ գիտեմ, որ դու կարող ես ամեն անգամ քեզ արդարացնել, սակայն դրանով իմ սիրտը չէ հովանում և ճաշակուելու ժամանակ քիչ է մնում, որ ամօթից գետինը մտնեմ: Տանուտէր, երանի թէ երբէք պարտական չլինէի քեզ. երանի՛ երբէք ճանաչած չլինէի քեզ կամ թէ երգուելուցս առաջ մեռնէի:

Տանուտէր: Ի սէ՛ր Աստուծոյ, Վիլսոն, զուր տեղը ինքդ քեզ մի՛ տանջի. յիմարութիւն է արածդ. յիշիր գոնէ գործի բոլոր հանգամանքները. չէ՞ որ նոյն իսկ քո ներկայութեամբ ես պարզ ու որոշ կերպով հարցրի փոխանորդին. թէ արդեօք Վիլսոնը տոմսակում գրուածի՞ ճշմարտութիւնը պէտք է երդմամբ հաստատի, թէ ուրիշ բան. մինչև անգամ ասացի, որ դու լա՛ւ չես հասկանում: Յիշո՞ւմ ես՝ թէ նա ի՛նչ պատասխանեց:

Վիլսոն: Այո՛, բայց դրանով ի՛նչ. ...

Տանուտէր: Նա էլ որոշ խօսքերով ասաց. Վիւստը պէտք է երգուի այն, ինչ որ գրուած է տոմսակի մէջ և ոչ մի մաղաչափ աւելի. նա ճիշտ այս խօսքերը չասաց:

Վիւստ: Այո, այդպէս ասաց, բայց դրանով ի՞նչ...

Տանուտէր: Ինչպէ՞ս թէ՛ դրանով ինչ, այդ բաւական չէ՞ քեզ համար:

Վիւստ: Ո՛չ, տանուտէր, եթէ ուզում ես՝ այժմ ամեն բան կասեմ. փոխանորդն էլ ինձպէս պարտական էր քեզ և դու շատ լաւ գիտես թէ ի՞նչ անպիտանն էր նա, այդ պատճառով ինձ համար մի առանձին սփոփանք չէ այն թեթեւամիտ մարդու ասածները:

Տանուտէր: Բո բանը չէ նրա կեանքը քննադատել. նա իր գործը հասկանում էր, այդքանը քեզ էլ յայտնի է:

Վիւստ: Ո՛չ, այդ յայտնի չէ ինձ, բայց գիտեմ, որ նա անպէտք մարդ էր:

Տանուտէր: Այդ քեզ չէ՛ վերաբերում:

Վիւստ: Երբ ես մի մարդու ճանաչում եմ մի որևէ գործի մէջ իբրև վատ ու անաստուած, ուրիշ գործերումն էլ չեմ կարող նրան հաւատալ: Ես կարծում եմ, որ այն անպիտանը, քո պարոն փոխանորդը, ինձ քնացրեց և այդ, կարծեմ որ, ինձ է վերաբերում:

Տանուտէր: Թո՛ղ այդ մտքերը, Վիւստ, դու երգուեցիր միայն յանուն ճշմարտութեան:

Վիւստ: Երկար ժամանակ ես էլ այդպէս էի կարծում, բայց անցաւ այդ ժամանակը, էլ չեմ կարողանում ինձ խաբել: Խեղճ Բուդի. ուր որ գնում եմ, միշտ նրան եմ աչքիս առաջ կանգնած տեսնում: Խեղճ Բուդի. թշուառութեան, քաղցի ու կարիքի մէջ նա հառաչանք է արձակում դէպ Աստուած և իմ դէմ բողոքում: Ո՛հ, նրա զաւակներն այժմ հիւանդ են և գնչուների նման դեղնած, ծովառած ու սեւեռացած. իսկ առաջ հրեշտակների նման գեղեցիկ էին ու ծաղկափթիթ. իմ երգման շնորհիւ նրանք զրկուեցան իրենց մարգագեանից:

Տանուտէր: Ես իրաւունք ունէի. իմ ասածը ճիշտ էր. իսկ այժմ Բուդին աշխատանք ունի եկեղեցու վերաշինութեան գործում և նա կրկին կուզղուի:

Վիւստ: Այդ ի՞նչ իմ գործն է. եթէ ես երգուած

չլինէի, ինձ համար միւսնոյնը կլինէր՝ թէ արդեօք Բուդին հարձուստ է, թէ մուրացկան:

Տանուտէր: Մի վիճիր այդ մասին, ես իրաւունք ունէի:

Վիւստ: Չվիճեմ. այո՛, տանուտէր, եթէ ես նրա տունը կողոպտէի և նրա բոլոր ստացուածքը յափշտակէի, խիղճս այժմեանից աւելի հանգիստ կլինէր: Ո՛հ, տանուտէր, երանի՛ այդ բանը չանէի. շուտով մօտենում են կրկին սրբազան օրերը — երանի՛ թէ հազար սաժէն խորութեամբ գետնի տակ լինէի:

Տանուտէր: Ի սէր Աստծոյ, Վիւստ, այդպէս մի՛ անի փողոցում, մարդկանց առաջը, եթէ մէկը լսէ ի՛նչ կասէ: — Դու չարչարուում ես յիմարութեանդ պատճառով. այն ամենը, ինչ որ երգուեցիր, ճիշտ է:

Վիւստ: Իմ յիմարութեան, այո՛, եթէ ես չերգուէի, Բուդին այսօր էլ դեռ իր մարգագետինը կունենար:

Տանուտէր: Դո՛ւ հօ չես խլել նրանից մարգագետինն ու ինձ տուել. բե՛զ ինչ՝ թէ ումն է պատկանում մարգագետինը:

Վիւստ: Թէ ումն է պատկանում մարգագետինը՝ այդ իմ գործը չէ՛ բայց որ սուտ երգուեցի, այդ դժբաղդաբար իմ գործն է:

Տանուտէր: Բայց ասածդ ճիշտ չէ. դու սուտ չերգուեցիր, ինչ որ երգուեցիր՝ ճշմարիտ էր:

Վիւստ: Դու յեղաշրջում ես գործը: Ես կալուածատիրոջը չասացի՝ թէ ի՛նչպէս էի հասկանում գրուածը և նա էլ ուրիշ տեսակ հասկացաւ. ասա՛, ինչ որ ուզում ես, ես գիտեմ և ղգում եմ, որ Յուդա ու մատնիչ դարձայ և սուտ երգուեցի:

Տանուտէր: Խղճում եմ քեզ, Վիւստ, անհասկացողութեանդ համար. դու հիւանդ ես երևում, կարծես թէ գերեզմանից լինես դուրս եկած, իսկ հիւանդ ժամանակ մարդ ամեն բան ծուռն է տեսնում:

Հանգստացիր, Վիւստ, հետս եկ և մի բաժակ գինի խմէ:

Վիւստ: Չեմ կարող, տանուտէր, աշխարհումս ինձ էլ ոչինչ ուրախութիւն չէ պատճառում:

Տանուտէր: Հանգստացիր, Վիւստ, գլխիցդ հանի՛ր այդ բաները և մոռացի՛ր մինչև որ կրկին առողջանաս, այն

ժամանակ ինքդ կտեսնես, որ ես արդար եմ: Դս էլ կպատ-
ռեմ պարտամուրհակդ, գուցէ գրանով հանդարտուես:

Վիւստ: Ո՛չ, տանուտէր, պարտամուրհակս պահիր. եթէ
քաղցից նոյն իսկ իմ միսն ուտեմ, դարձեալ կվճարեմ պարտքս. ես
չեմ ուզում արեան գնով ձեռք բերած փող ունենալ: Դու
ինձ խաբեցիր, փոխանորդն ինձ քնացրեց, բայց գուցէ Աս-
տուած դեռ ներէ: Ես չէի կարծում, որ այսպէս կլինէր:

Տանուտէր: Վերցրու այս մուրհակը, Վիւստ, տես,
աչքիդ առաջն եմ պատուում. իսկ իմ արածի համար ես եմ
պատասխանատու. հանգիստ եղիր:

Վիւստ: Պատասխանատու եղիր ինչի համար որ ցան-
կանաս, տանուտէր, երկու օրից յետոյ կծախեմ իմ կիրակ-
նօրեայ զգեստը և կվճարեմ պարտքս:

Տանուտէր: Լա՛ւ մտածիր, Աստուած է վկայ, որ
սխալուում ես, սակայն ես պէտք է գնամ:

Վիւստ: Փա՛ռք Աստծոյ, որ գնում ես:

Տանուտէր: Ի սէ՛ր Աստծոյ, հանգստացիր, Վիւստ:

Նրանք բաժանուեցան միմեանցից: Տանուտէրն երբ մե-
նակ մնաց, ահամայ հառաչեց և ասաց. դա էլ հէնց այժմ
պէտք է պատահէր, առանց դրան էլ բաւական էր այսօր:
Սակայն շուտով կրկին սիրտը պնդացրեց և ասաց. ինչ-
պէ՛ս չարչարուում է այդ անպիտանը, խղճում եմ նրան, բայց
ճիշտ չէ դատում. ի՛նչ նրա գործն է՝ թէ դատաւորն
ինչպէս է հասկացել նրա ասածը: Եթէ ասածի միտքը միշտ
այդպէս պարզ և հեշտ որոշուի, սատանան էլ չի երդուի. ես
գիտեմ նոյնպէս, որ նոյն իսկ այն մարդիկը, որոնք ամենից
լաւ պէտք է հասկանային բանի էութիւնը, երգւում են ըստ
իրենց բացատրութեան և հանգիստ են: Թէև Վիւստի նման
ամեն մի անպիտան պարզ կտեսնէր, որ գործը յայտնապէս
յեղաշրջւում է: Բայց ի՛նչպէս ցանկանում եմ, որ այս մտած-
մունքներն այժմ գլխիցս դուրս գան. սրանք ինձ տճաճու-
թիւն են պատճառում:

Յետ գնամ ու մի բաժակ գինի խմեմ: Այսպէս ասաց
տանուտէրը և իր ասածը կատարեց ճշտութեամբ:

ԿԵՂԾԱԽՈՐՆ ՈՒ ՎՇՏԱՀԱՐ ԿԻՆԸ

Յետոյ նա գնաց Ֆէլիքս Կրիսէրի մօտ: Սա անպիտանի մէկն էր, որ ամենախորին ցաւերի մէջ ընկզմուածի նման, շարունակ պտուտ էր գալիս: Նա այնպէս էր խոնարհում սափրիչի, տանուտէրի, ջրաղացպանի և իւրաքանչիւր օտարականի առաջ, ինչպէս որ խոնարհուում են քահանայի առաջ. միշտ ներկայ էր լինում շարածական քարոզներին և կիրակի երեկոյեան երգի ժամերին: Իրա համար էլ քահանայից մի մի անգամ մի բաժակ գինի էր ստանում և երբեմն, երբ բաւականին ուշ էր գալիս, ընթրիքի էր մնում: Բայց Կրիսէրը գիւղի տարապայման պաշտօնասէրների հետ չէր կարողանում հաշտուել, թէև միևնոյն հոգացողութեամբ այդ էլ փորձում էր, որովհետև դրանց պատճառով չէր կամենում ուրիշների հետ ունեցած իր լաւ յարաբերութիւնը խանգարել: Բայց տարապայման պաշտօնասէրները չէին թող տալիս, որ իրենց աշակերտներն երկու աթոռի վրայ նստին և այսպիսով նա չընդունուեցաւ նրանց շրջանում՝ չնայելով իր բոլոր հնազանդութեան ցոյցերին, արհեստական կերպով սովորած կեղծիքներին և հոգու մեծամտութեան՝ թէև այդ յատկութիւններն ընդհանրապէս ընդունուած էին դրանց մէջ:

Բացի այդ արտաքին ու հասարակութեան յայտնի յատկութիւններից՝ Կրիսէրն ունէր և ալ յատկութիւններ, որոնք թէև նրա ընտանեկան կեանքի գործածութեան համար էին, բայց և այնպէս հարկ եմ համարում պատմել: Նա մի հրէշ էր՝ իր կնոջ և զաւակների վերաբերութեամբ:

Ամենայնոց չքաւորութեան մէջ լինելով միշտ ցանկանում էր լաւ բան ուտել և երբ նրա ուղածը չկար, ամեն բան ծուռ էր երևում նրան. երբեմն մանուկները չսանրուած էին թւում նրան, երբեմն չլուացուած և այսպիսի հազար ու մի բաներ:

Իսկ երբ կուտելու ոչինչ չէր գտնում և նրա փոքրիկ երեք ամսական երեխան թթու դէմք էր ցոյց տալիս, խփում էր նրա փոքրիկ ձեռքերին՝ յարգանք պահանջելով նրանից:

Յիմար ես, ի՞նչ է, ասաց նրան մի անգամ, այդպիսի դէպքերից մէկում, կինը, որ հարկաւ իրաւունք ունէր ու

Ճշմարտութիւնից մի խօսք անգամ աւելի չէր ասել. բայց Արիստէրը ոտքով հարուածեց նրան. խեղճ կինն ուղեց փախել, բայց վայր ընկաւ դրան տակը և գլուխն երկու տեղ ճղեց: Արիստէրը վերքերը տեսնելով վախեցաւ, որովհետեւ կարծում էր թէ իր արարքը կարող է հրապարակ դուրս գալ և ինչպէս որ առհասարակ բոլոր կեղծաւորներն երկիւղի միջոցին խոնարհուում, ծըռմըռուում են, այդպէս էլ նա էր խոնարհուում և կուչ ու մուչ գալիս: Նա չոքեց կնոջ առաջը և ներողութիւն էր խնդրում, բայց ոչ թէ իրեն ներելու համար, այլ որ այդ եղելութիւնն ոչ որի չասէ:

Խեղճ կինն առանց մէկին բան ասելու՝ համբերութեամբ տարաւ վերքերի պատճառած ցաւը. իսկ սափրիչին ու դրացիներին՝ յայտնեց՝ թէ պատահմամբ է վայր ընկել ու գլուխը կոտրել, թէև նրանք չհաւատացին: Բարի կին. բոլորովին չմտածեց, որ կեղծաւորները չեն կարող երախտագէտ լինել և իրենց խօսքը կատարել. չպէտք է հաւատարմորէն նրան: Սակայն ի՞նչ եմ ասում. նա այդ բոլորը լաւ գիտէր, բայց մտածում էր իր մանուկների մասին և հաւատացած էր, որ բացի Աստծուց ոչ ոք չէր կարող փոխել Արիստէրի սիրտը և ուրիշների խօսակցութիւնն ի դուր կանցնէր: Քաջ կին. ափսոս, որ նա աւելի բաղդաւոր չէ. ափսոս, որ նրա սիրտն ամեն օր պէտք է վիրաւորուի ամուսնու վարմունքով: Նա լուում է, աղօթում Աստծուն և անտրտունջ ենթարկւում այդ փորձութեան:

Ո՛հ, յաւիտենականութիւն. եթէ մի օր վարագոյրը բանալով՝ ցոյց տայի՜ր մարդկանց Աստծոյ ճանապարհները, նրանք կտեսնէին, որ Աստուած ցաւի, ողբի և թշուառութեան միջոցով՝ հոգեկան-ոյժ, համբերութիւն ու իմաստութիւն է տալիս, — ո՛հ ի՞նչպէս կրարձրացնէիր այդ փորձութեան ենթարկուածներին, որոնց այստեղ այդպէս ստորացրիր — Արիստէրը կնոջ գլխի վերքերը դեռ չլաւացած՝ մոռացաւ իր արարքը և կրկին նշոյն էր: Նա ամեն օր առանց պատճառի ու առիթի վիրաւորում ու չարչարում էր կնոջն ու դառնացնում նրա կեանքը:

Տանուտերի գալուց մի քառորդ ժամ առաջ՝ կատուն վառարանի վրայից վայր էր ձգել ճրագը և մի քանի կաթիլ ձէթ թափել միջից: Արիստէրն իր սովորական կատաղու-

Թեամբ գոռաց խեղճ կնոջ վրայ, յանցաւոր անպիտան, եթէ
լաւ հոգայիր, այդպէս չէր պատահի: Այժմ կարող ես մըթ-
նումը նստել և ամթարով կրակ վառել, տաւա՛ր:

Աինը մի խօսքով անգամ չպատասխանեց, բայց արտօսու-
ներ էին՝ որ գլորուում էին նրա աշտերից, երեխաներն անկիւն-
ներում նստած՝ նոյնպէս լաց էին լինում:

Հէնց այդ ժամանակ դուռը բաղխեց տանուտէրը:

Լոեցէք, ի սէ՛ր Աստծոյ, լոեցէք, ի՞նչ պէտք է լինի
արգեօք, տանուտէրն եկել է, ասաց Արիիւտէրը, թաշկինակով
սրբեց երեխաների աշտերից արտասուքը և սպառնաց, ե-
թէ ձեզնից մէկը մի խօսք ասի՛, տեսէք թէ ի՞նչպէս կ'ծե-
ծեմ նրան յետոյ. ապա դուռը բաց արաւ, խոնարհ գլուխ
տուեց և հարցրեց — ի՞նչ կ'հրամայէք, պարոն տանուտէր:

Տանուտէրը կարճ հաղորդեց նրան իր յայտարարու-
թիւնը, բայց Արիիւտէրը դրան մօտ ականջները սրելով՝ երբ
տեսաւ, որ էլ ոչ ոք չէ լաց լինում, պատասխանեց. ներս
համեցէք, պարոն տանուտէր, ես շուտով սիրելի ամուսնուս
կ'յայտնեմ, թէ ի՞նչպիսի մեծ բաղդի եմ արժանացել: Տա-
նուտէրը ներս գնաց նրա հետ և Արիիւտէրն իսկոյն ասաց
կնոջը. պարոն տանուտէրը մեղ համար մի բաղդաւոր լուր
բերեց. ես էլ եկեղեցու վերաշինութեան համար բանուոր
եմ նշանակուած. այս մի անպիսի մեծ շնորհ է, որի համար
ես չեմ կարող բաւականաչափ երախտագէտ լինել:

Աինը պատասխանեց. շնորհակա՛լ եմ Աստծուց (մի ծանր
հառաչանք դուրս թռաւ նրա կրծքից):

Տանուտէր: Աինդ հիւանդ է:

Արիիւտէր: Բաւականին ժամանակ է, որ նա իրեն ա-
ռողջ չէ զգում, պարոն տանուտէր. (նա մի կողմնակի, բար-
կացկոտ և սպառնալի հաւեացք ձգեց կնոջ վրայ):

Տանուտէր: Ես պէտք է գնամ, ցանկանում եմ ձեզ
առողջութիւն, տիկին:

Աինը: Գնաք բարով, պարոն տանուտէր:

Արիիւտէր: Եթէ կարելի է, պարոն տանուտէր, խնդրեմ,
բարի եղէք և իմ կողմից շնորհակալութիւն յայտնեցէք Ար-
ներին այս շնորհի համար:

Տանուտէր: Այդ ինքդ էլ կարող ես անել:

Արիիւտէր: Իրաւունք ունիք, պ. տանուտէր. իմ կողմից

անաթոթութիւն էր, որ ձեզ խնդրեցի: Ես շուտով դղեակ կերթամ, այդ իմ պարտաւորութիւնն է:

Տանուտէր: Երկուշաբթի առաւօտը բոլոր բանուորները պէտք է գնան և կարծեմ դու էլ կարող ես նրանց հետ գնալ:

Կրիխէր: Բնականապէս, պ. տանուտէր, այո՛, ի հարկէ, ես չգիտէի, որ նրանք էլ գնում են:

Տանուտէր: Մնա՛ք բարեւ:

Կրիխէր: Յայտնում եմ ձեզ խորին շնորհակալութիւնս, պ. տանուտէր:

Տանուտէր: Ինձնից շնորհակալ լինելու ոչինչ չունես: (Նա գնում է ու ինքն իրեն ասում ճանապարհին.) գուցէ այս մարդն ինձ պէտք գայ՝ որմնադրին՝ խարդաւանելու համար, սակայն ո՞վ կհաւատայ կեղծաւորին: Շաբէն — Միխէլն աւելի լաւ է, նա ուղղակի խաբեբայ է:

24.

ՊԱՐԶ, ՈՒՐԱԽ ԵՒ ԵՐԱԽՏԱԳԻՏ ՍԻՐՏ

Կրիխէրից յետոյ տանուտէրը գնաց կրտսեր Էբիի մօտ: Երբ Էբին լսեց այդ յայտարարութիւնը, ուրախութիւնից աղաղակեց և սկսեց գարնան սկզբին առաջին անգամ մարգագետնի վրայ ազատ թողած երնջի նման թռչկոտալ. իսկոյն պէտք է կնոջս յայտնեմ այդ, որ նա էլ ուրախանայ, բայց աւելի լաւ կլինի, որ սպասեմ մինչև վաղը. հէնց վաղը լուսնում է մեր ամուսնութեան ութերորդ տարին: Այդ օրն ես երէկուայ պէս լաւ եմ յիշում, այն ժամանակից յետոյ մենք շատ ուրախ ու դառն օրեր ենք ունեցել: Փա՛ռք Աստուծոյ, այդ բոլորի համար շնորհակալ եմ նրանից: Այո՛, վաղը, հէնց որ զարթի, իսկոյն այդ լուրը կհաղորդեմ նրան: Երանի՛ թէ արդէն վաղը լինէր, այժմ իսկ երեւակայում եմ՝ թէ նա ինչպէս լացն ու ծիծաղն իրար խառնելով՝ ինձ ու իր սիրելի մանուկներին ուրախութիւնից պէտք է գրկէ: Ա՛խ, երանի՛ թէ արդէն վաղը լինէր: Նրան ուրախացնելու համար՝ նրանից ծածուկ մի հաւ կմորթեմ և կեփեմ՝ նա թէև կախոսայ, բայց կուրախանայ. դրանով խիղճս էլ կարծեմ շատ անհանգիստ չի լինի. նրան այդպիսի ուրախութիւն պատճառելու համար յանցանք չի լինի արածս, այո՛, ես կմոր-

Թեմ հաւը: Ամբողջ օրը տանը կձեամ և կուրախանամ կնոջս ու երեխաներիս հետ: Բայց ո՛չ, ես նրա հետ եկեղեցի կերթամ: Պէտք է ուրախանանք, զուարճանանք և շնորհակալ լինենք Աստուծոյ, որ նա այդչափ բարի է:

Այսպէս ուրախ սրտով ինքն իրեն խօսում էր կրտսեր էրին՝ տանուտէրի բարի համբաւը լսելով և մեծ անհամբարութեամբ սպասում էր առաւօտեան գալու: Նա միւս օրը կատարեց իր ասածը:

25.

Թէ Ի՛նչ Պէ՛ս էն ԽԱՐԵԲԱՆԵՐԸ ՄԻՄԵԱՆՑ ՀԷՏ ԽՕՍՈՒՄ

Տանուտէրն էրիի մօտից գնաց Շաբէն-Միխէլի մօտ: Վերջինս հեռուից նրան տեսաւ Թէ չէ, կանչեց, տարաւ տան յետևի կողմը և հարցրեց. ի՞նչ կայ:

Տանուտէր: Ուրախ բան:

Միխէլ: Այո, գիտեմ, դու այնպիսի մարդ ես, որ կարող ես հրաւիրակի պաշտօն կատարել հարսանիքներում:

Տանուտէր: Ինչ կուզես ասա՛, այս անգամ տխուր բան չէ ասելիքս:

Միխէլ: Ի՞նչ է:

Տանուտէր: Դու մի նոր ընկերութեան անդամ ես դարձել:

Միխէլ: Ի՞նչ ընկերութեան և ինչո՞ւ:

Տանուտէր: Հիւրէլ-Ռուդիի, Լէնկի, Լէւմանի, Արիսէրի և Բոյտի Մարքսի:

Միխէլ. Գի՞ժ ես ինչ է. ի՛նչ գործ ունեմ ես դրանց հետ:

Տանուտէր: Բօննալ գիւղի եկեղեցին պէտք է վերաշինէք ու զարդարէք:

Միխէլ: Ճի՞շտ:

Տանուտէր: Աստուած է վկայ:

Միխէլ: Բայց ո՞վ է այդ կաղերին ու կոյրերին ընտրել:

Տանուտէր: Իմ աղնուաղարմ, իմաստուն և արդարադատ տէր Արսները:

Միխէլ: Խե՞նթ է նա:

Տանուտէր: Ես ի՛նչ գիտեմ:

Միխէլ: Այդպէս է երևում:

Տանուտէր: Գուցէ այնքան էլ վատ չէ, որ նա այդպէս է. ճկուն փայտը հեշտ է ոլորուում, բայց պէտք է գնամ, երեկոյեան եկ ինձ մօտ, առանձին խօսելիք ունեմ քեզ հետ: Միխէլ: Կգամ. այժմ ո՞ւմ մօտ ես գնում:

Տանուտէր: Բոյսի Մարքսի մօտ:

Միխէլ: Հէ՛նց դա է գործի մարդը. Տէ՛ր Աստուած, մարդ պէտք է խելքը կորցրած լինի, որ դրան բանուոր ընտրէ: Չեմ կարծում, որ նա տարիներով բա՛հ կամ թի առած լինի ձեռքը. նրա մի կողմն էլ հաշմ է:

Տանուտէր: Ի՞նչ անենք. դու երեկոյեան ե՛կ ինձ մօտ: Այդտեղից տանուտէրը գնաց Մարքսի մօտ:

26.

ԱՂԲԱՏՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԹՇՈՒԱՌՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ ՄԵԾԱՄՏՈՒԹԻՒՆՆ ԱՄԵՆԱԼՆԻՆԱԿԱՆ ԵՒ ԱՄԵՆԱԶԶՈՒԵԼԻ ԳՈՐԾԵՐ Է ԱՆԵԼ ՏԱԼԻՍ

Մարքսը մի ժամանակ կարողութեան տէր մարդ էր և պարապել էր վաճառականութեամբ. բայց վաղուց արդէն իր քոլոր ունեցածն աճրդով ծախել էր և ապրում էր համարեա՝ թէ միմիայն քահանայի և իր մի բանի հարուստ ազգականների տուած ողորմութեամբ: Բայց իր թշուառութեան մէջ միշտ մնաց մեծամիտ և ամեն կերպ աշխատում էր ամենքի առաջ ծածկել իր ընտանիքի մեծ կարիքը (բացի այն տեղերից, ուր նա մուրացկանութիւն էր անում): Սա տեսելով տանուտէրին, խիստ վախեցաւ, բայց չգուճատուեց, որովհետեւ առանց այդ էլ մեռելի գոյն ունէր: Նա շուտով հաւաքեց ցրուած ցնցոտիները և ծածկեց անկողնի վերմակի տակ. իսկ կիսամերկ երեխաներին հրամայեց շուտով թագնուել ննջարանում:— Տէ՛ր Աստուած, բացադանչում են մանուկները, անձրեւն ու ձիւնը սննդակի մէջ է թափուում. լսում ես թէ ի՛նչպիսի փոթորիկ է, հայր. ննջարանն էլ պատուհան չունի:— Գնացէ՛ք, անիծած երեխաներ, ի՛նչպէս կատաղեցնում էք ինձ. ձեր մարմինը պէտք է չարչարանքի սովորի:— Զի՛ կարելի չի մանալ, հայր. ասում են մանուկները:— Երկար չի տևի, անպիտաններ, գնացէ՛ք, ասում է հայրը, ուժով ներս հրում նրանց, փակում դուռը և ապա թէ ներս կանչում տանուտէրին:

Հումեը յայտնում է նրան իր գալու նպատակը: Մարքսը շնորհակալութիւն է յայտնում և հարցնում. արդեօք ես վերակացո՞ւ եմ նշանակուած այդ մարդկանց վրայ:

— Ո՛չ, պատասխանեց տանուտէրը, դու էլ միւսների նման պէտք է բանես:

Մարքս: Մի՞թէ:

Տանուտէր: Եթէ չես կամենում յանձն առնել այդ աշխատութիւնը, կարող ես հրաժարուել:

Մարքս: Հարկաւ ես այդպիսի աշխատանքի սովոր չեմ, բայց որովհետեւ գործը վերաբերում է Արներին ու բաճանային, ուրիշ կերպ չեմ կարող, պէտք է ընդունեմ:

Տանուտէր: Այո, նրանք շատ կուրախանան և կարելի է ենթադրել, որ Արներն ինձ մի անգամ էլ կուղարկէ քեզ մօտ՝ իր շնորհակալութիւնը յայտնելու:

Մարքս: Այդ չե՞մ ասում, բայց ես էլ հօ ամեն մարդու մօտ չեմ կարող օրավարձով աշխատել:

Տանուտէր: Առանց աշխատանքի էլ ապրուստ ունես:

Մարքս: Փա՛ռք Աստծոյ, դեռ ունեմ:

Տանուտէր: Գիտե՛մ, գիտե՛մ, բայց ո՞ւր են երեխաներդ:

Մարքս: Այսօր նրանք բնուս տանն են ճաշում:

Տանուտէր: Ինձ այնպէս է թւում՝ թէ ննջարանից աղաղակ եմ լսում:

Մարքս: Ոչ մէկն էլ տանը չէ:

Տանուտէրը մի անգամ էլ լսելով երեխաների աղաղակը՝ առանց այլևայլութեան բաց է անում ննջարանի դուռը և տեսնում համարեա՛ մերկ երեխաներին, որոնք սենեակի մէջ ներս մտնող բամուկ, անձրեւից և ձիւնից այնպէս են դողում, որ հազիւ թէ կարողանում են խօսել:

Տանուտէր: Երեխաներդ ճաշում են հա՛, Մարքս. շո՛ւն, կեղծաւոր անպիտան. անիծե՛ալ մեծամտութեանդ պատճառով խեղճ երեխաներին ի՛նչ օրն ես գցում:

Մարքս: Ի սէ՛ր Աստծոյ, ոչ որի չասես, տանուտէր, ի սէ՛ր Աստծոյ. եթէ այդ բանը դուրսը պատմես՝ աշխարհիս երեսին ամենագոթաղդ մարդը կլինեմ:

Տանուտէր: Խելքդ կօրցրել ե՛ս ինչ է. երեխաներին ասա՛, որ դուրս գան այդ շա՛ն որջից, չե՛ս տեսնում, որ

խեղճերը կապտել և սևացել են ցրտից. ես իմ շանն էլ այդպէս չեմ բանտարկի:

Մարքս: Դո՛ւրս եկէ՛ք, բայց խնդրում եմ, տանուտէր, ի սէր Աստծոյ, ոչոքի չասէք:

Տանուտէր: Իսկ դու կերթաս և քահանայի առաջ դարձեալ բարեպաշտ կձևանաս:

Մարքս: Ի սէր Աստծոյ, ոչոքի մի՛ ասէք:

Տանուտէր: Անամօթութիւն է արածդ սո՛ւրբ մարդ: Հերիտիկո՛ս անպիտան. արածդ մարդկային վարմունք չէ: Անցեալ շաբաթ էլ դո՛ւ ես տէրտէրին պատմել մեր կոռւի մասին, որովհետեւ հէնց ժամի 12-ին, երբ այդ կոիւը պատահեց, դու իմ տան մօտովն էիր անցնում:

Մարքս: Ո՛չ, ի սէր Աստծոյ, մի՛ հաւատար, ես չեմ ասել. Աստուած է վկայ, որ ճիշտ չէ:

Տանուտէր: Դեռ համարձակւում ես երդուե՞լ:

Մարքս: Աստուած վկայ ճիշտ չէ. տանուտէր, թո՛ղ տեղեցս չկարողանամ շարժուել՝ եթէ այդ ճիշտ լինի:

Տանուտէր: Այժմեան ասածդ կարո՞ղ ես իմ ներկայութեամբ քահանայի մօտ կրկնել. ես աւելի տեղեկութիւններ ունեմ քան թէ դու կարծում ես:

Մարքսն սկսեց կակաղել. ես գիտեմ,.... ցանկանում եմ... ես... չսկսեցի այդ մասին խօսել:

— Քեզ պէս մի ստախօս շուն կեանքումս չեմ տեսել. այժմ մենք միմեանց ծանաչում ենք, ասաց տանուտէրը, դրնաց և այդ ամենը պատմեց քահանայի խոհարարուհուն, որ կուշտ ծիծաղեց բարեպաշտ խրայելացու վրայ և խոստացաւ բոլորը ճշտօրէն պատմել քահանային: Տանուտէրն էլ սրբտանց ուրախացաւ, կարծելով թէ քահանան այլ ևս այդ անպիտանին ուտելու հաց չի տալ, բայց այդտեղ նա շատ սխալուեց, որովհետեւ քահանան ցայժմ էլ նրան հաց էր տալիս ոչ թէ նրա առաքինութեան, այլ բաղցածութեան համար:

27.

ՋԱՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՇԽԱՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ՝ ԱՌԱՆՑ ԵՐԱՍՏԱԳԷՏ ՈՒ ՅԱՒԱԿԻՑ ՍՐՏԻ

Մարքսի մօտից տանուտէրը գնաց վերջապէս տոմսակի

վրայ նշանակուած վերջին բանուորի մօտ: Սա Քինաստ աշուկնով մի հիւանդոտ մարդ էր, որ թէև դեռ 50 տարեկան էլ չկար, բայց աղքատութիւնից ու հոգսերից թուլացել էր. այսօր մանաւանդ նա սաստիկ տխուր էր: Նրա աւագ դուստրն երէկ քաղաքում պաշտօն էր ստանձնել և այժմ հօրը ցոյց էր տալիս ստացած գրաւականը. այդ բանից շատ վախեցաւ խեղճ մարդը: Նրա յղի կինը պէտք է շուտով ծննդաբերէր և Սուսաննան միակն էր նրա զաւակների մէջ, որ կարող էր ընտանեկան գործերում օգնել մօրը. այժմ դա էլ 14 օրից յետոյ պէտք է ծառայելու գնար: Հայրն արտասուալի աչքերով խնդրում էր, որ աղջիկը գրաւականը կրկին յետ դարձնէ և տանը մնայ մինչև մօր ծննդաբերութիւնը: 26-մ կամենում, պատասխանում էր դուստրը, եթէ այդ ծառայութիւնը թողնեմ, յետոյ ուրիշը չեմ կարող գտնել:

Հայր: Գորդ ծննդաբերութիւնից յետոյ ինքս բեզ հետ քաղաք կգամ և կօգնեմ բեզ մի այլ տեղ որոնելու. միայն թէ մինչև այն ժամանակ մնա՛ այստեղ:

Դուստրը: Մինչև այդ ժամանակ կէս տարի կանցնի. բացի դրանից այժմեան պաշտօնս լաւն է իսկ ո՞վ գիտէ թէ յետոյ ինչպիսինը կգտնենք քո օգնութեամբ. կարճ, ես չեմ կարող այդչափ երկար սպասել:

Հայր: Դու գիտես, Սուսաննա, որ ամեն բան, ինչ որ կարողացել եմ, արել եմ բեզ համար. յիշի՛ր մանկութեանդ տարիները և այժմ, կարիքի ժամանակ, անօգնական մի՛ թողնի ինձ:

Դուստրը: Մի՞թէ իմ բաղդաւորութիւնը չես ցանկանում, հայր:

Հայր: Ա՛խ, այդ բաղդաւորութիւն չէ՛, որ խեղճ ծընողներիդ անօգնական ես թողնում այսպիսի հանգամանքների մէջ. այդպէս մի՛ անի, Սուսաննա: Կայրդ մի գեղեցիկ թաշկինակ ունի, որ ստացել է իր հանգուցեալ կնքահօրից իբրև յիշատակ. եթէ դու մեզ մօտ մնաս, այդ թանկագին ընծան բոնը կլինի:

Դուստր: Ես ոչինչ չեմ ցանկանում. ո՛չ ձեր ցնցոտիները և ո՛չ էլ թանկագին իրերը. դրանից լաւը կարող եմ աշխատել: Արդէն ժամանակ է, որ ինքս ինձ համար հոգամ:

Եթէ տասը տարի ևս ձեզ մօտ մնամ, դարձեալ մի անկողին ու արկղ էլ չեմ ունենայ:

Հայր: Ամեն բան հօ այդ կէս տարուց չէ՛ կախուած. ծննդաբերութիւնից յետոյ էլ չեմ ուշացնի բեզ. այս մի բանի շարաթը մնա:

— Ո՛չ, չեմ կարող, հայր, պատասխանում է գուետըրը, շուռ գալիս ու վազում դրացիներից մէկի մօտ:

Հայրը մնաց վհատուած, իր հոգսերից ու ցաւերից ընկճուած և ինքն իրեն ասաց. ի՞նչ անեմ, ինչո՞վ օգնեմ. այս Յովրի լուրն ինչպէս յայտնեմ կնոջս: Թշուառ ու անպիտանն եմ, որ այս երեխային այսպէս վա՛տ դատարարակեցի: Նա լա՛ւ է աշխատում, մտածում էի միշտ ու ամեն բան ներում նրան: Ահիս հարիւր անգամ ասել է, որ նա շատ կո՛շտ ու յանդուգն է իր ծնողների վերաբերութեամբ և իր եղբայր ու քոյրերին բան սովորեցնելիս նոյնպէս անսիրտ է վարուում, որ նրանցից ոչ մէկը մի բան չէ սովորում:— Նա լա՛ւ է աշխատում, գուցէ միւսներն էլ մեղաւոր են, պէտք է ներել նրան, պատասխանում էի միշտ:— Ես չմտածեցի, որ երբ մարդուս սիրտը կոշտ է, այն ժամանակ ամեն բան վերջացաւ. ի՞նչ լաւ յատկութիւններ էլ որ ունենայ, այնուամենայնիւ նրա վրայ չի կարելի վստահ լինել: Երանի՛ր թէ արդէն ասած լինէի կնոջս. ի՞նչ պէտք է անէ խեղճը:

Մինչդեռ Քինաստն այդպէս ինքն իրեն խօսում էր, տանուտէրն աննկատելի կերպով մօտեցաւ նրան:

— Ի՞նչը չես կարող կնոջդ ասել, Քինաստ, հարցրեց տանուտէրը:

Քինաստը գլուխը բարձրացնելով՝ տեսնում է տանուտէրին և ասում. դո՛ւ ես, տանուտէր, չտեսայ: Հա՛, ինչը չեմ կարող կնոջս ասել—այն, որ Սուսաննան քաղաքում պաշտօն է գտել և ուզում է գնալ, բայց մեզ էլ հարկաւոր է: Քիչ մնաց մոռանայի հարցնել, թէ դու ի՞նչ ես ուզում:

Տանուտէր: Ինկատի ունենալով Սուսաննայի վարմունքը՝ գուցէ բերած համբաւս քեզ համար մի սփոփանք լինի:

Քինաստ: Այսպիսի կարիքի ժամանակ այդ բաղդաւորութիւն կլինէր ինձ համար:

Տանուտէր: Եկեղեցու վերաշինութեան համար բանուոր ես նշանակուած և օրական 25 կրօյցեր վարձատրու-

Թիւն կստանաս. դրանով կարող ես մի կերպ գործդ առաջ տանել:

Քինաստ: Տէ՛ր Աստուած, կարո՞ղ եմ վստահ լինել ասածիդ վրայ:

Տանուտէր: Այո՛, այո՛, քինաստ, ասածս ճշմարիտ է:

Քինաստ: Գոհութիւն Աստծոյ (յանկարծ վատ է զգում իրեն, անդամները դողում են). պէտք է նստեմ, երկիւղն և ուրախութիւնը միմեանց յաջորդելով՝ ինձ բոլորովին շփոթեցրին (նստում է մօտիկ ընկած կոճղի վրայ և յենւում տան պատին, որ վայր չընկնի):

Տանուտէր: Շա՛տ բանի չես կարող գիմանալ:

Քինաստ: Գե՛ւ ևս անօթի եմ:

Այսքան ժամանակ, պատասխանեց տանուտէրն ու գնաց իր ճանապարհով:

Խեղճ կինը սենեակից տեսնելով, որ տանուտէրն իր մարդու հետ է խօսում, սարսափելի կերպով ողբում և ասում էր. երեւի մի դժբաղդութիւն է պատահել, մարդս այսօր ամբողջ օրը շփոթուած է և չգիտէ թէ ի՞նչ է անում. Սուսաննային էլ դրացու մօտ ձեռքերը միմեանց խփելիս տեսայ. նա կարծես տհաճութիւնից չգիտէ թէ ի՞նչ անէ, այժմ էլ տանուտէրն է եկել. այս ի՞նչ դժբաղդութիւն է պատահել, աշխարհումս ինձ պէս բազմաշարժար կին չկայ... արդէն բառասուն տարեկան եմ և ամեն տարի էլի երեսնայ եմ բերում՝ հոգսերով, երկիւղով և կարիքով շրջապատուած: — Այսպէս ողբում էր խեղճ կինը սենեակում: Այդ միջոցին քինաստը նորից զգաստացաւ և երկար տարիներ չտեսնուած ուրախ ու զուարթ դէմքով կնոջ մօտ եկաւ:

Կինը: Դու ուրախ ես ձեացնում բեզ, կարծում ես թէ չգիտեմ, որ տանուտէրն այստեղ էր:

Քինաստ: Այսօր նա մեղ սիրովելու համար՝ կարծես երկնքից իջաւ:

Կինը: Մի՞թէ կարելի բան է ասածդ:

Քինաստ: Նստի՛ր, լաւ բան պէտք է պատմեմ բեզ, — Եւ նա պատմեց ինչ որ պատահել էր Սուսաննայի հետ և թէ ինչպէս երկիւղի մէջ էր ինքը, բայց այժմ, փառք Աստծոյ, այլ ևս կարիք չի ունենայ: Յետոյ կերաւ ճաշին ձեռք չտուած ապուրը և ապա իր կնոջ հետ ի միասին շնորհա-

կալութեան և ուրախութեան արցունքներ թափեց և աղօթեց առ Աստուած, որ կարիքի ժամանակ օգնեց իրենց: Սուսաննան նոյն իսկ օրը ծնողների թղլալութեամբ գնաց քաղաք և իր ցանկացած պաշտօնը ստանձնեց:

28.

ՄԻ ՏՕՆԻ ՆԱԽԸՆԹԱՅ ԵՐԵՅԻՈՒՆ ՏԼՆՈՒՏԷՐ — ՊԱՆԴՈՎԱՊԵՏԻ ՏԼՆԸ

Տանուտէրը շատ մանգալուց յոգնած և ծարաւ շտապեց կրկին դէպի տուն: Արդէն շատ ուշ էր, որովհետեւ Բինաստը բնակւում էր գիւղից համարեա մի ժամ հեռու գտնուող սարի վրայ: Հումեշն այսօր իր մարդկանց միջնորդութեամբ ամեն տեղ տարածել էր, որ երէկուայ դէպքից բոլորովին չէ վախեցել և մի տարի կլինի, որ իւրն այսօրուայ պէս զուարթ ու աշխոյժ չէ եղել: Այս լուրն իր ներգործութիւնն ունեցաւ ու երեկոյեան դէմ մի քանի մարդիկ սիրտ առան գինետուն մտնելու: Երբ միմեանց՝ աւելի շատերն եկան, իսկ գիշերը, մօտ ժամի 7-ին, ըստ սովորականին բոլոր սեղանների շուրջը լիքն էին:

Այդպէ՛ս է միշտ: Երբ ցրտորդը կեռասենու վրայ մի թռչուն է սպանում, իսկոյն կեռաս կտցահարող բոլոր թռչունների խումբն արագութեամբ թռչում է այդ ծառից, բոլոր թռչուններն աղաղակում են երկիւղից. սակայն մի փոքր ժամանակից յետոյ կրկին գալիս են: Սկզբումը միայն մէկն է գալիս և էլ որսորդին չտեսնելով՝ սկսում է այնպէս սուլել, որ նման չէ երկիւղից առաջացած աղաղակին. կերակրի մօտ նստած՝ նա սուլում է ուտելու ակորժակով և աշխոյժ ձայնով: Այդ համարձակ ձայնի վրայ հաւաքւում են նաև երկչոտները և բոլորը նորից սկսում են կեռաս կտցահարել՝ կարծես թէ որսորդն ոչ ոքի սպանած չլինէր: Այդպէս պատահեց և գիւղացիների հետ. սենեակը կրկին լցուեց այն մարդկանցով, որ երէկ և այսօր ճաշից առաջ չէին համարձակւում գալու:

Չար գործ անելիս ամեն ինչ աշխոյժ է անցնում, եթէ շատերն են միատեղ են լինում և դրանց կառավարում են սըրտոտ ու համարձակ մարդիկ: Եւ որովհետեւ այդպիսիներն անպակաս են գինետների մէջ, անվիճելի է, որ դրանք ա-

ւելի լաւ են կազմակերպուած՝ հասարակ ժողովրդին ամեն տեսակ շարութիւնների և վատ արարքների համար տրամադրելու, համարձակ և թեթեւամիտ ուղղութիւն տալու, բան խեղճ և հասարակ դպրոցները, որ մարդկանց պատրաստում են առաքինի, խաղաղ և տնտեսական կեանքի համար: Սակայն շարունակենք մեր պատմութիւնը:

Գինեւտանն եղած գիւղացիները կրկին տանուտէրի բարեկամները դարձան, որովհետեւ նրա գինու մօտ էին նստած: Մէկը խօսում էր՝ թէ տանուտէրն այնպիսի մարդ է, որին ոչ ոք չի կարող յաղթել. միւսն ասելով՝ թէ Արները դեռ երեխայ է, պատմում էր թէ ինչ աղդեցութիւն ունէր տանուտէրը նրա պապի վրայ: Մի ուրիշը՝ թէ ի՜նչպէս Աստըծոյ առաջ անարդարացի է և վերջին դատաստանի օրն անպատասխանատու բան, որ Արները կամենում է խեղճ համայնքից խլել գինեւտուն պահելու իրաւունքը, որ նոյն իսկ Նոյի և Աբրահամի ժամանակներից՝ համայնքի ձեռքին է եղել:

Գիւղացիներն այսպէս էին բարբառնում և կոնծում. տանուտէրի կինը ծիծաղում էր և գինու գաւերը մէկը միւսի յետեւից սեղանի վրայ դնում, իսկ դրանց թիւը միւս սենեակում կաւիճով նշանակում էր տախտակի վրայ:

Այդ միջոցին եկաւ տանուտէրը և սրտանց ուրախացաւ, երբ բոլոր սեղանները կրկին սրիկաներով չըջապատուած գտաւ: Շատ լաւ էք արել, պարոններ, որ ինձ չէք մոռացել, ասաց նա:

Մենք չենք դաւաճանի բեղ, պատասխանեցին գիւղացիները և աղմկալի գոչիւնով խմեցին նրա կենացը:

Այդպէս մի աղաղակէք, դրացիներ, ասաց տանուտէրը, այս գիշեր նախատօնակ է: Պատուհանի փեղկերը փակիր և հանգցրու փողոցի կողմն եղած ձրագները: Աւելի լաւ է, յետեւի սենեակը գնանք. տա՞ք է այնտեղ, այ կին:

Կինը: Այո՛, ես մտածեցի այդ մասին ու տաքացնել տուի:

Տանուտէր: Ա՛յ. դրացիներ, ամեն ինչ վերցրէք սեղաններից, գնանք յետեւի սենեակը:

Կինն ու գիւղացիները վերցրին բաժակները, շշերը, հաց, պանիր, դանակ, ափսէ, խաղալու թուղթ և բոլորը

տարան յետևի սենեակը, որտեղից, եթէ մարդ էլ սպանեն,
փողոցի վրայ ոչինչ չի լսուի:

Այստեղ ապահով ենք պատուհանների տակից ականջ
դնող անպիտանների և սևագլխի (քահանայի) ծառաների
հսկողութիւնից. բայց ես որսի շան նման ծարաւ եմ. գինի
բերէք այստեղ:

Պինը բերում է գինին և Քրիստէնը հարցնում է իս-
կոյն. այդ էլ այսօրուայ գինուցն է՞, տանուտէր, որ սափ-
րիչի շունը հետդ խմեց:

Տանուտէր: Ի՞նչպէս չէ. կրկին այնպիսի յիմարու-
թիւն կանեմ:

Քրիստէն: Ի՞նչ սատանայական նպատակ ունէիր:

Տանուտէր: Աստուած է վկայ, ոչ մի նպատակ չունէի,
յիմարութիւն էր միայն. դեռ անօթի էի ու չէի ուզում
խմել:

Քրիստէն: Ձեմ հաւատում:

Տանուտէր: Ինչո՞ւ:

Քրիստէն: Ինչո՞ւ, որովհետեւ մեր խմած գինին էլ
ծծմբի հոտ ունէր:

Տանուտէր: Ո՞վ ասաց:

Քրիստէն: Ե՛ս, վարպետ Ուրիաս, խմելիս չնկատեցի
այդ, բայց երբ դատարկ գաւը տուն էի տանում, ծծմբի
հոտն այնպէս փչեց բժիս, որ քիչ մնաց մէջքիս վրայ ընկ-
նէի: Այս բոլորն ի նկատի առնելով՝ բաւականին պարզում
է, որ դու մի բան էիր ուզում անել:

Տանուտէր: Եթէ օրօրոցի մանուկը բան գիտէ կնոջ
ուղարկած գինու մասին՝ այնպէս էլ ես: Դու երեւակայում
ես, գի՛ժ:

Քրիստէն: Բայց գիտե՞ս, որ երկրի իրաւունքների
մասին մի լաւ քարոզ ասացիր. կարծեմ՝ այդ էլ այնպէս
աննպատակ արեցիր, ինչպէս որ մէկը մի պողոտեց բժախոտ
է վերցնում:

Տանուտէր: Լո՛ր, Քրիստէն, ամենից լաւն այն կլինէր,
որ քեզ մի լաւ ծեծել տայի՝ գինու գաւը շուռ տալու հա-
մար: Բայց, ասո՛ւ տեսնեմ, իմ գնալուց յետոյ սափրիչի-
մօտ էլ ի՞նչ պատահեց:

Քրիստէն: Բայց խոստովանի:

Տանուտէր: Ի՞նչ խոստում:

Քրիստէն: Որ մինչև առաւօտ խմած գինուս փողը չվճարեմ, եթէ լա՛ւ բան իմանամ:

Տանուտէր: Բայց եթէ ոչինչ չգիտենաս՝ դարձեալ կկամե՞ս:

Քրիստէն. Ոչինչ չգիտեմ, գինի՛ բեր այստեղ և լսիր:

Տանուտէրը գինի է տալիս նրան, ու նստում կողքին: Քրիստէնը պատմում է իր գիտցածը և չգիտցածը: Մի անգամ նա իր ասածներն այնպէս շփոթեց, որ տանուտէրը նկատեց այդ և ասաց.

— Այնպէ՛ս ստիր, շո՛ւն, որ իսկոյն չնկատուի:

— Ո՛չ, Աստուած է վկայ, պատասխանեց Քրիստէնը, ասածիս ո՛չ մի կէտն էլ մազի չափ հեռու չէ ճշմարտութիւնից:

— Բաւականէ, Հարենմիսէն եկաւ, նրա հետ բան ունեմ խօսելու, ասաց տանուտէրը, մօտեցաւ միւս սեղանին, ուր նստած էր Հարենմիսէլը, խփեց նրա ուսին և ասաց.

29.

ՀԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ. ԹԷ ՍՏԱՀԱԿՆԵՐՆ ԻՆՉՊԼՍ ԵՆ ՄԻՄԵԱՆՑ ՀԵՏ ԽՕՍՈՒՄ ԵՒ ԳՈՐԾՈՒՄ

Գու էլ մեղաւորների շարքումն ես: Ես կարծում էի, որ եկեղեցու պարսպի շինութեան գործում պաշտօն ստանալով՝ յանկարծ սուրբ դարձար, ինչպէս որ արեց մեր մագործը, երբ մի անգամ մի ամբողջ շաբաթ՝ մզոցու փոխարէն ճաշերին պէտք է զանգահարէր:

Միխէլ: Ո՛չ, տանուտէր, իմ դարձն այդպէս արագ չի լինի, բայց երբ մի անգամ սկսուի, էլ յետ չեմ մնայ:

Տանուտէր: Այդ դէպքում կցանկանայի քո խոստովանա՞յրը լինել, Միխէլ:

Միխէլ: Բայց ես չէի ցանկանայ:

Տանուտէր: Խնդրե՛մ:

Միխէլ: Գու յանցանքներս կկրկնապատկէիր քո սուրբ կաւիճով:

Տանուտէր: Իրաւացի չէ՞ր լինի այդ:

Միխէլ: Ո՛չ, տանուտէր, ես կամենում եմ այնպիսի

խոստովանաճայր ունենալ, որ յանցանքներս ներէ ու թողուծիւն տայ և ոչ թէ կաւիճով գրէ:

Տանուտէր: Ե՛ս էլ կարող եմ յանցանքներդ ներել և թողուծիւն տալ:

Միխէլ: Քո գրքի՞ յանցանքներից:

Տանուտէր: Ի հարկէ, դժբաղդաբար այդ յաճախ եմ անում: Բայց աւելի լաւ է, որ ուրիշները կարծեն՝ թէ սիրով եմ այդպէս անում:

Միխէլ: Կարելի՞ է այդ, պարոն տանուտէր:

Տանուտէր: Տեսնենք, (կանչելու նշան է անում):

Նրանք միասին գնում են վառարանին կից անկիւնում դրած սեղանի մօտ և տանուտէրն ասում է. լա՛ւ որ այստեղ ես, կարող է բաղդի բանել:

Միխէլ: Ես էլ բաղդի կարիք ունեմ:

Տանուտէր: Հաւատում եմ, բայց եթէ պատրաստուես, փող կվաստակես:

Միխէլ: Ինչպէ՞ս պէտք է անեմ այդ:

Տանուտէր: Դու պէտք է որմնադրին շողոքորթես և բաղած ու աղբատ ձևացնես բեղ:

Միխէլ: Այդ առանց ստելու էլ կարող եմ անել:

Տանուտէր: Դու պէտք է յաճախ բոբաժին ընթրիքն երեխաներիդ տաս, որ նա հաւատայ՝ թէ բո սիրտը հալած իւղի նման փափուկ է. երեխաներդ էլ պէտք է բորիկ ու ցնցոտիներով յետևիցդ վազեն:

Միխէլ: Այդ էլ դժուար չէ:

Տանուտէր: Եւ երբ նրա տասը բանուորների մէջ ամենից սիրելին դո՛ւ կդառնաս, այն ժամանակ կսկսուի գործդ:

Միխէլ: Իսկ այդ գործն ի՞նչ պէտք է լինի:

Տանուտէր: Դու պէտք է անես այն ամենը, ինչ որ կարող է շինութեան ժամանակ վէճ՝ ու կասկած ծագեցնել, աշխատանքն անկարգ դրութեան մէջ ձգել և վարպետի ու բանուորների վարկն Արների աչքում վայր ձգել:

Միխէլ: Այդ արդէն մի փոքր դժուար կարող է լինել:

Տանուտէր: Բայց միւսնոյն ժամանակ դու կարող ես դրամ վաստակել:

Միխէլ: Այս ծրագիրն առանց այդ յոյսի՝ թէև կա-

րող էր մի խելօք մարդ տալ, սակայն յիմարը միայն կարող էր յանձն առնել:

Տանուտէր: Շատ հասկանալի է, որ դու այդ գործում դրամ պէտք է վաստակես:

Միխէլ: Երկու թալէր առ ձեռն, պարոն տանուտէր, այդ պէտք է առաջուց վճարես, եթէ ոչ չեմ յանձն առնի:

Տանուտէր: Դու հետզհետէ աւելի անամօթ ես դառնում, Միխէլ, իմ տուած գործում՝ բոլորովին ոչինչ չչինելով փող պէտք է վաստակես, իսկ դու կամենում ես իմ բարի խորհուրդը խելուդ համար էլ վարձ ստանալ:

Միխէլ: Ոչինչ չեմ ուզում լսել: Դու կամենում ես, որ քեզ ծառայելիս խաբերայի դեր խաղամ, իսկ ես կամենում եմ այդ սրտանց ու հաւատարմութեամբ անել, բայց դրա համար հարկաւոր է առ ձեռն փող ու մի գրաւական. պէտք է տաս երկու թալէր և ոչ մի կրոյցեր պակաս. եթէ ոչ՝ ինքդ արա այդ գործը, տանուտէր:

Տանուտէր: Շո՛ւն, դու գիտես՝ թէ որտեղ կարող ես ստիպել. ահա քեզ երկու թալէր:

Միխէլ: Հիմա ամեն բան կարգին է, վարպետ, կարող ես հրամայել:

Տանուտէր: Դու կարող ես, օրինակի համար, գիշերով տախտակամածի ոտնակապերը կտրտել, մի հարուածով եկեղեցու լուսամուտները ջարդել ու վերեւից ներքեւ թափել. քեզ համար շատ հեշտ բանէ այդ, իսկ որ պարանները, թիերն և ուրիշ այնտեղ թափուած մանր մուկնր բաները յաջող դիպուածում պէտք է անյայտանան, ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է:

Միխէլ: Բնականապէս:

Տանուտէր: Դժուար չէ նշնպէս մի մութը գիշեր տախտակամածի տախտակները բլրի վրայից այնպէս ածել գետի մէջ, որ նրանք դէպի Հոլլանդիա գնան:

Միխէլ: Ա՛յ, այդ էլ կարող եմ: Ես մի մեծ սպիտակ շապիկ կկախեմ եկեղեցու գաւթի մէջտեղն եղած սիւնի վրայ, որ գիշերապահն ու դրացի կինն եթէ աղմուկ լսեն, այդ երևոյթը տեսնելով՝ երեսները խաչակնքեն և չհետեւեն ինձ:

Տանուտէր: Անսանձ անպիտան, ինչպիսի մտքեր են գալիս գլուխդ:

Միխէլ: Հարկաւ այդպէս կանեմ. դա կապշտպանէ ինձ պարանոցաձիգ երկաթից:

Տանուտէր: Այո, չպէտք է մոռանաս նաև հետեւեալը. եթէ Արներին պատկանելիք նկարներ, հաշիւներ ու յատակագծեր ընկած լինեն այս և այնտեղ, պէտք է հաւաքես ու գիշերով ածես վառարանիդ մէջ:

Միխէլ: Ճիշտ այդպէս կանեմ, պարոն տանուտէր:

Տանուտէր: Գու պէտք է բանն այնպէս սարքես, որ պատուելի ընկերներդ չաշխատեն. նա՛ մանաւանդ երբ դղեակից գալիս լինի Արները կամ մի այլ մարդ. այդպիսի դէպքերում անկարգութիւնն աւելի պէտք է աչքի ընկնի և դրանց էլ պէտք է հասկացնես թէ ի՞նչ ողորմելի դրութեան մէջ է գործը:

Միխէլ: Ամէն բան կփորձեմ. այժմ լաւ հասկանում եմ՝ թէ ի՞նչ ես ցանկանում:

Տանուտէր: Բայց ամենից առաջ հարկաւոր է, որ ես ու դու թշնամանալ:

Միխէլ: Այդ էլ հասկանալի է:

Տանուտէր: Ախսենք հէնց այժմեանից, որովհետեւ այստեղ այնպիսի անպիտաններ կլինեն, որ կերթան կպատմեն ուրիշներին՝ թէ մենք միասին ենք խորհուրդ արել ու համաձայնութիւն կայացրել:

Միխէլ: Իրաւո՞ւնք ունես:

Տանուտէր: Մի բանի բաժակ էլի խմիր. ես էլ այնպէս կձևացնեմ, որ իբրեւ թէ քեզնից հաշիւ եմ պահանջում, իսկ դու ուրանում ես:

Ես կսկսեմ աղաղակել, դու կհայհոյես ինձ և մենք դռնից դուրս՝ կձգենք քեզ:

Միխէլ: Այդ շա՛տ լաւ մտածեցիր (չուտով դատարկում է բաժակը և տանուտէրին ասում. սկսիր այժմ):

Տանուտէրն սկսում է հաշուի մասին փնթփնթալ և բարձրաձայն ասում է. գուղդէնը չե՛մ ստացել:

Միխէլ: Մտածիր, տանուտէր:

Տանուտէր: Աստուած է վկայ, որ ոչինչ չեմ ստացել.

(կանչում է կնոջը) այ կին, անցեալ շաբաթ Միխէլից մի գուլդէն ստացա՞ր:

Կինը: Ա՛յ մի կրոյցէր:

Տանուտէր: Զարմանալի է, ինձ տուր ցուցակը. (կինը բերում է ցուցակը, տանուտէրը կարդում է.) երկուշաբթի ոչինչ չես տուել, երեքշաբթի նոյնպէս. ասում ես թէ չորեքշաբթի՞ էր:

Միխէլ: Այո՛:

Տանուտէր: Չորեքշաբթի՛, ահա՛, տես, ոչինչ չկայ նշանակուած. նոյնպէս հինգշաբթի, ուրբաթ, շաբաթ, մի խօսք անգամ չկայ քո տուած գուլդէնի մասին:

Միխէլ: Սատանան գիտէ, ես վճարել եմ:

Տանուտէր: Հանդարտ, բարեկամ, հանդարտ, ես ամեն բան գրում եմ:

Միխէլ: Ես ի՛նչ գործ ունեմ քո գրելու հետ, տանուտէր, ես վճարեցի գուլդէնը:

Տանուտէր: Ճշմարիտ չէ՛, Միխէլ:

Միխէլ: Վճարել եմ, ստահակ:

Տանուտէր: Ինչ ասացի՞ր, գո՛ղ անպիտան:

Մի քանի գիւղացիներ տեղից վեր են կենում և ասում. նա հայհոյեց տանուտէրին, մենք լսեցինք:

Միխէլ: Ճշմարիտ չէ. բայց ես վճարել եմ գուլդէնը:

Գիւղացիներ: Ի՛նչ ես ասում, անպիտան, դու չհայհոյեցի՞ր նրան, բոլորս էլ լսեցինք:

Տանուտէր: Սենեակից դուրս ձգեցէ՛ք այդ շանը:

Միխէլ: (դանակը ձեռքին) Թող փորձէ՛ մէկն ինձ մօտենալ...

Տանուտէր: Խլեցէ՛ք ձեռքի դանակը:

Գիւղացիները դանակը խլում են նրա ձեռքից, դռնից դուրս ձգում ու կրկին յետ գալիս:

Տանուտէր: Լա՛ւ որ դուրս գնաց. որմնագրի լրտեսն է այդ անիրաւը:

Գիւղացիք: Աստուած է վկայ, որ նա լրտես է. լա՛ւ որ դուրս գնաց ստահակը:

30.

ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ. ԹԷ ԻՆՉՊԷՍ ՍՏԸՀԱԿՆԵՐԸ ՄԻՄԵԱՆՑ
ՀԵՏ ԽՕՍՈՒՄ ԵՒ ԳՈՐԾՈՒՄ ԵՆ՝ ՄԻ ԱՅԼ ԵՂԱՆԱԿՈՎ

Գինի բերէք, տիկին. տանուէր, մենք խմում ենք
հունձքի հաշուով. մի չափ գինու համար տասնից մի որայ
ենք տալիս:

Տանուտէր. Շատ շուտ էք ուզում վճարել:

Գիւղացիներ. Թէպէտ ոչ շուտ, բայց աւելի դժուա-
րութեամբ:

Տանուտէրը նստում է նրանց մօտ ու խմում սրտի
ուզածին չափ՝ ապագայ ստանալիք տասանորդի յուսով: Բո-
լորի բերանները բացուում են. բոլոր սեղաններից բարձրա-
նում է հայհոյեանքների ու անէծքների մի վայրենի աղաղակ.
Նրանք պատմում են գողութեան, ծեծերի, հայհոյեանքների,
իրենց չվճարած պարտքերի, անարդար միջոցներով տարած
դատաստանական գործերի, բազմաթիւ չարութիւնների ու
անմտութիւնների մասին, որոնցից շատերը թէև սուտ էին,
բայց դժբաղդաբար աւելի շատերը ճիշտ: Պատմում են թէ
ի՞նչպէս ծեր Արներին խաբելով՝ գողացել են փայտի և հա-
ցի տասանորդը, թէ ի՞նչպէս այժմ իրենց կանայքն երեսա-
ների հետ տխուր նստած են, թէ ի՞նչպէս մէկն աղօթագիրքն
է վերցնում, միւսը մի գաւ դինի է թագցնում տոպրակի
մէջ: Պատմում են նոյնպէս իրենց տղաների ու աղջիկների
մասին, թէ ի՞նչպէս նրանցից մէկն օգնում է հօրը՝ մօրը
խաբելու համար, իսկ մի ուրիշը մօրն է օգնում՝ հօրը ծե-
ծելու համար և թէ իրենք էլ մանկական հասակում դրա-
նից աւելի վատ բաներ են արել: Յետոյ սկսեցին խօսել
խեղճ Ուլիի մասին, որ մի քանի այդպիսի յիմարութեանց
մէջ բռնուելով՝ վերջը կախաղանի է արժանացել. պատմեցին
թէ նա ի՞նչպէս երկիւղածութեամբ աղօթել է կախուելիս և
հարկաւ արդար վախճանուել՝ թէև իր արածի կէսն էլ չէ
խոստովանել քահանային:

Նրանք Ուլիի պատմութեան ու քահանայի չարութեան
մասին էին խօսում, երբ տանուտէրի կինն իր մարդուն նը-
շանով իմաց տուեց, որ դուրս գայ:

Սպասիր, մինչև որ Ուլիի պատմութիւնը վերջանայ,

եղաւ նրա պատասխանը: Բայց կինը ծածուկ նրա ականջում փսփսաց. Յովսէփն եկաւ:

Թագաւորը նրան, շուտով կգամ, ասաց տանուտէրը:

Յովսէփը մտաւ խոհանոցը: Բայց տանն այնչափ մարդ կար, որ տիկինն երկիւղ կրելով՝ թէ գուցէ տեսնեն նրան, ճրագը հանգցրեց և ասաց. Յովսէփ, կօշիկներդ հանիր ու հետևիր ինձ դէպի ներքևի սենեակը, ամուսինս էլ ցած կգայ: Յովսէփը կօշիկները ձեռքին բռնած՝ ոտքի մատների վրայ հետևեց նրան դէպի ներքևի սենեակը. կարճ ժամանակից յետոյ եկաւ նոյնպէս տանուտէրը և հարցրեց. ինչ կայ այսպէս ուշ, Յովսէփ:

Յովսէփ: Առանձին ոչինչ. ուզում էի ասել, որ քարի բանը կարգի բերի:

Տանուտէր: Շատ ուրախ եմ, Յովսէփ:

Յովսէփ: Վարպետս սյուսօր խօսում էր պարսպի մասին և ասում, որ չըջակայքում գտնուած դաշտային քարերը լաւ են, բայց ես նրան ուղղակի ասացի, որ յիմար է և երբէք իր գործը ճիշտ չէ հասկանում, որ պարիսպը Շվէնդի քարերից ափսէի նման սիրուն ու ողորկ կլինի: Նա չըհակառակեց. ես հասկացրի նրան, որ եթէ Շվէնդի քարերից չվերցնէ, նշանակում է թէ՛ քացով է տալիս իր բաղդին:

Տանուտէր: Յետոյ վճռեց հետևել քո խորհրդին:

Յովսէփ: Այո, մի վայրկեանում գործն արդէն վերջացած էր: Երկուշաբթի կսկսենք կտրել:

Տանուտէր: Մշակներն երկուշաբթի պէտք է դղեակ գնան:

Յովսէփ: Նրանք ճաշին կրկին կվերադառնան և իրենց գործիքներով կսկսեն աշխատել. այդ մասին կարող ես վերստա՛ջ լինել:

Տանուտէր: Լաւ է, բայց երանի՜ թէ գործն արդէն վերջացած լինէր. ստանալիքդ արդէն պատրաստ է, Յովսէփ:

Յովսէփ: Հէնց այժմ կարիք ունեմ, տանուտէր:

Տանուտէր: Երկուշաբթի, երբ արդէն աշխատանքն սկսած կլինէք, եկ և ստացիր. արդէն պատրաստ է:

Յովսէփ: Կարծում եմ թէ խօսքս չեմ կատարի:

Տանուտէր: Հաւատում եմ բեղ, Յովսէփ:

Յովսէփ: Ուրեմն հէնց այժմ տուր իմ ստանալիք երեք

Թալէրը: Ուզում եմ կօշկակարից վերցնել իմ մի զոյգ նոր կօշիկները, որովհետեւ վաղն իմ անուանակոչութիւնն է. վարպետից չեմ կարող փող պահանջել:

Տանուտէր: Այժմ չեմ կարող տալ, երկուշաբթի երեկոյեան եկ:

Յովսէփ: Այժմ տեսնում եմ, թէ ի՞նչպէս ես հաւատում ինձ: Խոստանալ կարելի է, իսկ կատարելը — այդ ուրիշ խնդիր է: Վարձեմ կարող եմ յուսալ, որ խօսքդ կկատարես, պարոն տանուտէր:

Տանուտէր: Հոգիս վկայ՝ կտամ:

Յովսէփ: Տեսնո՞ւմ եմ:

Տանուտէր: Երկուշաբթի կտանաս:

Յովսէփ: Տանուտէր, դու պարզ ցոյց ես տալի, որ չես հաւատում ինձ. ուրեմն ես էլ կարող եմ ասել՝ թէ ի՞նչպէս եմ մտածում: Եթէ մենք քար կտրելն արդէն սկսած լինենք, դու մի բարեկամական խօսք էլ չես ասի ինձ:

Տանուտէր: Անաճօթ բաներ ես ասում, Յովսէփ, ես խօսքս կկատարեմ:

Յովսէփ: Ձե՛մ էլ ուզում լսել: Եթէ այժմ չես տալ, նշանակում է՝ ամեն բան վերջացաւ:

Տանուտէր: Ձե՞ս կարող առ այժմ երկու թալէրով բաւականանար:

Յովսէփ: Ո՛չ, երեք թալէր պէտք է ունենամ. բայց յետոյ կարող ես ամեն բանում վստահ լինել ինձ վրայ:

Տանուտէր: Ճար չկայ, պէտք է տամ, բայց խօսքդ կկատարե՞ս:

Յովսէփ: Եթէ խաբեմ՝ իրաւունք եմ տալիս քեզ ամեն տեղ, ուր որ կամենաս ասելու, որ ես աշխարհիս ամենամեծ ստահակն ու գողն եմ:

Տանուտէրը կանչեց կնոջն ու ասաց. Յովսէփին երեք թալէր տուր: Վինը մի կողմը բաշեց նրան և ասաց. մի տայ:

Տանուտէր: Առանց խօսելու արա՛, ինչ որ ասում եմ: Կի՛նը: Խենթ մի՛ լինի, այժմ հարբած ես, վաղը կը զղջաս:

Տանուտէր: Ո՛չ մի խօսք. իսկոյն տուր երեք թալէրը, լսում ե՛ս:

Վինը հռաշելով քերում է թալէրներն ու ձգում

տանուտերի առաջը: Վերջինս փողը տալիս է Յովսէփին ու մի անգամ էլ ասում, չե՞ս խաբի ինձ:

Աստուած՝ ո՛չ անէ, ի՛նչ ես ասում, տանուտեր, պատասխանեց Յովսէփը. յետոյ դրան մօտ մի անգամ էլ համրեց ստացած փողերը և ինքն իրեն ասաց. հիմա դրամը ձեռքիս է. ինձ համար այստեղ աւելի ապահով է, քան տանուտերի քսակի մէջ: Ես չէի ցանկանալ, որ այդ ծեր ստահակն ինձ յիմարացնէ: Այժմ ինձ համար բոլորովին միևնոյն է թէ վարպետն ի՛նչպիսի քար բերել կտայ պարսպի համար:

Տանուտերի կինը խոհանոցի օջաղի մօտ նստած՝ բարկութիւնից լաց էր լինում և մինչև կէս գիշեր էլ սենեակ չմտաւ: Յովսէփի գնալուց յետոյ տանուտերը նոյնպէս զգաց, որ շտպեց, բայց ընկերութեան մէջ շուտով մոռացաւ այդ: Այն գիշերն անցել էր, բայց խմորների անպիտան արարքը դեռ շարունակում էր: Վերջապէս տանուտերի կինը դուրս եկաւ խոհանոցից և ասաց. արդէն ժամանակ է վերկենալու, շուտով կ'ըստանայ. այս գիշեր էլ նախատօնակ է:

Նախատօնակ, ասացին անպիտանները, ձեզ ձգուեցին, յորանջեցին, դատարկեցին բաժակները և մէկը միւսի յետևից վեր կացան, սկսեցին այս ու այն կողմն ընկնել և սեղաններից ու պատերից բռնելով՝ հաղիւ դուրս եկան պանդոկից:

Մէկ-մէկ գնացէ՛ք և աղմուկ մի՛ հանէք, ասաց նրանց տանուտերի կինը, եթէ ոչ քահանան և իր օգնականները տուգանք կ'առնեն ձեզնից:

Ո՛չ, աւելի լաւ է այդ փողով գինի խմնք, պատասխանեցին նրանք:

Եթէ գիշերապահին պատահէք, ասաց տանուտերի կինը, ասացէ՛ք որ գայ. նրա մի բաժակ գինին ու մի կտոր հացը պատրաստ է: Հէնց նրանք դուրս գնացին թէ չէ, գիշերապահն երևաց պանդոկի պատուհանների առաջն և աղաղակեց.

Կամենում էք լսել՝ թէ ի՛նչ պէտք է ասեմ ձեզ.

Ձանգակն արդէն ժամի մէկը խփեց.

Ժամի մէկը խփեց:

Տանուտերի կինը հասկացաւ այդ խօսքերի նշանակու-

թիւնը, գինին բերեց ու խնդրեց, որ քահանային չասէ՝
թէ որչափ ժամանակ էին հիւրերը պանդոկում մնացել:
Յետոյ նա օգնեց իր հարբած ու քնած մարդու զգեստները
հանելու:.....*)

Տանուտէրի կինը դեռ մրթմրթում էր Յովսէփին տը-
լած թալէրների և իր մարդու յիմարութեան վրայ, իսկ
տանուտէրը քնած խռմիացնում էր և չգիտէր թէ ի՞նչ արեց:
Վերջապէս երկուսն էլ հանգստացան:

Ես էլ, փա՛ռք Աստծոյ, մի փոքր ժամանակ ոչինչ չու-
նեմ նրանց մասին պատմելու և դառնում եմ Լինհարդին
ու Գերտրուդին:

Աշխարհս զարմանալի է. երբեմն շան որջի մօտ պար-
տէզ է շինուած լինում. մարգագետնի վրայ թափուած հո-
տած անմաքրութեան կողքին՝ հրաշալի ու կաթնալի խոտ է
բուսնում: Այո՛, զարմանալի է աշխարհս. նոյն իսկ գեղեցիկ
մարգագետիններն առանց իրենց վրայ թափուած անմաքրու-
թիւնների՝ խոտ չեն տալիս:

*) Այս կէտերի տեղը կային մի քանի տողեր:—Այդ անփայ-
ել է, ասաց հաղիւ տասը տարին լրացած մի մանուկ, երբ լսեց
այդ տողերը կարդալիս. ես գրկեցի նրան ու ջնջեցի այդ տողերը:
—Պատանեակ, եթէ դու պահէս մաքուր զգացմունքդ և այտերիդ
մեղմ կարմրելը, այն ժամանակ երիտասարդական այդ յատկանիշը
բեզ ուրախութիւն կպատճառէ ծերութեանդ օրերում: Բայց եթէ
սրտիդ այդ մեղմ անմեղութիւնը զոհես հետզհետէ մեծացող ա-
րիւթեան համարձակութեանդ, այն ժամանակ քո փայլատակող
աչքն այլ ևս զետին չի խոնարհուի և արտասուք թափի. քո
այտերն էլ չեն կարմրի անարդար և անբարոյական գործ տես-
նելիս: Պատանեակ, այն ժամանակ դու լաց կլինես այս տողերը
կարդալիս կամ թէ կարդալու անարժան կդատես: Այս բոպէին
բնականապէս իմ մէջ պէտք է ծագէր այն միտքը՝ թէ բարոյական
մատենագիրն ի՞նչ սահմանի մէջ կարող է յանցանքը նկարագրել:
Արդեօք իմ բերանը կարո՞ղ եմ արտատանել այդ մարդոց գործողու-
թիւնը, որ վրձինով նկարած եմ տեսնում: Վարսափելի զգացմունք
է տիրում ինձ, երբ այդ մարդոց գործողութիւնը բառերով եմ արտա-
սանում և նայում եմ շուրջս՝ թէ արդեօք մէկը լսում է ինձ:

Սակայն նկարչի պատկերը տեսնում եմ ամենալաւ, ամենազ-
նիւ անձի ձեռքում և չեմ քաշւում: Մարդու լեզուն և բերանն
աւելի սերտ կերպով են կապակցուած նրա զգացմունքների հետ,
քան նրա ձեռքը:

ՆԱԽԱՏՈՆԱԿՆ ԱԶՆԻԻ ՄՕՐ ԸՆՏԱՆԻՔՈՒՄ

Գերտրուզը դեռ մենակ նստած էր իր մանուկների հետ։ Հաբաթուայ անցքերը և յաջորդ օրուայ տօնն ուրախութիւն էին պատճառում նրան. նա լուռ պատրաստեց ընթրիքը, արկղեց հանեց իր մարդու և որդոց կիրականօրեայ զգեստները և բոլորը կարգի բերեց վաղուան համար, որ տօն օրը հանգիստ լինի և այս ու այն կողմը չընկնի։ Երբ բոլոր գործերը վերջացրեց, երեսաններին հաւաքեց սեղանի շուրջը՝ նրանց հետ աղօթելու։

Գերտրուզը սովորութիւն ունէր ամեն շաբաթ օր, երեկոյեան աղօթքի ժամանակ յիշեցնել երեսաններին ամբողջ շաբաթուայ անցքերն ու սխալները. այդ մի զգուշացուցիչ և օգտակար միջոց էր երեսանների զգացմունքների կրթութեան համար։ Իսկ այսօր նա առանձնապէս մտադիր էր իր կարողութեան չափ մանուկների սրտի մէջ խորը և անմոռանալի կերպով տպաւորելու այն մեծ բարիքը, որ այս շաբաթուայ ընթացքում Աստուած շնորհել էր իրենց ընտանիքին։ Մանուկները խաղաղ նստած էին նրա շուրջը. նրանք կցեցին իրենց ձեռքերն՝ աղօթքի համար և մայրն այսպէս սկսեց։

Այսօր մի լաւ բան ունեւ՝ ասելու ձեզ, զաւակներս. ձեր սիրելի հայրն այս շաբաթ լաւ գործ ստացաւ և սովորականից աւելի վաստակ կունենայ։

Զաւակներս, կարող ենք յուսալ, որ ապագայում մեր ամեն օրուայ հացն աւելի քիչ հոգսերով և տրամութիւններով ձեռք կբերենք։ Շնորհակալ եղէք Աստծուց, մանուկներս, որ նա մեզ հետ այդպէս լաւ է վարւում և մտածեցէք անցած ժամանակների մասին, երբ ես մեծ երկիւղով և

Արուեստը, որ ձեռքով եւ վրձինով նկարում է յանցանքը, որ համարձակ է եւ ամենախորին զգացմունքն անգամ լաւ է արտայայտում, այնպիսի ուժով չէ փշացնում սիրտը, ինչպէս բերանը երբ նա հաւատարմաբար համարձակութեամբ մերկացնում է յանցանքը։ Այս մի գովասանական ծառ չէ հռչակաւոր բանաստեղծների համար, սակայն ինձ այնպէս է թւում, որ այս բանը մի նշանակաւոր ճշմարտութիւն է մարդկութեան համար, նա մանուկն է մեր դարում, երբ ընդհանրապէս ընդունուած է...

Հոգացողութեամբ էի ամեն մէկիդ մի կտոր հաց տալիս: Շատ անգամ սիրտս ցաւո՞ւմ էր, որ ձեզ բաւականաչափ հաց չէի կարողանում տալ, բայց մեր սիրելի Աստուածը գիտէր, որ պէտք է օգնէր. ձեզ համար աւելի լաւ է, սիրելիներս, որ չքաւորութեան մէջ դաստիարակուէք, համբերող լինէք և ձեր բաղձանքներին զիմադրէք, քան թէ կարևորից աւելին ունենաք: Որովհետև այն մարդը, որ ամեն բան ունի, ինչ որ կամենում է, շուտով թեթեամիտ է դառնում, մոռանում է Աստծուն և չէ անում այն, ինչ որ իր համար ամենից պէտքականն ու ամենից լաւն է: Զաւակներս, մինչև ձեր կեանքի վերջը յիշեցէ՛ք այս աղքատութիւնն և մեր ունեցած բոլոր հոգսերն ու կարիքը: Իսկ եթէ այսուհետև մեր բանն աւելի յաջող լինի, մտածեցէ՛ք, զաւակներս, նրանց մասին, որոնք ձեզ նման կարիք ունեն: Երբէք չմոռանաք, որ բաղջը և կարիքը թշուառութիւն է և ցաւակից եղէք չքաւորներին. եթէ կարևորից մի պատառ աւելի ունենաք, սիրով տուէք ուրիշներին: Դուք այդ սիրով կանէ՛ք, այնպէս չէ՛, մանուկներս: Այո՛, մայր, իհարկէ սիրով, ասացին բոլոր մանուկները:

32.

ԱՂՕԹՔԻ ԺԱՄՈՒԱՅ ՈՒՐԱԽՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Մայր: Նիկլաս, քո ծանօթներից ո՞վ է ամենից շատ քաղցած լինում:

Նիկլաս: Բուդելին: Դու երէկ նրա հօր մօտ էիր. նա քաղցից կմեռնի, որովհետև գետնի վրայից խոտ է գջլում և ուտում:

Մայր: Արդեօք կարո՞ղ ես երբեմն — երբեմն ընթրիքդ նրան տալ:

Նիկլաս: Այո՛, մայր. հէնց վաղը կարո՞ղ եմ այդպէս անել:

Մայր: Այո՛, կարող ես:

Նիկլաս: Այդ բանն ուրախութիւն կպատճառէ ինձ:

Մայր: Իսկ գո՛ւ, Լիզէ, մի մի անգամ ո՞ւմը կկամենայիր տալ ընթրիքդ:

Լիզէ: Իսկոյն չեմ կարող յիշել՝ թէ ամենից սիրով ո՞ւմը կտայի:

Մայր: Ոչ մի մանուկ չե՞ս յիշում, որ քաղցած լինի
 ճաշիս:

Լիզէ: Ի՞նչպէս չէ, մայր:

Մայր: Ուրեմն ինչո՞ւ չգիտես՝ թէ ումը պէտք է տաս,
 Լիզէ, դու միշտ խելօք ես մտածել:

Լիզէ: Այժմ գիտե՞մ:

Մայր: Ո՞վ է:

Լիզէ: Ռոյտի-Մարքսի Բեթէլին. այսօր նա տանուտէրի
 աղբանոցում փթած գետնախնձոր էր որոնում:

Նիկկաս: Այո՛, մայր, ես էլ տեսայ և բոլոր գրպան-
 ներս շուռ ու մուռ տուի, բայց մի կտոր հաց էլ չգտայ:
 Երանի՛ թէ մի քառորդ ժամ աւելի պահած լինէի ունե-
 ցածս:

Գերտրուդը նոյնը հարցրեց և միւս երեխաներին.
 բոլորն էլ սրտանց ուրախ էին, որ վաղն իրենց ընթրիքը
 չքաւոր մանուկներին պէտք է տան: Մայրը մի վայրկեան
 թողլ տուեց նրանց ուրախանալու և յետոյ, ասաց. զաւակ-
 ներս, այդչափ բաւական է, այժմ մտածեցէք մեր ողորմած
 կալուածատիրոջ ձեզ տուած սիրուն ընծաների մասին:

Հա՛, մեր սիրուն արասիներ. ցոյց տուր մեզ, մայրիկ:

Աղօթքից յետոյ, ասաց մայրը և մանուկներն ուրա-
 խութիւնից հրճոււմ էին:

33.

ԼՐՋՈՒԹԻՒՆ ԱՂՕԹՔԻ ԺԱՄԱՆԱԿ

Աղաղակ մի բարձրացնէք, զաւակներս, ասաց մայրը:
 Երբ ձեզ բարութիւն են անում, միշտ մտածեցէք Աստ-
 ծոյ մասին, նա է մեզ ամեն բան տալիս: Երբ պղպէս մտա-
 ծէք, զաւակներս, այն ժամանակ ոչ մի ուրախութեան միջո-
 ցին անգուսպ չէք լինի: Ես էլ ձեզ հետ ուրախ եմ, սիրե-
 լիներս, բայց երբ ուրախութեան և վշտի ժամանակ ան-
 զուսպ և շափազանց տաքանում ենք, կորցնում ենք մեր
 սրտի հանգստութիւնը և խաղաղ անգորրութիւնը: Իսկ երբ
 խաղաղ, հանգիստ և զուարթ սիրտ չունենք, առողջ չենք,
 այդ պատճառով երբեք չպէտք է մոռանանք Աստծուն:
 Առաւօտեան ու երեկոյեան աղօթքը հէնց դրա համար է.
 երբ շնորհակալ ենք լինում Աստծուն կամ աղօթում, ու-

րախանալիս չափից չենք անցնի, իսկ հոգսեր ունենալիս՝ երբեք անսպասելի չենք մնայ. այդ պատճառով, զաւակներս, պէտք է աշխատենք, նա մանաւանդ աղօթքի ժամանակ, հանգիստ ու զուարթ լինելու Տեսէք, զաւակներս, երբ դուք ձեր հայրիկին շնորհակալութիւն էք յայտնում մի բանի համար, աղաղակ չէք բարձրացնում, նրա վզովն էք ընկնում հանգիստ ու սակաւ խօսքերով և երբ ձեր սիրտը զգացւում է, ձեր աչքերն էլ արցունքով են լցւում: Տեսէք, զաւակներս, այդպէս էլ պէտք է լինի նաև Աստծոյ առաջ: Եթէ նրա բարիքը ձեզ շատ է ուրախացնում և ուզում էք սըրտանց շնորհակալ լինել նրանից՝ մեծ աղմուկ չպէտք է հանէք: Տեսէք, զաւակներս, աղօթում ենք, որ մեր սիրտը միշտ շնորհակալ մնայ Աստծուց և մարդկանցից: Արտանց աղօթելիս՝ սրտանց էլ գործում ենք և այդպիսով մեր ամբողջ կեանքում միշտ սիրելի կլինենք թէ Աստծուն և թէ մարդկանց:

Նիկկաս: Մայրիկ, դու երէկ ասում էիր, որ եթէ լաւ լինենք՝ մեր ողորմած կալուածատիրոջն էլ սիրելի կլինենք:

Մայր: Այո՛, զաւակներս, նա մի ճշմարիտ, բարի և երկիւղած մարդ է: Աստուած վարձատրէ նրան այն ամենի համար, ինչ որ արել է մեզ համար. երանի՜ թէ դու մի օր նրա ճշմարիտ սիրելին լինես, Նիկկաս:

Նիկկաս: Որովհետև նա այդպէս բարի է, ես կանեմ այն բոլորը, ինչ որ նա կկամենայ. ինչպէս ամեն բան անում եմ քեզ և հօրս համար:

Մայր: Այդպէս, Նիկկաս, միշտ այդպէս մտածիր և հարկաւ նա կսիրէ քեզ:

Նիկկաս: Երանի՜ թէ կարողանայի մի անգամ նրա հետ խօսել:

Մայր: Ի՞նչ պէտք է խօսելիւ նրա հետ:

Նիկկաս: Շնորհակալութիւն կ'այտնէի նրա տուած գեղեցիկ արասիների համար:

Աննելի: Համարձակութիւն կ'ունենամ նրան շնորհակալութիւն յայտնելու:

Նիկկաս: Ինչո՞ւ չէ:

Աննելի: Ես չէի համարձակուի:

Ղիզէ: Ո՛չ էլ ես:

Մայր: Ինչո՞ւ չէիք համարձակուի, զաւակներս:

Լիզէ: Ծիծաղս կգար:

Մայր: Ի՞նչ, ծիծաղդ կգա՞ր, Լիզէ, այդ ի՞նչ յիմա-
րութիւն ասացիր:

Աննելի: Ես չէի ծիծաղի, բայց կվախենայի:

Մայր: Նա ձեռքդ կբռնէր, Աննելի, և հայրիկիդ պէս
ուրախ ժպտով կնայէր քեզ, եթէ քեզ հետ այդպէս լաւ
վարուէր, այն ժամանակ դու դարձեալ կվախենայիր, Աննելի:

Աննելի: Ո՛չ, այն ժամանակ չէի վախենայ:

Եօնաս: Այդ դէպքում նո՛ւ էլ չէի վախենայ:

34.

ԱՅԾՊԻՍԻ ՈՒՍՈՒՑՈՒՄՆ ԸԶԴՈՒ ԵՒ ՀԸՍՎԱՆԱԼԻ ԿԼԻՆԻ.
ՈՒՍՈՒՑԱՆՈՂԸ ՄԱՅՐՆ Է

Սիրելի զաւակներս, արդեօք այս շաբաթ ամեն բան
լաւ ու արդա՞ր կերպով էք արել:

Երեխաները միմեանց նայեցին ու լռեցին:

Մայր: Աննելի, այս շաբաթ անարդար բան չե՞ս արել:

Աննելի: (Աչքերը ցած գցելով). Մայր, քեզ յայտնի
է փոքրիկ եղբօրս հետ պատահած դէպքը...:

Մայր: Աննելի, կարող էր երեխային մի բան պա-
տահել. եղել են դէպքեր, որ մանուկները բողբոջին մենակ
ձալով՝ խեղդամահ են եղել: Քացի դրանից, մտածիր թէ
ի՞նչ կանէիր, եթէ քեզ մի սննեակում փակած թողնէին և
դու այնտեղ բաղցած ու ծարաւ աղաղակէիր: Փոքրիկ երե-
խաներն էլ բարկանում են և աղաղակում, երբ երկար ժա-
մանակ առանց օգնութեան են ձուլ. իսկ սյդ բանը նրանց
թշուառութիւն կարող է պատճառել: Աննելի, Աստուած է
վկայ, որ ես մի վայրկեան անգամ տանից չէի դուրս գնայ,
եթէ երկիւղ ունենայի, որ դու երեխային հոգացողութեամբ
չես նայի:

Աննելի: Հաւատա՛ ինձ, մայր, որ ես էլ նրանից չեմ
հեռանայ:

Մայր: Յուսով եմ, որ դու էլ այդպէս չես վախեցնի
ինձ:

Նիկլաս, դո՛ւ ինչ ես արել այս շաբաթ:

Նիկլաս: Վատ բան չեմ արել:

Մայր: Է՛լ չե՞ս յիշում, որ այս երկուշաբթի օրը Գրիտ-
տելին հրեցիր:

Նիկկաս: Ուժով չարի այդ, մայր:

Մայր: Ա՛յդ էր պակաս, որ ուժով էլ անէիր. չես
ամաչում այդպիսի բան ասելո՞ւ:

Նիկկաս: Յաւում եմ, էլ չեմ անի, մայր:

Մայր: Երբ մեծանաս և այժմեան նման չզգուշանաս ու
շուրջդ շնայես, մեծ վնասների կհանդիպես: Նոյն իսկ ան-
զգոյշ մանուկները միշտ կուի են ունենում. այդ պատճա-
ռով էլ վախենում եմ, սիրելի Նիկկաս, որ դու բո անզգոյշ
էութեամբ շատ հոգս ու դժբաղդութիւն կպատճառես բեզ:

Նիկկաս: Իհարկէ զգոյշ կլինեմ, մայր:

Մայր: Հաւատա՛, սիրելիս, որ անզգուշութեամբ կա-
րող ես դժբաղդացնել բեզ:

Նիկկաս: Սիրելի մայր, գիտեմ այդ և այսուհետև ի-
հարկէ զգոյշ կլինեմ:

Մայր: Իսկ դու, Լիզէ, ի՞նչպէս պահեցիր բեզ այս
շաբաթ:

Լիզէ: Այս շաբաթ ես վատ բան չեմ արել, մայր:

Մայր: Ճշմարիտ:

Լիզէ: Այո՛, մայր, որչափ յիշում եմ, եթէ ոչ սի-
րով կասէի:

Մայր: Դու միշտ չգիտցած ժամանակդ էլ աւելի շատ
խօսքերով ես պատասխանում, բան թէ իսկապէս բան գիտ-
ցողը:

Լիզէ: Ես ի՞նչ ասացի այժմ, մայր:

Մայր: Հէնց այդ է, որ ոչինչ չասացիր, բայց և այն-
պէս երկար պատասխան տուիր:

Հազար անգամ ասել եմ բեզ, որ խելօք չես, խօսա-
ծիդ վրայ չես մտածում, բայց ուզում ես միշտ խօսելու—
Ի՞նչ գործ ունէիր անցեալ օրը տանուտէրին ասելու՝ թէ
Արնները շուտ կգայ:

Լիզէ: Սխալուել եմ, մայր:

Մայր: Արդէն յաճախ ասել եմ բեզ, որ չպէտք է
խառնուես այն ամեն բանի մէջ, որ բեզ չէ վերաբերում,
նա՛ մանաւանդ օտար մարդկանց առաջ, բայց շարունակ

այդպէս ես անուամբ Եթէ հայրդ այդ չուզենար ասել, չէ՞ որ կենդանար ասածիցդ:

Լիզէ: Այդ ինձ շատ մեծ ցաւ կ'պատճառէր, բայց ոչ դու և ոչ էլ հայրս չասացիր, որ նրա գալու լուրը գաղտնի պահենք:

Մայր: Շատ լաւ, հայրդ երբ տուն գայ, կ'ասեմ նրան այդ. այսուհետեւ պէտք է սենեակում խօսեցածների վերջն աւելացնենք. Լիզան այս կարող է դրացիներին ասել և աղբիւրի վրայ պատմել, իսկ այն — ո՛չ: Այսպէսով դու ճիշտ կ'գիտենաս, թէ ինչի՞ մասին պէտքէ դուրս տաս:

Լիզէ: Ների՛ր ինձ, մայր, ես այդպէս չեմ ասում:

Մայր: Քեզ մի անգամ ընդ միշտ ասել են, թէ ինչ որ քո բանը չէ, չպէտքէ խառնուես. սակայն իզո՛ւր: Այդ բանից պէտքէ անպատճառ ձեռք վերցնես. եթէ մի անգամ էլ այդպիսի յիմար խօսակցութեան մէջ բռնուես՝ խիստ հարուածներով կ'պատժուես:

Երբ մայրը հարուածների մասին խօսեց, Լիզայի աչքերն արտասուքով լցուեցան: Մայրը տեսաւ այդ և ասաց. Լիզէ, ամենամեծ դժբաղդութիւններն անղգոյշ խօսքերից են առաջանում. այդ թերութիւնից պէտք է ազատուես:

Այսպէս խօսեց մայրը բոլորի, մինչև անգամ փոքրիկ Գրիտտելի հետ և ասաց. դու չպէտք է այդպէս անհանգիստ կերպով կերակուր պահանջես, եթէ ոչ ուրիշ անգամ աւելի երկար սպասեցնել կ'տամ կամ թէ քո բաժինն էլ ուրիշին կ'տամ:

Այս բոլորից յետոյ մանուկներն աղօթեցին իրենց սփորական երեկոյեան աղօթքը և ապա թէ շաբաթ օրուայ համար նշանակուածը. այդ Գերտուզն էր սովորեցրել նրանց: Այդ աղօթքը հետևեալն է.

35.

ՇԱԲԱԹ ԵՐԵԿՈՅԵԱՆ ԱՂԹԻՔ

Սիրելի, երկնաւոր Հայր, Դու միշտ բարի ես երկրիս մարդկանց համար և մեզ հետ էլ միշտ բարի ես. Դո՛ւ ես տալի մեզ այն ամենը, ինչ որ կ'արեւոր է: Այո՛, Դու մեզ կ'արեւորից աւելին ես տալիս: Ամեն բան Դո՛ւ ես հոգում. թէ հացը և թէ այն ամենն, որ տալիս են մեզ մեր սիրելի հայրն

ու մայրը: Ամեն բան Դու ես տալի նրանցը և նրանք էլ մեզ են տալի: Նրանք ուրախանում են այն ամենի համար, ինչ որ կարող են անել ու տալ մեզ և ասում են, որ մենք Քեղնից պէտք է շնորհակալ լինենք, որ իրենք այդպէս բարի են: Նրանք ասում են, որ եթէ իրենք Քեզ չճանաչէին և այդպէս չսիրէին, այն ժամանակ մենք էլ Քեզ այդպէս սիրելի չէինք լինի. և եթէ նրանք Քեզ չճանաչէին ու չսիրէին, այն ժամանակ մեզ շատ բիշ բարիք կարող էին անել: Նրանք ասում են մեզ դարձեալ, որ մենք մարդկանց Փրկչից պէտք է շնորհակալ լինենք, որ նրանք Քեզ, երկնաւոր Հայր, ճանաչում և սիրում են, իսկ այն բոլոր մարդիկը, որոնք սիրելի Փրկչին չեն ճանաչում ու սիրում, չեն հետևում այն բոլոր բարի խորհուրդներին, որ նա տուել է աշխարհիս մարդկանցը, Քեզ էլ չեն ճանաչում և իրենց մանուկներին այնպիսի հոգացողութեամբ և բարեպաշտութեամբ չեն դաստիարակում, ինչպէս նրանք, որոնք հաւատում են աշխարհիս Փրկչին: Մեր սիրելի Հայրն ու մայրը միշտ շատ բան են պատում Յիսուսի մասին՝ թէ ի՞նչպէս լաւ է վարուել նա աշխարհիս մարդկանց հետ, թէ ի՞նչպէս մարդկանցը ժամանակաւորապէս և յաւիտեան երջանկացնելու համար իր կեանքն անցրել է հազարաւոր թշուառութիւններով և թէ ի՞նչպէս վերջապէս խաչի վրայ է մեռել. թէ ի՞նչպէս Աստուած նրան կրկին յարութիւն է տուել և թէ ինչպէս այժմ երկնային հրաշալեաց մէջ Աստծոյ գահի աջակողմն է: Նա նոյն իսկ այժմ աշխարհիս բոլոր մարդկանցը հաւատարապէս է սիրում և աշխատում է նրանցն երջանկացնել և Աստծոյ արքայութեան արժանացնել: Մենք Յիսուսի մասին լսելով՝ ամեն անգամ զգացում ենք: Նրանի՛ թէ մենք էլ սովորէինք այնպէս ապրել, որ նա մեզ սիրէր և մենք նրա մօտ գնայինք երկինք: Սիրելի, երկնաւոր Հայր, մենք՝ խեղճ մանուկներս, որ այստեղ միասին նստած աղօթում ենք, եղբայրներ ու բոյրեր ենք, այդ պատճառով և ուղում ենք միմեանց հետ միշտ լաւ լինել և ցաւ պատճառել միմեանց, այլ մեր կարողութեան չափ բարութիւն անել: Փոքրերի համար հոգանք աշխատասիրութեամբ և հաւատարմութեամբ, որ մեր սիրելի Հայրն ու մայրն առանց հոգսի իրենց գործին գնան: Այս միակ բանն է, որ մենք կա-

րող ենք անել նրանց՝ մեզ համար արած բոլոր աշխատանքի, հոգացողութեան և ծախսերի փոխարէն՝ Երկնաւոր Հայր, ինչ որ նրանք անում են մեզ համար, փոխարէնը Դու վճարիր և թող մեզ, որ նրանց բոլոր կամքը կատարենք, որ նրանք մեզ սիրեն մինչև իրենց կեանքի վերջը, երբ Դու նրանց մեզնից կրաժանես և կվարձատրես մեզ ցոյց տրուած հաւատարմութեան համար: Թող վաղուան սուրբ օրը յիշենք Քո բարութիւնը և Յիսուս Քրիստոսի սէրը. յիշենք այն, ինչ որ մեր սիրելի հայրն ու մայրը և ամեն մարդիկ անում են մեզ համար, որ մենք էլ Աստծուն և մարդկանց շնորհակալ և հնազանդ լինենք և մեր ամբողջ կեանքի ընթացքում Քեզ սիրելի:

Նիկիասն այստեղ կանգ առաւ: Ապա Գերտրուդը շաբաթուայ մէջ պատահած անցքերի մասին խօսելը վերջացնելուց յետոյ ասաց. շնորհակալ ենք Քեզնից, Երկնաւոր Հայր, որ այս շաբաթ մեր սիրելի ծնողների ծանր հոգսերը թեթեւացրիր և մեր հօրը լաւ և ձեռնտու աշխատանք ցոյց տուիր: Շնորհակալ ենք Քեզնից, որ մեր իշխանաւորը հայրական գթով մեր պաշտպանն է և մեր սփոփանքը՝ ամեն թշուառութեան և կարիքի ժամանակ: Շնորհակալ ենք մեր ողորմած կալուածատիրոջ բարութեան համար: Եթէ Աստուած կամենայ՝ մեծանալուց յետոյ մենք հաւատարմութեամբ կժառայենք նրան:

Յետոյ Գերտրուդը Լիզայի կողմից ասաց. ներիր, Աստուած, իմ հին վատ սովորութեան համար և սովորեցրուինձ լեզուս սանձահարել, լռել՝ որտեղ չպէտք է խօսեմ և ինձ բան հարցնելիս՝ զգոյշ ու մտածելով պատասխանել:

Յետոյ նա խօսեց Նիկիասի կողմից. Աստուած, ապագայում պահպանիր ինձ իմ անզգոյշ վարմունքից ու սովորեցրու աւելի լաւ ուշադրութիւն դարձնել արածիս և շրջապատողներիս վրայ:

Ապա Աննելիի կողմից. ցաւում եմ, սիրելի Աստուած, որ իմ փոքրիկ եղբօրն այնպէս թեթեամտութեամբ մենակ թողի և այդպիսով իմ սիրելի մօրն երկիւղ պատճառեցի: Կեանքումս այդպիսի բան էլ չեմ անի:

Եւ երբ մայրն այսպէս բոլոր մանուկների կողմից աղօթել տուեց, շարունակեց. Տէր, լուր մեզ, Հայր, ներիր մեզ,

Յիսուս ողորմիր մեզ: — Ապա Նիկիանոս աղօթեց «Հայր մերը» և յետոյ Լննէն. Տէր, պահպանիր իմ սիրելի հօրը, մօրը, սիրելի եղբայրներս ու քոյրերս, նաև մեր ողորմած Արնհայտի կալուածատիրոջը և երկրիս վրայ գտնուած բոլոր բարի մարդկանցը: — Յետոյ աղօթեց Լիզէն. տայ Աստուած, յանուն հօր և որդւոյ և հոգւոյն սրբոյ: — Վերջը Գերարուդն ասաց, այժմ տէր ընդ ձեզ, Աստուած պահպանէ ձեզ, Տէր Աստուած թող բարի աչքով նայէ ձեզ:

Մի վայրկեան մայրն ու զաւակները նստած էին՝ պահպանելով այն լուրջ լռութիւնը, որ ներշնչում է ամենքին ճշմարիտ աղօթքը:

36.

ԿՐԿԻՆ ՄԱՅՐԱԿԱՆ ՌԻՍՈՒՑՄՈՒՆՔ ԷՒ ԱՆԿԵՂԾ ԱՂՕԹՔ

Լիզէն ընդհատեց այդ լռութիւնը: Այժմ ցոյց տուր մեզ նոր արասիները, ասաց նա մօրը:

Այո՛, ցոյց կտամ, ասաց մայրը: Սակայն Լիզէ, առաջին խօսողը միշտ դո՛ւ ես լինում:

Նիկիասը վեր է թռչում տեղից, առաջ մղւում Գրիտտէլիի յետևից, որ լոյսից մօտիկ լինի՝ արասիները տեսնելու համար և դիպչելով փոքրիկին՝ լացացնում է նրան:

Մայրն ասում է. Նիկիաս, լաւ չես անում: Հէնց մի քառորդ ժամ առաջ խոստացար աւելի հոգացողութեամբ վարուել և այժմ կրկին այդպէս ես անում:

Նիկիաս: Ա՛խ, մայր, ցաւում եմ, երբէք էլ այդպէս չեմ անի:

Մայր: Հէնց այժմ ասացիր այդ Տէր Աստծուն և կըրկին արեցիր. ուրեմն լուրջ չես խօսում:

Նիկիաս: Ա՛խ, մայր, իհարկէ լուրջ եմ խօսում. ներքի ինձ: Ճշմարիտ որ լուրջ եմ ասում և ցաւում արածիս վրայ:

Մայր: Ես էլ լուրջ եմ ասում, սիրելիս. բայց այդ մասին դու չես մտածի, մինչև որ չպատժեմ քեզ: Այսօր առանց բան ուտելու անկողին կմտնես:

Նա ասաց այդ, երեխային հեռացրեց միւսներին ու տարաւ իր սենեակը: Նրա եղբայր ու քոյրերը տխուր կանգնած էին սենեակում, նրանք ցաւում էին, որ իրենց սիրե-

լի Նիկլասն ընթրիքից զըկուեց: Ձեզ չի՝ կարելի սիրով և առանց պատժի բան հասկացնել, ասաց մայրը:

Այս անգամ ների՛ր նրան, ասացին մանուկները:

Ո՛չ, սիրելիներս, նա պէտք է սովորէ զգոյշ վարուել, պատասխանեց մայրը:

Եթէ այդպէս է, արասիներն այժմ մի ցոյց տայ մեզ, այլ վաղը, որ նա էլ մեզ հետ տեսնէ, ասաց Էննէն:

Մայր: Շատ լաւ, Էննէ, այո՛, նա էլ պէտք է ձեզ հետ միասին տեսնէ:—Յետոյ՛ նա մանուկներին տուեց իրենց ընթրիքը և տարաւ նրանց ննջարանը, ուր Նիկլասը դեռ լաց էր լինում: Միւս անգամ զգուշացիր, սիրելի Նիկլաս, ասաց նրան մայրը:

Նիկլաս: Ների՛ր ինձ, սիրելի մայր, ների՛ր և համբուրի՛ր ինձ. ես սիրով չեմ ընթրի: Գերտրուդը համբուրեց իր Նիկլասին և ջերմ արցունք թափելով ասաց. ո՛վ Նիկլաս, Նիկլաս, զգոյշ եղիր:—Նիկլասն երկու ձեռքով մօր պարանոցը շրջապատեց և ասաց. ո՛հ, մայր, ների՛ր ինձ: Գերտրուդն օրհնեց իր զաւակներին և գնաց կրկին իր սենեակը: Այժմ նա բոլորովին մենակ էր: Սենեակն աղօտ կերպով լուսաւորում էր մի փոքրիկ լապտեր. նրա սիրտը հանգիստ էր. այդ խաղաղ լուսութիւնը մի աղօթք էր, որ առանց խօսքերի և արտասանութեան շարժեց նրա հոգեկան աշխարհը: Գերտրուդի զգայուն սիրտը գթաշարժուեց. նա ծունկ չոքեց և արտասուալի աչքերով սկսեց աղօթել:

Գեղեցիկ է մանկան արտօսը, երբ գթաշարժուած իր հօր բարի գործերից, հեկեկալով յետ է նայում, այտերը ցամաքեցնում և հանգստանում՝ իր սրտի շնորհակալութիւնն արտայայտելուց առաջ: Գեղեցիկ են Նիկլասի արտօսները, որ թափում է այս ժամին, որովհետեւ իր բարի մօրը բարկացրեց, որին նա ա՛յնչափ սիրում է: Գեղեցիկ են մարդուս այն բոլոր արտօսները, որ թափում են մանկական բարեսրտութեամբ: Երկնքի Տէրը վերևից տեսնում է նրա շնորհակալութեան հեկեկանքը և աչքերի արցունքը, եթէ նա սիրելի է նրան:

Երկնաւոր Աստուածը տեսաւ Գերտրուդի արցունքը և լսեց նրա սրտի հեկեկանքը. նրա շնորհակալութեան զօհը մի հաճելի բուրմունք էր նրա համար:

Գերտրուդը լաց էր լինում երկար ժամանակ. նրա աչքերը դեռ թաց էին, երբ Լինհարդը տուն եկաւ:

Ինչո՞ւ ես լալիս, Գերտրուդ, աչքերդ կարմրել են և թաց. ինչո՞ւ ես լալիս այսօր, ասաց Լինհարդը:

Գերտրուդը պատասխանեց, սիրելիս, մի՛ վախենար, սրանք տնտեսական արտօսքներն են: Ես կամենում էի Աստծուց շնորհակալ լինել այս շաբաթուայ համար և սիրտս լցուեց. ծունկ չոքեցի, բայց չկարողացայ խօսել և լաց եղայ, սակայն ինձ այնպէս թուաց թէ կեանքումս ա՛յսպէս շնորհակալ չէի եղել Աստծուց:

Սիրելիս, պատասխանեց Լինհարդը, երանի՜ թէ ես էլ քեզ պէս կարողանայի այդպէս շուտով արտասուել. հէնց այժմ կկամենայի Աստծուց ու մարդկանցից շնորհակալ լինել, բայց երբէք չե՛մ կարող ծունկ չոքել և արտասուել:

Գերտրուդը: Եթէ լուրջ կերպով մտադիր ես արդար ու ճշմարտութեամբ գործել, այն ժամանակ մնացեալ բոլորը համարեա՞ թէ նոյնն է: Մէկն ունի թոյլ ձայն, միւսը զօրեղ, այդ նշանակութիւն չունի. գլխաւորն այն է՝ թէ ինչի՞ համար է գործածում այդ ձայնը: Սիրելիս, լացն ու չոքելը նշանակութիւն չունեն, Աստծուց և մարդկանցից անկեղծութեամբ շնորհակալ լինելն է գլխաւորը: Որ մի մարդ աւելի զգայուն է, իսկ միւսն աւելի պակաս, այդ նոյնչափ նշանակութիւն ունի, որչափ որ մի որթ ծանր, իսկ միւսը թեթեւ կերպով է փոշու մէջ առաջ սողում: Եթէ դու լուրջ ես խօսում, կարժանանաս մեր ամենիս Հօր ներողամտութեանը:

Լինհարդն արտասուելի աչքով գլուխը խոնարհեցրեց նրա կրծքին. թախծութեամբ լի նրանք մի վայրկեան լուռ մնացին ադ դրութեան մէջ: Վերջապէս Գերտրուդն ասաց. չե՞ս ուզում ընթրել: Զե՛մ կարող, պատասխանեց նա, սիրտս լիքն է. այժմ ոչինչ չեմ կարող ճաշակել: Ես էլ չե՛մ կարող, սիրելիս, պատասխանեց Գերտրուդը, բայց գիտե՞ս ինչ անենք. մեր ընթրիքը կտանեմ խեղճ Բուդիի համար, որի մայրն այսօր մեռաւ:

37.

ՄԻ ԱՄԱՆ ՈՍՊ ԱՂՔԱՏ ՄԱՐԴՈՒ ՀԱՄԱՐ

Լինհարդը, Վերջապէս ազատուեց նախ թշուառութիւնից:

Գերտրուդ: Այո, գոհութիւն Աստծոյ. երանի՛ թէ ներկայ լինէիր նրա վերջին րոպէներին. երեւեակա՛յր՝ իր մահոտան օրը նկատելով, որ Բուդելին մեզնից գետնախնձոր է գողացել, հօրը և որդուն ուղարկեց ինձ մօտ ներողութիւն խնդրելու. նա առանձնապէս ներողութիւն էր խնդրում, որ չի կարող մեր գետնախնձորը վերագարծնել և բարի Բուդին խոստացաւ, որ գողացուած գետնախնձորի փոխարէն քեզ անվարձ կ'ծառայէ: Կարող ես երեւեակա՛յր, սիրելիս, թէ ինչ գրութեան մէջ կ'լինէի այդ րոպէին: Իսկոյն վազեցի մեռնողի մօտ, սակայն չեմ կարող պատմել, անկարելի է արտասանել թէ նա ինչպիսի ցաւով և սրտագին տխրութեամբ մի անգամ էլ հարցրեց՝ թէ արդեօք ներե՞լ եմ իրեն և տեսնելով որ գթաշարժուեցայ, իր զաւակներին իմ հոգացողութեանը յանձնեց: Անկարելի է պատմել և արտայայտել թէ ինչպէս նա չէր համարձակուում ասել այդ բանը մինչև վերջին վայրկեանը և մահոտան մերձենալը զգալուց յետոյ միայն համարձակուեց ասել. ինչպէս խոնարհ ու սիրով էր վարուում իր որդու և թոռների հետ և հէնց այդ միջոցին յաւիտենական քնով ննջեց:

Լինհարդ: Արի, միասին գնանք նրանց մօտ:

Գերտրուդ: Այո, գնանք:

Մի բաժին ոսպ վերցնելով նրանք գնացին Բուդիի մօտ:

Այդ միջոցին Բուդին նստած էր ննջեցեալի անկողնի վրայ, լաց էր լինում ու հառաչում. իսկ փոքրիկն իր սենեակից կանչում էր հօրը և հաց խնդրում—ի՛նչ եմ ասում, ո՛չ թէ հաց, այլ միայն խակ արմտիք, կամ մի որևէ բան: Ա՛խ, ոչինչ չունեմ, բոլորովին ոչինչ, ի սէր Աստծո՛յ, գոնէ մինչև վաղը լա՛իր. ոչինչ չունեմ, ասում էր հայրը. բայց երեխան շարունակում էր՝ քաղցած եմ, հայր, չեմ կարողանում քնել:

Հէնց վերջին խօսքերն արտասանելիս ներս մտան Լինհարդն ու Գերտրուդը և կերակուրը դնելով քաղցած երեխայի առաջը, ասացին. շուտ կեր, քանի չե՛ սառել:

Բուդի: Աստուած իմ, Բոդելի, սրանց գետնախնձորն էր, որ գողացար և ինձ էլ ուտեցրիր:

Գերտրուդ: Լա՛իր այդ մասին, Բուդի:

Բուդի: Ես չեմ համարձակուում ձեր երեսին նայել,

սիրտս ցաւում է, որ այդ բանն արինք:

Լինհարդ: Կէր այժմ, Բուդի:

Բուդելի: Կէր այժմ, հայր, դեռ ուտենք, հայր:

Բուդի: Ուրեմն աղօթիր:

Բուդելի: Աստուած, կերակրիր և սփոփիր երկրիս բոլոր աղքատ մանուկներին. ամէն:

Այդպէս աղօթելուց յետոյ՝ երեխան վերցնում է գլդը և դողալով ու լալով ուտում:

Փոխարէնն Աստուած վարձատրէ ձեզ, ասաց հայրը, և սկսեց նոյնպէս ուտել: Խեղճ Բուդիի արցունքներն այտերից ցած գլորուելով՝ ընկնում էին կերակրի մէջ:

Նրանք բոլոր կերակուրը չկերան, այլ մի մասն էլ պահեցին քնած երեխաների համար. յետոյ Բուդելին աղօթեց. ով կերաւ, պէտք է շնորհակալ լինի Աստուծուց, ով մեզ կեդարեց՝ նա նոյնպէս: Շնորհակալութիւն, գոհութիւն և փառք նրան՝ այժմ, միշտ և յաւիտեանս. ամէն:

Երբ Բուդին կրկին շնորհակալութիւն էր յայտնում, ծանր հառաչանք դուրս թռաւ նրա սրտի խորքից:

38.

ԲԱՐԵԳՈՐԾ ՍՐՏԻ ԽԱՂԱՂ ԵՒ ԱՆԿԵՂԾ ՎԵՀՈՒԹԻՒՆԸ

Եթէ մի որեւէ կարիք ունես, Բուդի և կարծում ևս թէ կարող ենք օգնել քեզ, ասա՛, դիմեցին նրան Լինհարդն ու Գերտրուդը միասին:

Ո՛չ, այժմ ո՛չ մի կարիք չունեմ, շնորհակալ եմ ձեզնից, պատասխանեց Բուդին: Բայց ուժով զսպեց իր սրտի խորին հառաչանքը, որ կրկին պէտք է գուրս թռչէր նրա կրծքից:

Տխուր և ցաւակցութեամբ նայեցին նրան Լինհարդն ու Գերտրուդը և ասացին. դու հառաչում ես և երեւում է, որ մի բան ճնշում է սիրտդ:

Ասա՛, հայր, դրանք սոյնպէս բարի են, որ կօգնեն մեզ, խնդրում է փոքրիկը:

Ասա՛, եթէ կարող ենք օգնել՝ կանենք, խնդրում են Լինհարդն ու Գերտրուդը:

Ա՛խ, նոյնպէս համարձակուեմ, պատասխանում է խեղճը, վաղը պէտք է մօրս դագաղի յետեից գերեզմանատուն գնամ, միւս օրը դղեակ, բայց գուլպայ և կօշիկ չունեմ:

Լինհարդէ Այդ բանի համար էլ ինչո՞ւ ես այդպէս նեղանում, ինչո՞ւ ուղղակի չես ասում: Ես կարող եմ բեղ մի զոյգ գուլպայ և կօշիկ տալ:

Րուդի: Կտա՞ս, ա՛խ, Աստուած իմ, մի՞թէ դարձեալ հաւատում ես, որ ես շնորհակալութեամբ և անվնաս կրկին յետ կդարձնեմ:

Լինհարդէ: Լո՛րր այդ մասին, Բուդի. ես բեղ հաւատում եմ. թշուառութիւնից ու կարիքից նեղուած՝ երկչոտ ես դարձել:

Գերտրուդէ: Այո՛, Բուդի, հաւատա՛ Աստծուն և մարդկանց. այդպիսով սիրտդ կթեթեւանայ և աւելի ծանր հանգամանքներում ինքդ կարող ես բեղ օգնել:

Րուդի: Այո՛, Գերտրուդէ, ես պէտք է աւելի մեծ հաւատ ունենայի դէպ Աստուած. իսկ ձեզ շնորհակալութիւն յայտնելու համար խօսքեր չեմ գտնում:

Լինհարդէ: Այդ մասին մի՛ խօսի, Բուդի:

Գերտրուդէ: Ես ուզում եմ մէկ էլ տեսնել հանգուցեալ մօրդ դէմքը:

Գերտրուդէ, Լինհարդէ, Բուդին և փոքրիկը, մի աղօտ լապտեր վերցնելով՝ գնում են դէպի ննջեցեալի անկողինը: Ամենքն արտասուալի աչքերով, խորին ու խաղաղ լռութեամբ մի վայրկեան նայում են դիակին և ապա կրկին ծածկում և համարեա՛ առանց մի խօսք ասելու՝ հրաժեշտ են տալիս միմեանց: Տուն գնալիս Լինհարդն ասում է Գերտրուդին. Ի՛նչ թշուառ դրութիւն. սիրտս ցաւում է: Խեղճը մինչև անգամ եկեղեցի չէ կարող գնալ, չէ կարող աշխատանք խնդրել և դրա համար շնորհակալութիւն յայտնել, որովհետև ոչ զգեստ և ոչ էլ կօշիկ ու գուլպայ ունի:

Գերտրուդէ: Եթէ այդ մարդն իր թշուառութեան պատճառն ինքը լինէր, անկասկած կյուսահատուէր:

Լինհարդէ: Այո՛, Գերտրուդէ, հարկաւ պէտք է յուսահատուէր. եթէ ես լսէի զաւակներիս «հա՛ց եմ ուղղում», «բաղցած եմ» աղաղակը, ոչինչ չունենալի նրանցը տալու և միւսնոյն ժամանակ յանցաւոր լինէի՝ անպատճառ կյուսահատուէի. մի՞թէ ես էլ այդ թշուառութեան ծանապարհի վերայ չեի՝:

Գերտրուդէ: Այո՛, մենք մե՛ծ փտանգից ազատուեցանք:

Այսպէս խօսակցելով՝ երբ նրանք անցան գինետան մօտից, հարձակների անորոշ աղաղակներ հնչեցին նրանց ականջներում: Լինհարդի սիրտն արդէն հեռուից սկսեց բաբախել, բայց երբ մօտեցան՝ նա մի սոսկումն և զզուանք զգաց: Գերտրուդը ցաւելով ու մեղմութեամբ նայեց Լինհարդին. իսկ Լինհարդն ամօթով մտիկ տուեց Գերտրուդին և ասաց. Ո՛հ, ի՛նչքան սիրուն է անցնում երեկոն, երբ բեզ մօտ եմ լինում. եթէ այժմ ես էլ այստեղ լինե՛ի.....:

Գերտրուդի տխրութիւնը փոխուեց արտասուքի և նա իր աչքերը դէպ երկինք բարձրացրեց. Լինհարդի աչքերն էլ լցուեցան արցունքով և դէմքը տխրութեամբ ծածկուեց, երբ նայեց իր սիրելի Գերտրուդին: Նա նոյնպէս բարձրացրեց իր աչքերը դէպ երկինք և այդպէս մի վայրկեան երկուսն էլ միասին վերև էին նայում. նրանք բերկրալի արցունքներով տեսան վերևում պայծառ փայլող լուսինը և իրենց հոգեկան հանգստութիւնն ապահովացրեց նրանց, որ երկնաւոր Աստուածը սիրով է ընդունում նրանց սրտի անկեղծ և անմեղ զգացմունքները:

Երբ նրանք տուն հասան, Գերտրուդն անմիջապէս կօշիկ և գուլպայ որոնեց Բուդիի համար և նոյն իսկ գիշերը Լինհարդը տարաւ և տուեց նրան: Երբ Լինհարդը վերադարձաւ, երկու ամուսիններն էլ սրտանց աղօթեցին և քնեցին Աստուածահաճոյ մտածմունքներով:

Առաւօտը նրանք վաղ վարժեցին, կարդացին Փրկչի չարչարանաց պատմութիւնը և սուրբ հաղորդութեան հաստատութիւնը. փառաբանեցին Աստծուն արևի ծագումից առաջ: Յետոյ արթնացրին մանուկներին, սպասեցին մինչև նրանց առաւօտեան աղօթքի վերջանալն ու գնացին եկեղեցի:

Զանգահարելուց մի քառորդ ժամ առաջ, տանուտէրը նոյնպէս վերկացաւ: Նա չէր կարողանում զգեստների պահարանի բանալին գտնել, սկսեց անիծել ու հայհոյել, կօշկով կոտրեց պահարանը, հագնուեց, գնաց եկեղեցի և նրստեց առաջին աթոռի վրայ, գլխարկը դրեց բերնին, աչքերով դիտեց եկեղեցու բոլոր անկիւնները և աղօթեց գլխարկի տակ: Շուտով եկաւ և քահանան. համայնքը միաձայն երգեց չարչարանաց երգի երկու տունը: Յետոյ քահանան բեմ բարձրացաւ և քարոզեց իր համայնքին հետևեալը.

Սիրելի՛ ժողովուրդ.

Ով Տիրուջից երկիւղ ունի և ապրում է երկիւղած ու ճշմարտասէլ մտքով, նա ապրում է լուսոյ մէջ. իսկ նա՛ ով իր արարքների ժամանակ մոռանում է Տէր Աստծուն, ապրում է խաւարի մէջ. մի՛ թոյլ տաք, որ ձեզ մոլորեցնեն. միմիայն ձեր երկնաւոր Հայրն է ամենարարին: Ինչո՞ւ էք պտտում մոլորութեան մէջ և խարխափում խաւարում: Միայն Աստուած է ձեր Հայրը: Զգուշացէ՛ք այն մարդկանցից, որոնք ձեզ այնպիսի բաներ են ուսուցանում, որ անախորժ են ձեր Հօրը: Երանի՛ այն մարդուն, որի Հայրն Աստուած է: Երանի՛ այն մարդուն, որ երկիւղ է կրում չարից և ատում է վատը, որովհետեւ չարիք անողը բաղդաւոր չէ և վատութիւն անողը խճճւում է իր վատ գործի մէջ: Բաղդաւոր չեն նրանք, որոնք ճնշում և նեղացնում են իրենց մերձաւորներին. ո՛չ, բաղդաւոր չէ այն մարդը, որի դէմ աղքատն առ Աստուած է բողոքում: Վա՛յ այն թշուառականին, որ ձմեռը կերակրում է աղքատներին, իսկ հնձի ժամանակ կրկնակի է առնում նրանից: Վա՛յ այն անաստուած մարդուն, որ ամառն ուժով աղքատին գինի է տալիս, իսկ աշնանը երկու անգամ աւելի է պահանջում նրանից: Վա՛յ այն մարդուն, որ աղքատից խլելով դրամանն ու խոտը, զըրկում է նրան իր արտը մշակելու կարողութիւնից: Վա՛յ նրան, ում խստասրտութեան պատճառով աղքատի զաւակները հացի պակասութիւն ունեն: Վա՛յ այն անաստուած մարդուն, որ աղքատներին դրամ է փոխ տալիս միայն այն մտքով, որ իր ստրուկները դառնան, իր հրամանները կատարեն, առանց վարձատրութեան աշխատեն և միւլնոյն ժամանակ կրկնակի տոկոս վճարեն: Վա՛յ նրանց, որոնք դատաստանի առաջ այդպիսի մարդու կողմը կրոնեն, սուտ վկայութիւն կտան, սուտ կերդուեն՝ նրան արդարացնելու համար: Վա՛յ նրան, ով նենգաւորներին իր տուն է ժողովում և դրանց հետ միասին անմեղին լրտեսում, որ նրան էլ մոլորեցնեն, որ նա էլ իրենց նմանը դառնայ, իր Աստծուն, ամուսնուն, զաւակներին մոռանայ և իրենց հետ փը-

չացնէ իր աշխատանքի վաստակը, որի յուսով են ապրում մայրն ու զաւակները: Վա՛յ նոյնպէս այն թշուառականին, որ խաբւում և մոլորւում է անաստուածների խօսքերից և անմտութեամբ ծախսում է այն փողը, որ անհրաժեշտ է իր ընտանիքի համար: Վա՛յ նրան, ում ամուսինը հառաչանքով բողբոքում է առ Աստուած և ծծկեր մանկանը կերակրելու կաթ չունի: Վա՛յ նրան, ում արբեցողութեան պատճառով ծծկեր մանուկը կանխահաս մահ է գտնում: Վա՛յ նրան, ում կինը լալիս է իր զաւակների համար հաց չգտնելով: Վա՛յ այն թշուառականին, որ իր որդոց ուսման վարձը խաղի մէջ է տանուլ տալիս. երբ նա ծերանայ, որդիքը կասեն նրան, դու մեր հայրը՝ չէիր, դու մեզ աշխատել չսովորեցրիր. ինչո՞վ կարող ենք բեզ օգնել: Վա՛յ նրանց, որոնք սըտերով են պարապում և ծուռն ուղիղ, ուղիղ ծուռ դարձնում: Վա՛յ ձեզ, եթէ արժէքից պակաս գնով էք առել որբւայրու վարելահողերն ու որբի տունը—վա՛յ ձեզ, որովհետեւ որբւայրու և որբի Հայրը ձեր Տէրն է, իսկ աղքատները, որբւայրիներն ու որբերը նրա սիրելիներն են,—դուք զգուշի էք, եթէ չար և խիստ էք աղքատների հետ: Վա՛յ ձեզ, եթէ ձեր տունը լիքն է ուրիշին պատկանած իրերով: Վա՛յ ձեզ, եթէ աղաղակէք այն գինին խմելիս, որի խաղողը հասունացել է աղքատի վազի վրայ, եթէ ծիծաղէք, երբ թշուառ, քաղցած մարդիկ իրենց ցորենը հառաչանքով ձեր պարկերն են լցնում, եթէ ծաղոնէք և կատակ անէք, երբ ձեզնից ճնշուածը սողունի նման սողում է ձեր առաջը և ձեր յափշտակածի տասերորդ մասը կրկին ձեզնից իբրեւ պարտք է ուզում. եթէ դուք այս ամենի դէմ խտասիրտ և անգութ կերպով կվերաբերուէք, մի ժամ էլ բաղդաւոր չէք լինի: Ո՛չ, այն մարդն երջանիկ չէ՝ կարող լինել Աստծոյ ստեղծած աշխարհում, որ տղրուկի նման ծծում է աղքատի վաստակը: Այդպիսի մարդն ո՞վ կուզէ լինի, միևնոյն է. եթէ նա նոյն իսկ երկրիս վրայ եղած բոլոր վտանգներից, պատասխանատւութիւնից և պատժից ազատ լինի, եթէ մինչև անգամ երկրի դատաւորը լինի և թշուառներին իր ձեռքով բանտարկէ և իր բերանով մեղադրէ. եթէ կարող լինի նոյն իսկ նրա կեանքի և մահուան վճիռը տալ ու գլխատման դատապարտել— նա դատապարտուածնե-

րից աւելի վատը կլինի: Ով աղքատին ճնշում է մեծամր-
տութեամբ, թշուառ մարդկանց համար որոգայթ է լարում
և որբւայրիների տները քանդում, նա աւելի վատ է քան
գողն ու մարդասպանը, որոնց վարձատրութիւնը մահն է:
Այդպիսի մարդու սիրտը մի ժամ անգամ երջանիկ չէ: Նա
շրջում է Աստուծոյ ստեղծած աշխարհում եղբայրասպանու-
թեան անէծքով ծանրաբեռնուած, որ նրա սրտին հանգստու-
թիւն չէ տալիս. նա թափառում և միշտ ցանկանում է իր
ներքին երկիւղը նոյն իսկ իրենից թագցնելու: Նա կամենում
է իրեն համար բնուր դարձած ժամանակն անցկացնել
հարբելով, չարութեամբ, շռայլութեամբ, վէճով ու կռուով,
ստուգութեամբ և խաբէութեամբ, կեղտոտութեամբ և կատա-
կով, հայհոյեանքով, բամբասելով և ուրիշներին գրգռելով:
Բայց նա չէ կարող միշտ ըր խղճի ձայնը խեղդել, նա չէ
կարող Տիրոջ սարսափից միշտ խուսափել, խղճի ձայնը զի-
նուած մարդու նման կյարձակուել դրա վրայ և դուք կը
տեսնէք, որ նա դողում է, կուշ է գալիս մահուան պատժի
սպասող բանտարկեալի նման:

Սակայն երանի՜ այն մարդուն, որ մասնակից չէ դրա
գործերին. երանի՜ այն մարդուն, որ պատճառ չէ եղել իր
նման մարդկանցից մէկի աղքատութեան: Երանի՜ այն մար-
դուն, որ աղքատի աշխատանքը չէ կորցել նրա ձեռքից:
Երանի՜ ձեզ, եթէ ձեր բերանն անարատ է և ձեր աչքերն
ազատ՝ չար հայեացքից: Երանի՜ ձեզ, եթէ աղքատն օրհնում է
ձեզ և եթէ որբւայրիներն ու որբերը ձեզ համար շնորհա-
կալութեան արցունք են թափում Աստուծոյ առաջ: Երանի՜
այն մարդուն, որ սիրում է իր Տէր Աստուծուն և իր ազգը:
Երանի՜ ձեզ, բարեպաշտներ, եկէք, ուրախացէք և ճաշա-
կեցէք Տիրոջ սէրը՝ հաղորդութեամբ: Տէրը, ձեր Աստուա-
ծը, ձեր Հայրն է: Նրա սիրոյ գրաւականները կը օրացնեն
ձեզ և ձեր սէրը դէպի Աստուած, դէպի մարդիկ և դէպի
ձեր եղբայրները՝ կաճէ և կուժեղանայ:

Իսկ դուք, որ սէր չունէք և գործի ժամանակ աչքի
առաջ չունէք, որ Աստուած ձեր Հայրն է, որ ձեր եղբայ-
րակից մարդիկն Աստուծոյ զաւակներն են և որ աղքատն էլ
ձեր եղբայրն է—դուք, անաստուածներ, ի՞նչ գործ ունէք
այստեղ: Գուք, որ երէկուայ պէս վաղն էլ կրկին պէտք է

Ճնշէք աղքատին, ի՞նչ գործ ունէք այստեղ: Դուք էլ կամենում էք Աստծոյ մարմինը ճաշակել, արիւնն ըմպել և ասել, որ ձեր եղբայրների հետ մի մարմին, մի սիրտ ու մի հոգի էք. հեռացէ՛ք այստեղից և մի ճաշակէք սիրոյ հաղորդութիւնը: Յետ կանգնեցէ՛ք, որ աղքատը հաղորդութիւն առնելիս՝ ձեր երեսին չնայէ և չգունատուի. թողէ՛ք, գոնէ այդ ժամին չմտածէ, որ վաղը դուք նրան պիտի խեղտէ՛ք: Թողէ՛ք, մի խնայէք նրան այդ խաղաղութեան ժամը. թող նա հանգստութիւն ունենայ ձեզնից և ձեզ չտեսնէ, որովհետեւ աղքատը դողում և որբի սիրտը բարախում է ձեր առաջ: Բայց ինչո՞ւ եմ խօսում ձեզ հետ, զուր խօսքեր չոյլում: Դուք չէ՛ք կարող հեռանալ այնտեղից, ուր կարող էք մարդկանցը ցաւ պատճառել: Ուր որ նրանցը դողալով և երկիւղով լի էք տեսնում, այնտեղ դուք լի՛ւ էք զգում ձեզ և կարծում էք, որ ոչ ոք ձեզ պէս հանգիստ սի՛րտ չունի: Սակայն սխալում էք. տեսէ՛ք, ես երեսս դարձնում եմ ձեզնից և ենթադրում, որ դուք այստեղ չէ՛ք: Դուք էլ, համայնքիս աղքատներ և ճնշուածներ, դարձրէ՛ք երեսներդ դրանցից, որպէս թէ չէ՛ք տեսնում դրանցը, որպէս թէ այստեղ չեն: Տէ՛րն է այստեղ, որի վրայ էք դրել դուք ձեր յոյսը. Տէ՛րն այստեղ է: Հաւատացէ՛ք նրան և յոյսներդ նրա վրայ դրէ՛ք. ձեր չարչարների ու նեղութեան պտուղը ձեզ համար օրհնութիւն կդառնայ: Հաւատացէ՛ք Տիրոջը, ձեր Աստծուն և մի վախենաք անաստուածներից, բայց զգուշացէ՛ք նրանցից. համբերեցէ՛ք, սիրելիներս, աւելի լաւ է կարիք զգաք, փնասուէ՛ք՝ քան թէ օգնութիւն խնդրէք անսիրտներից. որովհետեւ կոշտ մարդու խօսքերը ստախօսութիւն են և նրա օգնութիւնը մի գրաւիչ միջոց, որով բռնում է աղքատին՝ նրան սպանելու համար: Փախէ՛ք այն անաստուած մարդուց, երբ ծիծաղելով ողջունում է ձեզ, երբ իր ձեռքը գէպի ձեզ է մեկնում և ձեր ձեռքը սեղմում: Երբ նա առաջարկում է ձեզ իր օգնութիւնը, փախէ՛ք, որովհետեւ անաստուածը թակարդի մէջ է ձգում աղքատին: Փախէ՛ք նրանից ու մի կապուէ՛ք նրա հետ, բայց մի վախենաք, երբ կաղնու նման հաստատ կանգնած էք տեսնում նրան. մի վախենաք նրանից:

Գնացէ՛ք, սիրելիներս, ձեր անտառը և տեսէ՛ք՝ ուր մի

անդամ Տին կաղնիներն էին բարձր կանգնած, այժմ տեսէք թէ ինչպէս են դրանց ստուերի տակ ածող փոքրիկ ծառերը մեծացել, կանաչել ու ծաղկել։ Արեւն այժմ կրկին լուսաւորում է այդ մատաղ ծառերը և երկնքի ցողունն իր փարթամութեամբ ընկնում է դրանց վրայ, իսկ կաղնու մեծ և լայն արմատները, որ ծծում էին երկրի ամբողջ սնունդը, այժմ փթում են և կաղնու ստուերի տակ ածող մատաղ ծառերին սնունդ տալիս։ Այդ պատճառով յոյսերդ Տիրոջ վրայ դրէք, որովհետեւ նրա օգնութիւնից երբէք չեն զերկւում նրանք, որոնք իրենց յոյսը նրա վրայ են դրել։ Տիրոջ դատաստանը վրայ կհասնի անաստուածների համար և այն օրը նրանք տեսնելով ճնշուածներին և թշուառներին, կողքան ու կասեն. երանի՜ ես սրանցից մէկի նմանը լինէի։ Հատաացէք Տիրոջը, ճնշուածներ և ուրախացէք, որ ճանաչում էք այն Տիրոջը, որ սահմանեց սիրոյ հաղորդութիւնը, որովհետեւ դուք միայն այդ սիրոյ շնորհիւ էք տանում երկրիս չարչարանքը. ձեր բեռան տակ են ածում ձեր ուժերը։ Ուրեմն ուրախացէք, որ ճանաչում էք սիրոյ Տիրոջը, որովհետեւ առանց սիրոյ դուք կյաղթուէք և կնամանուէք այն անաստուածներին, որ ձեզ չարչարում և խաբում են։ Փառաբանեցէք սիրոյ Տիրոջը, որ հաստատեց սուրբ հաղորդութիւնը և միլիօնաւոր մարդկանց թւում ձեզ էլ հրաւերել է այսօր սուրբ խորհուրդը ծաշակելու։ Փառաբանեցէք Աստծուն։ Սիրոյ յայտնագործութիւնը աշխարհիս փրկութիւնն է։ Սէրն այն կապն է, որ կապակցում է աշխարհս, սէրն այն կապն է, որ Աստծուն կապում է մարդկանց հետ։ Առանց սիրոյ՝ մարդ Աստուած չունի, իսկ առանց սիրոյ և Աստծոյ ինչ է մարդու Կարող էրասել, կարող էք արտայայտել, կարող էք մտածել՝ թէ ինչ է մարդս առանց սիրոյ և Աստծոյ։ Ես չեմ կարող այդ ասել, չեմ կարող արտայայտել։ Ուրախացէք, որ ճանաչում էք սիրոյ Աստծուն, որ աշխարհիս մարդկանցը դէպի սէրն է հրաւիրել, խաւարից դէպի լոյս ու մահուանից դէպի յաւիտենական կեանք։ Ուրախացէք, որ ճանաչում էք Տիրոջը և աղօթեցէք նրան չճանաչողների համար, որ նրանք էլ ըմբռնեն ճշմարտութեան ճանաչողութիւնը և զգան ձեր ուրախութիւնը։

Ձաւակներս, յառաջ մատիք և սրբութեամբ հաղորդեցարուք. ամէն:

Երբ քահանան այս համարեալ մի ժամ տևող քարոզը վերջացրեց, ամբողջ համայնքն աղօթեց և ճաշակուեց:

Սուրբ հաղորդութիւնից յետոյ ժողովուրդը մի երգ էլ նուագեց, քահանան օրհնեց ամենքին և համայնքը ցրուեց:

40.

ԱՊՐԱՅԻՆ ՈՐ ԲԱՐՈՋԸ ԼԱՒ ԷՐ. ԻՆՉ Է ՆՇԱՆԱԿՈՒՄ՝
ԱՂԲԱՏԻՆ ՃՆՇԵԼ:

Տանուտէր Հումելն իր սրտումը բարկացաւ քահանայի վրայ՝ թէ ինչո՞ւ խօսեց անաստուածների մասին, այդ օրն ամբողջ համայնքը խաղաղ սրտով տօնեց. միայն տանուտէրն էր կատաղում, հայհոյում և սարսափելի բաներ ասում քահանայի մասին: Հաղորդութեան սուրբ սեղանից հեռանալուց անմիջապէս յետոյ՝ նա մարդ ուղարկեց իր անաստուած ընկերների մօտ, որ շտապով գան: Սրանք շուտով եկան և սկսեցին թեթևամիտ ու յանցաւոր բաներ խօսել քահանայի և այսօրուայ քարոզի մասին:

Ամենից առաջ սկսեց տանուտէրն ու ասաց. ես չեմ կարող տանել այդ անիծուած հայհոյեանքն և խայթոցը:

Նրա վարմունքն իրաւացի չէ, յանցանք է, նա մանաւանդ այսպիսի մի սուրբ օր, ասաց Էրի:

Տանուտէր: Չարամիտ քահանան գիտէ, որ այդ անտանելի է ինձ համար, բայց և այնպէս անում է. ինչպէս երևում է՝ նրա համար մի զուարճութիւն է մարդկանց բարկացնելն ու կատաղեցնելը. նա յեղաշրջում է այն ամենը, ինչ որ ինքը չէ հասկանում և իրեն չէ վերաբերում:

Էրի: Փրկիչը, աւետարանիչները և նոր կտակարանի առաքեալները ոչոքի չեն հայհոյել:

Քրիստէն: Ի՞նչ ես ասում, նրանք քահանայից աւելի լաւ են հայհոյել:

Էրի: Ասածդ ճշմարիտ չէ, Քրիստէն:

Քրիստէն: Գի՞տ ես, ինչ է, Էրի. չե՞ս յիշում աւետարանի խօսքերը. կո՞յր առաջնորդներ, օձե՞ր, իժի՞ ծնունդներ և այսպիսի հազար բաներ. ի՞նչ լաւ ես հասկանում սուրբ գիրքը, Էրի:

Գիւղացիներ: Այո՛, երբ, ճշմարիտ է, նրանք էլ են հայհոյել:

Քրիստէն: Այո՛, բայց նրանք իրենց չհասկացած գործերի և դրստուած, կարգի բերուած հաշիւների համար չեն պատժել ուրիշներին. բացի դրանից նրանք ուրիշ մարդիկ էին և կարող էին անել:

Գիւղացիներ: Հասկանալի է, նրանք ուրիշ մարդիկ էին:

Քրիստէն: Այո՛, նրանք ուրիշ մարդիկ պէտք է լինէին, եթէ ոչ չէին համարձակուի: Մտածեցէք թէ նրանք ի՞նչ արեցին Աննային — այո՛, Աննա էր կոչուում նա — և ապա նրա կնոջը: Որովհետեւ միայն մի սուտ ասացին, գետին ընկան և մեռան:

Գիւղացիներ: Միթէ՞ այդ ճշմարիտ է. մի ստի համար:

Քրիստէն: Այո՛, ինչպէս որ ես կենդանի կանգնած եմ ձեր առաջը, այնպէս էլ ասածս է ճիշտ:

Ընդի: Ի՞նչ լաւ բան է, երբ մարդ հասկանում է սուրբ գիրքը:

Քրիստէն: Դրա համար ես շնորհակալ եմ հանգուցեալ Տօրիցս: Նա թէեւ մի առանձին հմտութիւններ ունեցող մարդ չէր, — նա մեր մայրական կալուածքը վատնեց մինչև վերջին կոպէկը. այդ զրկանքը ես կտանէի, եթէ նա այնպէս սերտ յարաբերութիւն չուներ կախաղանի դատապարտուած Ուլիի հետ. այդպիսի բանն որդոց որդի չէ մոռացւում. — սակայն սուրբ գիրքը քահանայի նման էր կարգում և բոլորիցս էլ նոյնն էր պահանջում:

Ընդի: Ես հաղար անգամ զարմացել եմ, թէ նա այդքան բան հասկանալով՝ ինչո՞ւ այնպիսի անպիտան մարդ էր:

Գիւղացիներ: Այո՛, այդ շատ զարմանալի է:

Նօտա: (Գիւնտանն եղող մի օտարական): Ձեմ կարող ծիծաղս պահել, բարեկամներ, որ դուք զարմանում էք այդ բանի վրայ. եթէ շատ բան իմանալը մարդկանց լաւացնէր, այն ժամանակ ձեր փաստաբանները, դատաւորները և տանուտէրներն ամենալաւ մարդիկը պէտք է լինէին:

Գիւղացիներ: Այո՛, այդպէս է, բարեկամ, այդպէս է:

Նօտա: Հաւատացէ՛ք միայն, բարեկամներ, որ իմանալու և գործելու մէջ երկնքի ու երկրի հեռաւորութեան չափ զանազանութիւն կայ: Ով միայն իր իմացածն է արհեստ

շինում, նա ճշմարիտ որ շատ զգոյշ պէտք է լինի, որ գործելը չմոռանայ:

Գիւղացիներ: Այո՛, բարեկամներ, այդպէս է, մարդինչ որ չէ անում, մոռանում է:

Եօսու: Բնականապէ՛ս. եթէ մէկը միայն անգործութեամբ է պարապում, նա ոչնչի պէտք չէ գալիս և այդպէս է լինում, երբ մարդիկ պարապութիւնից և ձանձրութիւնից աւելորդ հարցերով ու խօսակցութեամբ են զբաղւում: Զգուշացէ՛ք, այն տղաներից շատերը, որ միշտ օրացոյցի և սուրբ գրքի պատմութիւնից են խօսում, հին և նոր պատուիրաններն առաջ բերում, ցերեկուայ գողեր են: Եթէ դրանց հետ խօսենք տնարարութեան, մանուկների կրթութեան, աշխատանքի և արդիւնքի մասին, եթէ դրանցից խորհուրդ հարցնենք՝ թէ այս կամ այն կարիքին ի՛նչպէս պէտք է օգնել, այն ժամանակ դրանք մնում են յիմարի պէս կանգնած, ոչինչ չգիտեն և ոչինչ չեն կարող անել: Միայն գինետներում, պարի դահլիճներում, կիրակնօրեայ և տօն օրերի զուգատրութիւնների ժամանակ են կամենում դրանք իրենց շնորհքը ցոյց տալ: Նրանք ա՛յնպիսի յիմարութիւններ և պատմութիւններ են առաջ բերում, որոնց ոչ սկիզբն է ճշմարիտ, ոչ վերջը, բայց և այնպէս այդ մի սովորական բան է դարձել և սենեակներում լցուած գիւղացիները ժամերով լսում են այդպիսի մեծախօսի հետզհետէ հնարած ստերը:

Էլլի: Հոգիս վկայ, որ մեր բարեկամը ճիշտ է ասում, Քրիստէն, նա քո հօրը մանրամասն նկարագրեց: Ճիշտ այդպէս էր նա, փայտին ու դաշտին, տաւարին ու խոտին, կալսելուն և վարելուն վերաբերեալ գործերում նա տաւարի պէս յիմար էր, և ամեն բան ոչխարի նման դանդաղ էր սկսում: Բայց գինետանը և համայնքի ժողովուրդու և զուարճանքու տեղերում նա արևելեան իմաստունի պէս խօսում էր, մէկ դօկտօր Ֆաուստից, մէկ Քրիստոսից, մէկ Էնդօրի կամ Հիրցաու վհուկից, մէկ Մադրիդի ցուլակոուից, մէկ Լօնդօնի ձիարշաւից: Եւ որչափ չափազանց և յիմար կերպով էր այդ ամենն անում և ակնյայտի ստում, այնչափ աւելի սիրով էին լսում նրան, մինչև որ վերջը նա համարեա՛ թէ կախուեց: Այն ժամանակ նրա պատմութիւնների արժէքն ընկաւ:

Եօսու: Այդ արդէն ուշ կ'լինէր:

Էլըի: Այո՛, մենք երկար ժամանակ յիմար էինք և նրա ստերի փոխարէն՝ Վճարում էինք նրա խմած գինու փողը:

Եօստ: Կարծեմ նրա համար աւելի լաւ կլինէր, եթէ չվճարէիր:

Էլըի: Աստուած է վկայ, ես էլ կարծում եմ, որ եթէ չվճարէինք, նա կախաղան չէր բարձրանայ, որովհետեւ ստիպուած կլինէր աշխատելու:

Եօստ: Այդպիսով ձեր բարեսրտութիւնը նրան մեծաց:

Դիւղաքիներ: Այո՛, Աստուած է վկայ, ճիշտ է:

Եօստ: Անիծուած, մոլորեցնող և մինչև անգամ անբարոյական բան է՝ դատարկ պատմութիւնների մէջ սուրբ գրքի անունը մտցնել:

Լիօյսի: Հայրս մի անգամ ինձ լաւ ծեծեց, որովհետեւ զբաղուելով մի պատմութեամբ—կարծեմ այն էլ սուրբ գրքից էր—մոռացել էի տաւարն արօտատեղից տուն բերել:

Եօստ: Նա իրաւունք ունէր. մեր պարտքն է անել այն, ինչ որ գրած է սուրբ գրքում, իսկ դրանց մասին պատմելը բահանայի գործն է: Սուրբ գիրքը մի պատուէր ու հրաման է. ի՞նչ կասէ բ՛նջ հրամանատարը, հրը հրաման ուղարկէ գիւղը, թէ պէտք է բռնած սայլեր տանել ամրոցը, իսկ դու փոխանակ անտառը գնալու և բարձելու, նստես գինետանը, հրամանը ձեռքդ առնես, կարգաս և մի բաժակ գինու մօտ մինչև մութը նստած՝ բացատրես դրացիներիդ թէ ի՞նչ է ապացուցանում և կամենում այդ հրամանը:

Էլըի: Ի՞նչ պէտք է ասէ, կեսյտառակէ, կծաղրէ և բանտարկել կտայ ինձ, որ նրան յիմարի տեղ եմ գրել:

Եօստ: Հէնց այդ բանին էլ արժանի են այն մարդիկը, որ միայն պարապութիւնից են սուրբ գիրքը կարդում և յետոյ գինետանը պատմում:

Քրիստէն: Այո՛, բայց պէտք է կարգանք, որ ճշմարիտ ճանապարհից չչեղուենք:

Եօստ: Այդ հասկանալի է. սակայն նրանք, որ հանգիստ կանգնում են բոլոր թիփերի, աղբիւրների, սահմանաքարերի մօտ և խաչաձև փողոցների սկզբին ու զոյցներ ունում, ճշմարիտ ճանապարհով գնացողներից չեն *):

*) Կարելի է ոմանք զարմանան այս խօսակցութիւնների մըջութեան վրայ, որին մասնակցում են անպիտան և հարբան մար-

իւ Բայց ինչպէս է լինում, դրանցի, որ ասում են սրդ բան իմանալու համար ամեն տեսակ ծանր աշխատք է կրում. իմ կարծիքով շատ բան իմանալն էլ ծանր է։ Եօսուտ Այո՛, ի հարկէ, ամեն բան ծանր է թւում, երբ խանգարում է մի աւելի լաւ և կարեւոր բան իմանալուն։ Ամեն բան պէտք է իմանալ գործելու համար, իսկ եթէ մէկը կամենում է շատ իմանալ միայն զըոյց անելու համար, այդ դէպքում հարկաւ այդպիսի իմանալն ոչնչի պէտք չէ։ Իմանալն ու գործելը կարելի է համեմատել մի արհեստի հետ։ Օրինակի համար, կօշկակարը պէտք է աշխատէ, այդ նրա գլխաւոր պարագմունքն է. բայց նա պէտք է ծանաչէ կա՛ն և առևտուր հասկանայ. այդպիսով միայն նա իր արհեստը լաւ կտանէ։ Այդպէս է և ամեն բանում։ Գործելն ու կատարելն ամեն մարդկանց համար միշտ գլխաւոր բանն է, իմանալն ու հասկանալն այն միջոցն է, որով նրանք գլխաւոր գործում յաջողութիւն են ունենում։ Այդ պատճառով էլ մարդու բոլոր գիտութիւնն այն ուղղութիւնը պէտք է ունենայ, ինչ որ պահանջում է գործելն ու կատարելը կամ թէ ինչ որ նրա գլխաւոր բանն է։

Էջիւ Այժմ սկսում եմ հասկանալ երբ մարդ իր գլուխը լցնում է շատ և օտարօտի բաներով, գործի և ամենակարեւոր եղած ժամանակը չէ կարողանում իր ուշքը կենդանացնել։

Եօսուտ։ Հէնց այդ է ասածս։ Իւրաքանչիւրի գլուխն ու մտածմունքը պէտք է նրանով զբաղուի, ինչ որ աւելի իրեն է վերաբերում. ես գոնէ այդպէս եմ անում։ Ես ջրելու մարգագետիններ չունեմ, այդ պատճառով էլ գլուխս չեմ ցաւացնում թէ ի՞նչպէս պէտք ջրել. և մինչև որ սեպհական անտառ չունենամ, հարկաւ հոգացողութեամբ չեմ

դիվ. բայց կան իրերի և այնպիսի տեսակետներ, որոնք հետաքրքրում են սրանց, ինչպէս մեզնից ամեն մէկին եւ կան այնպիսի վայրկեաններ, ուր նրանք լրջօրէն եւ իրենց յատուկ անմեղ ու ճշմարիտ կերպով են խօսում ու դատում ամեն բանի մասին։ Արևոյ կլինի, եթէ անկարգ և հարբան դիւղացուն մենք միշտ երեւակայէնք իրեւ անհասկացող եւ լուրջ իրերի մասին բոյրովին չմտածող մարդ։ Նա այդպէս է միայն այն ժամանակ, երբ իսկապէս չափազանց շատ է խմել։ Այժմ նրանք դեռ այդ աստիճանին չէին հասել։

մտածի թէ ինչպէս պէտք է անեմ, որ անտառս պահպանեմ. սակայն իմ աղբի տակառների մասին միշտ տածում եմ, որովհետեւ դրանք են իմ անանուշ դարձնողները պարարտացնում: Այդպիսով ամեն բան լաւ կլինէ, եթէ իւրաքանչիւրն իր գործի մասին մտածէր: Կարելի է միշտ բաւականին շուտով շատ բան սովորել, եթէ իմանանք ճիշտ սովորելու կերպն ու ճշմարիտ գիտենալն անկարելի է, եթէ մերոնց ներկայութեամբ և գործից չսկսենք: Այս եղանակով իմանալը կարգի է ընկնում մեր գլխում և հարկաւ եթէ այդպէս սկսենք՝ կեանքի մէջ աւելի կ'առաջադիմենք: Բայց պարապ զրուցատրութիւնների և օրացոյցի պատմութիւնների միջոցին կամ թէ ամպերի և լուսնի մասին տեսած երազներից խօսելով՝ կարելի չէ անբարոյական դառնալուց աւելի բան սովորել:

Ելլի: Այդ ուսումնարանումն է սկսւում:

Այս ամբողջ խօսակցութեան ժամանակ տանուտէրը կանգնած էր վառարանի մօտ, տաքանում էր, հազիւ էր լսում նրանց ասածները և համարեա՝ թէ չէր մասնակցում նրանց զրուցատրութեանը: Այդ դրութեան մէջ նա մինչև անգամ մոռացաւ գինին. այդ էր պատճառը, որ Էրիկ և օտարականի խօսակցութիւնն այդչափ երկար տևեց: Գուցէ և չէր կամենում խօսել, մինչև որ օտարականը դատարկեց իր բաժակը և դուրս գնաց: Ցանուտէրն սկսեց վերջապէս և անգիր արածի պէս ասաց, «Բահանան միշտ միևնոյնն է կրկնում» իբրև թէ աղքատներին ծնշում են: Եթէ ոչ ոք չանէ այն, ինչ որ նա հասկանում է աղքատին ծնշել ասելով, այն ժամանակ—սատանան տանէ ինձ, եթէ այդպէս չէ—աշխարհումս ոչ մի աղքատ չէր լինի: Բայց որ կողմն որ նայում եմ, իշխաններից սկսած մինչև գիշերապահ, պետական առաջին պալատից սկսած մինչև վերջին գիւղի համայնքը, իւրաքանչիւրն իր օգուտն է որոնում և այդ բանին արգելք չկողին ծնշում: Առաջուայ քահանան հէնց ինքը գինետուն ունէր, իսկ ցորեն, հաճար և խոտն էլ ինձ պէս արժան էր վերցնում: Աշխարհումս ամեն բան ծնշում է իրենից ստորին. ես էլ ծնշւում եմ: Ով մի բան ունի կամ մի բանի տէր է ուզում դառնալ՝ կամ պէտք է ծնչէ, կամ իր ունեցածն ուրիշներին ընծայէ և ինքը մուրացկա-

